

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

**Analýza potřebnosti nízkoprahových zařízení pro děti a mládež
v Praze 3**

**Analysis of the need for low-threshold facilities for children and youth
in Prague 3**

Vedoucí práce: Mgr. Jana Poláčková

Autor: Michaela Burdová

2012

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí bakalářské práce Mgr. Janě Poláčkové za věcné připomínky a za velkou ochotu, kterou v průběhu tvorby práce projevovala. Děkuji také kolegům z nízkoprahových zařízení, pracovníkům škol, oddělení sociálně právní ochrany dětí v Praze 3 a metodikovi prevence pro Prahu 3 a 9 za konzultace a sdílení zkušeností. Dále bych chtěla poděkovat za podporu všem kolegům a zejména mým nejbližším, kteří mi s pochopením umožnili se věnovat studiu a neustále mě motivovali v mém úsilí. Na závěr chci poděkovat těm, jichž se tento text nejvíce týká – dětem a mladým lidem z Prahy 3 – za spolupráci při sběru dat a za to, že mi dovolili prožívat s nimi jejich každodennost, čímž nezměrným způsobem obohatili můj život.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci s názvem „Analýza potřebnosti nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v Praze 3“ vypracovala samostatně, a že jsem v seznamu literatury uvedla všechny literární prameny a publikace, ze kterých jsem čerpala.

V Praze dne 12. 7. 2012

.....

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je analyzovat potřebnost nízkoprahově orientovaných sociálních služeb pro děti a mládež v lokalitě Prahy 3. V teoretické části práce byly vymezeny základní pojmy a popsán proces socializace a individuace jedince s důrazem na specifika postmoderní doby a obtíže, které mohou během utváření identity nastat. Na tomto pozadí byly dále definovány základní zátěžové situace – obecně i v kontextu nízkoprahových sociálních služeb pro děti a mládež – a nastíněny možné strategie jejich zvládnání. Cílem teoretické části bylo poukázat na biodromální kontext vývoje jedince, z něhož nelze jednotlivé problémy vytrhnout a řešit izolovaně, ale je třeba hledat komplexní porozumění situaci, v níž se uživatel služby nachází.

Empirická část práce obsahuje srovnání výsledků dotazníkového šetření na školách a nízkoprahových klubech a analýzu rozhovorů s uživateli nízkoprahového zařízení pro děti a mládež s odkazem na demografické aspekty lokality Prahy 3. Výsledky šetření dále doplňují data sebraná od zainteresovaných odborníků – pedagogických pracovníků na školách, metodika prevence pro Prahu 3 a 9, zástupce orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) v Praze 3 a koordinátorů nízkoprahových programů pro děti a mládež v Praze 3. Veškerá data byla získána polostrukturovanými rozhovory s uživateli nízkoprahových sociálních služeb, dotazníkovým šetřením kombinujícím kvantitativní a kvalitativní přístup (strukturovaný dotazník určený jak žákům základních škol, tak odborníkům pracujícím s dětmi a mládeží) a dlouhodobým pozorováním při výkonu kontaktní práce v lokalitě Praha 3 - Žižkov.

Výsledkem této bakalářské práce je zhodnocení potřebnosti nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM) v Praze 3 na základě vyhodnocení všech kvantitativních a kvalitativních dat.

Klíčová slova:

Mládež, obtížné životní situace, sociální vyloučení, socializace, identita, stres, trauma, sociální služby, nízkoprahový, streetwork

Abstract

The aim of this thesis is to analyze the need for low-threshold-based social services for children and youth in the locality of Prague 3. In the theoretical part of the study there were defined basic concepts, furthermore, the processes of socialization and individuation with emphasis on the specifics of post-modern times and problems that may occur during the formation of identity were described. Further, against this background there were defined the basic stress situations and possible strategies to deal with it were outlined – generally also as in the context of low-threshold social services for children and youth. The meaning of the theoretical part was to point out the biodromal context of human development, of which the problems can not be taken out and solved separately, but it is necessary to seek a comprehensive understanding of the situation in which the service user is located.

The research includes the comparison of results of the survey in schools and low-threshold clubs, as well as the analysis of interviews with users of the low-threshold facility for children and youth and demographic aspects of the locality of Prague 3. The survey results complete data collected from the expert stakeholders – teachers in elementary schools, methodist of prevention in Prague 3 and 9, representative of department of social and legal protection of children in Prague 3, and coordinators of low-threshold programs for children and youth in Prague 3. All data were obtained using structured interviews with users of low-threshold social services, by questionnaire survey, which was combining quantitative and qualitative approach (structured questionnaires, one type for elementary school pupils and another one for professionals who work with children a youth) and by long-term observation during the contact work in the locality of Prague 3 - Žižkov.

The result of this thesis is an assessment of the need for low-threshold facilities for children and youth in Prague 3 based on the evaluation of quantitative and qualitative data.

Keywords:

Youth, difficult living conditions, social exclusion, socialization, identity, stress, trauma, social services, low-threshold, streetwork

Obsah

Úvod	1
1 Teoretická východiska práce s dětmi a mládeží v obtížných životních situacích.....	3
1.1 Socializace	3
1.1.1 Činitelé socializace.....	4
1.1.1.A Rodina.....	4
1.1.1.B Masmédia.....	5
1.1.1.C Škola	6
1.1.1.D Vrstevnická skupina.....	6
1.2 Rozvoj identity.....	7
1.2.1 Vznik a počáteční rozvoj identity.....	7
1.2.2 Další rozvoj dětské identity v předškolním věku	7
1.2.2.A Vliv socializace na rozvoj dětské identity v předškolním věku.....	8
1.2.3 Identita dítěte středního školního věku.....	8
1.2.4 Rozvoj identity v pubertě	9
1.2.5 Vývoj identity adolescenta	10
1.2.6 Obtíže při utváření identity.....	11
1.2.7 Utváření identity jako celoživotní proces.....	11
1.3 Biodromální kontext vývoje člověka	12
1.3.1 Životní situace	12
1.3.2 Zátěžové situace a jejich charakteristiky	13
1.3.2.A Frustrace	13
1.3.2.B Konflikt.....	13
1.3.2.C Stres	13
1.3.2.D Trauma	14
1.3.2.E Krize	14
1.3.2.F Deprivace.....	15
1.3.2.G Možnosti zvládnání zátěžových situací	15
1.3.2.H Obtížné životní situace v kontextu NZDM.....	16
2 Vlastní analýza potřebnosti nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v Praze 3	17
2.1 Vymezení pojmu analýza potřebnosti	17
2.2 Cíle práce a stanovení hypotéz	17
3 Metodika.....	19
3.1 Použité metody	19
3.1.1 Dotazníkové šetření	19
3.1.2 Polostrukturované rozhovory	19

3.2	Charakteristika zkoumaných skupin	20
3.2.1	Respondenti dotazníkového šetření na škole „A“	20
3.2.2	Respondenti dotazníkového šetření na škole „B“	21
3.2.3	Respondenti dotazníkového šetření v NZDM	22
3.2.4	Respondenti polostrukturovaného rozhovoru z prostředí NZDM	22
4	Výsledky	24
4.1	Výsledky dotazníkového šetření	24
4.2	Výsledky rozhovorů s uživateli NZDM v Praze 3	40
4.2.1	Výsledky dílčího výzkumu	40
4.2.1.A	Chápání pojmu stres	40
4.2.1.B	Významné stresové situace v životě respondentů	41
4.2.1.C	Strategie zvládnání stresových situací	42
5	Diskuze	44
6	Závěr	59
7	Seznam použité literatury	61
8	Přílohy	64

Seznam grafů:

Graf 1a	– Pohlaví respondentů – skupina „NZDM“	24
Graf 1b	– Pohlaví respondentů – skupina „škola A“	24
Graf 1c	– Pohlaví respondentů – skupina „škola B“	25
Graf 2a	– Věk respondentů – skupina „NZDM“	25
Graf 2b	– Věk respondentů – skupina „škola A“	26
Graf 2c	– Věk respondentů – skupina „škola B“	26
Graf 3a	– Sociální kontakty ve volném čase – skupina „NZDM“	27
Graf 3b	– Sociální kontakty ve volném čase – skupina „škola A“	27
Graf 3c	– Sociální kontakty ve volném čase – skupina „škola B“	28
Graf 4a	– Způsob trávení volného času – skupina „NZDM“	28
Graf 4b	– Způsob trávení volného času – skupina „škola A“	29
Graf 4c	– Způsob trávení volného času – skupina „škola B“	29
Graf 5a	– Nastavení pravidel v rodině (příchody domů) – skupina „NZDM“	30
Graf 5b	– Nastavení pravidel v rodině – skupina „škola A“	30
Graf 5c	– Nastavení pravidel v rodině (příchody domů) – skupina „škola B“	31
Graf 6a	– Osoby ve společné domácnosti – skupina „NZDM“	31
Graf 6b	– Osoby ve společné domácnosti – skupina „škola A“	32
Graf 6c	– Osoby ve společné domácnosti – skupina „škola B“	32

Graf 7a – Významné osoby – skupina „NZDM“	33
Graf 7b – Významné osoby – skupina „škola A“	33
Graf 7c – Významné osoby – skupina „škola B“	34
Graf 8a – Obtížné životní situace – skupina „NZDM“	34
Graf 8b – Obtížné životní situace – skupina „škola A“	35
Graf 8c – Obtížné životní situace – skupina „škola B“	35
Graf 9a – Sociálně nežádoucí jevy – skupina „NZDM“	36
Graf 9b – Sociálně nežádoucí jevy – skupina „škola A“	36
Graf 9c – Sociálně nežádoucí jevy – skupina „škola B“	37
Graf 10a – Využití NZDM – skupina „NZDM“	37
Graf 10b – Využití NZDM – skupina „škola A“	38
Graf 10c – Využití NZDM – skupina „škola B“	38
Graf 11a – Názory na nízkoprahová zařízení pro děti a mládež – skupina „NZDM“	39
Graf 11b – Názory na nízkoprahová zařízení pro děti a mládež – skupina „škola A“	39
Graf 11c – Názory na nízkoprahová zařízení pro děti a mládež – skupina „škola B“	40

„Já a Eva máme společnýho tátu, víš co, Olina ne, Olina má jinýho, ale já a Eva máme stejnýho. Já tátu neznal, vyrůstal 'sem bez něj. Když 'sem se narodil, táta prej řek', že prej nejsem jeho. Poznal 'sem ho, když mi bylo jedenáct. Přišel takovej cizí pán a já 'sem se ho zeptal, kdo je. On sklopil oči a nic neřek'. Odešel. Pak přišel znova a vzal mě do obchodu. Řek' mi, ať prej si koupim, co chci. A to byl můj táta, tak 'sem ho poznal. Znal 'sem ho asi pět měsíců, pak jednou máma přišla a řekla, že se táta zabil v autě. Neměl pásy, jinak by přežil. Narazil na volant... Eva, když se to dověděla, vypadala, že je jí to jedno. Jen stála a mlčela.“

„A co jsi dělal Ty?“

„Já 'sem šilel... Strašně 'sem vyváděl.“

„Přišel jsi o tátu, sotva jsi ho poznal. To muselo bejt pro Tebe hrozný, Pepo.“

Pepa se odmlčí.

„A jak Ti je teď, když o tom spolu mluvíme?“

„Pořád mi chybí... Táta.“

(Pepa, 14 let)¹

---

¹ Uvedený rozhovor a veškerá kazuistická data jsou sebrána z databáze uživatelů služby NPK Husita při Husitském centru, o.p.s. [28]

Úvod

Působím na pražském Žižkově jako pracovník jednoho z nízkoprahových zařízení pro děti a mládež² (dále NZDM) v Praze 3. Vyprávění Pepy³ je zlomkem jednoho z mnohých příběhů dětí a mladých lidí, s nimiž se při své práci setkávám. Služeb nízkoprahových klubů v Praze 3 využívají převážně romské děti a mládež, které jsou ohrožené sociálním vyloučením a zažívají četné obtížné životní situace [26] – některé jsou spjaté s jejich etnickým původem, jiné se sociálním vyloučením, další se stresovými životními událostmi, s dospíváním jako takovým, proměnou společnosti a jejich hodnot či s životem ve velkoměstě 21. století. Většinou se však tyto oblasti prolínají a tvoří navzájem provázaný komplex problémů, jejichž rozpletení není jednoduché.

Vymezení obtížné životní situace je v rámci poskytování sociální služby základem pro vytvoření kontraktu a další odbornou sociálně pedagogickou práci. V praxi se však setkáváme se specifiky cílové skupiny – např.: nízký věk, neschopnost, nebo neochota komunikovat s pracovníkem o průběhu služby, poruchy pozornosti spojené s hyperaktivitou, uzavřenost, nedůvěra v instituce, odlišné normy chování, etc. – které tento výkon velmi problematizují. Uživatelé nízkoprahových služeb pro děti a mládež v Praze 3 většinou nepřicházejí s jasně formulovanou zakázkou. Přichází znudění, pasivní, plní pochybností o sobě i o svém okolí, zloby a agrese, obav z budoucnosti, traumat z minulosti. Vstupují do zařízení „teď a tady“ a nesou si s sebou i to, co chtějí zamaskovat, zapomenout, přehlušit, ve většině případů „neřešit“ – nemluvit o tom. Přestože mnozí z nich zažívají velmi komplikované životní situace, o pomoc odborného pracovníka často nestojí a společensky konfliktní jednání subjektivně nevnímají jako problém. [28] Změna pak bývá velmi zdlouhavý a složitý proces.

Nízkoprahová zařízení mají za úkol pomáhat dětem a mladým lidem zvládnout jejich vývojové úkoly a překlenout obtížné životní situace, s nimiž si sami nevědí rady. Poskytují dětem a mladým lidem přirozený a zároveň bezpečný prostor – nejen vnější ve smyslu klubového zázemí, kde mohou mladí lidé smysluplně trávit svůj volný čas, ale také vnitřní, ve formě přijetí a porozumění, zrcadlení a poskytování bazálního prostoru, doprovázení na identitní hranici, to vše ukotvené v jasně stanovených pravidlech.

Je doba ekonomické recese, kterou provází úsporná opatření a škrty v rámci veřejných rozpočtů, zároveň dochází k systémovým změnám v procesu financování sociálních služeb, jejichž cílem je dostupnost a efektivnost sociálních služeb. [29] Jinými slovy, sociální služby, které nebudou vnímány jako potřebné, nebudou nadále z veřejných zdrojů podporovány. Tento text si v souvislosti

---

² V Praze 3 působí celkem 4 organizace poskytující nízkoprahově orientované sociální služby pro děti a mládež. Jedná se o čtyři ambulantní služby (kluby) a jednu službu terénní (streetwork). [32]

³ Všechna jména byla změněna z důvodu ochrany anonymity respondentů a uživatelů nízkoprahových sociálních služeb.

s uvedenými skutečnostmi klade za cíl upozornit na potřebnost nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v Praze 3, kde se pohybují řádově stovky (latentně však až tisíce) dětí a mladých lidí, které jsou ohrožené nepříznivými (a mnohdy velmi komplikovanými) sociálními situacemi. Práce navazuje na příspěvek uvedený na konferenci Nízkoprahové programy 2011, kde NZDM působící v Praze 3 společně prezentovala téma nazvané „*Žižkov má jen čtyři kuby*“.

1 Teoretická východiska práce s dětmi a mládeží v obtížných životních situacích

Tato část bakalářské práce je věnována sociální a pedagogické rovině práce s dětmi a mládeží v obtížných životních situacích. Text sleduje procesy socializace a individuace jedince vyrůstajícího v moderní společnosti s důrazem na problémy, jež se během vývoje dítěte či mladého člověka mohou objevit, a které jsou v nízkoprahovém kontextu sociálně pedagogické práce nahlíženy jako obtížné životní situace. Sociální pedagogika je zde vnímána jako obor, který procesům socializace a enkulturace napomáhá, pomáhá jedincům při utváření životního způsobu a zaměřuje se na řešení konfliktních interakcí mezi jedincem a společností. [6]

1.1 Socializace

Pojmem socializace rozumíme celoživotní proces aktivního přizpůsobení jedince na společenský systém, v jehož průběhu si jedinec osvojuje specificky lidské formy chování a jednání, jazyk, vědění, kulturu⁴ a hodnoty společnosti a stává se tak společenskou bytostí. [10] Tento proces obsahuje veškeré vědomé i nevědomé, přírodní a společenské vlivy, které působí na osobnostní vývoj jedince. V nejširším smyslu slova se jedná o proces formování a růstu osobnosti pod vlivem vnějších podnětů, včetně lidských činností, které souborně nazýváme výchovou. [4] Skrze socializaci se dle Petruska (1979) jedinec identifikuje s obecně uznávanou soustavou hodnot – poznává, čemu lidé v okolní kultuře věří a jaké chování od něj očekávají, získává smysl pro to, kým je a kam patří. Jedinec se tak učí konformitě a osvojuje si vzorce chování a role ve společnosti, kulturu, která je pak kulturní transmisí reprodukována v následujícím pokolení. [17], [4]

Socializace se odehrává především prostřednictvím sociálního učení, interakcí s činiteli socializace.

---

⁴ Keller (1992) uvádí definici kultury jako *“souhrnného označení pro všechno, čím se člověk odlišuje od zvířete”*. Díky kultuře jsou lidé schopni vyrovnávat se s tlaky přírody nikoli přizpůsobováním svého vlastního organismu, nýbrž modifikací svého prostředí. Základním předpokladem pro kulturní přeměnu prostředí je zvládnutí komunikace prostřednictvím symbolů. Kultura je tedy prostředek, který člověku umožňuje přežít na určité úrovni, umožňuje lidem řešit problémy přežití ojedinělým způsobem. Zároveň však kulturní způsob řešení problémů vede ke vzniku problémů nových, spjatých s nutností udržování kultury. Uspokojování vrozených biologických potřeb prostřednictvím kultury vede ke vzniku potřeb kulturních, které člověka podrobují novému typu determinace. Každá kultura je sumou specifických vzorců jednání. Tentýž problém může být řešen pomocí značně odlišných vzorců jednání, různé kultury zabezpečují různými způsoby tytéž biologické i kulturní potřeby. Jak Keller (1992) dále podotýká, rozvoj kulturních potřeb postupuje způsobem, který neustále posunuje hranici toho, co je považováno za uspokojivé. Kultura posiluje představivost a člověk má potřebu realizovat to, co si dokáže představit. Principiální neomezenost kulturních potřeb se tak dostává do rozporu s nedostatkem zdrojů nutných k jejich realizaci. [5]

1.1.1 Činitelé socializace

Činiteli socializace nazýváme všechny jednotlivce, skupiny a organizace, které ovlivňují jedincovo chování a utváření jeho vnímání sama sebe, toho, co je mu bytostně vlastní (Self). [4] Mezi nejvýznamnější činitele socializace patří rodina, škola, vrstevnická skupina a masmédia.

Rodina je jak nositelem primární socializace v raném dětství, tak zprostředkovatelem dané kultury společnosti. Na vývoj a sebepojetí jedince má tedy trvalý a významný vliv. Cílem rodinné výchovy je naučit dítě orientovat se v kulturním prostředí, jeho symbolech a společenských standardech.

Na výsledky primární socializace pak navazuje další společenská instituce – škola. Člověk je později kromě rodičů ovlivňován více činiteli – vrstevníky, učiteli, ale také vzory prezentovanými v médiích – a to zejména v průběhu puberty a adolescence, kdy vzrůstá počet i význam sociálních vztahů mimo rodinu.

Dalším významným činitelem socializace je pro jedince referenční skupina – tj. skupina, s níž se jedinec srovnává. [10] Referenční skupina může být členská (tj. taková, do níž jedinec patří), pozitivní (kam by rád patřil), nebo negativní (skupina, kterou jedinec odmítá a nechce do ní patřit). Jak podotýká Kořa (2004) [4], v mnohých případech je referenční skupina sociální fikcí – máme sklon si některé lidi idealizovat, nebo je naopak demonizovat, často pod vlivem sdělovacích prostředků.

1.1.1.A Rodina

Rodina se od 19. stol. proměňuje pod vlivem společenských změn, jež doprovázely moderní, tzv. industriální dobu – např. emancipace žen a jejich masivní vstup na trh práce, rozšíření antikoncepčních prostředků a s nimi spojené plánované rodičovství, důraz na individualitu a svobodu jedince. Tradiční role ženy – hospodyně pečující o domácnost a děti – již pro mnohé dnešní ženy není přitažlivá a mnohdy ani z ekonomických důvodů možná. Skloubit mateřství a potřeby dítěte s potřebou seberealizace a kariérou však může být obtížné. [11], [13]

Problémem moderní rodiny je také její stabilita, jež zcela závisí na citovém vývoji partnerského vztahu, neboť – dle Matouška (2003) – postmoderní rodiny jsou zakládány s cílem uspokojit citové potřeby dospělých, nikoli dětí. Z hlediska rozvoje osobnosti je však rodina pro člověka nejvýznamnější sociální skupinou a je tedy třeba jí věnovat patřičnou pozornost.

Je mnoho způsobů jak lze na rodinu nahlížet a kategorizovat její znaky. Sociologové rodiny rozlišují rodinu *nukleární*, tvořenou párem rodičů a dětmi, rodinu *rozšířenou* o blízké příbuzné členy nukleární rodiny, tedy prarodiče, strýce, tety a další příbuzné. Dále hovoříme o rodině *orientační* (ve které jedinec vyrůstá) a *prokreační* (tj. té, kterou sám zakládá), *úplné* a *neúplné*. Proces socializace

výrazně ovlivňuje zejména, zda a jak rodina plní své funkce⁵ – z tohoto hlediska rozlišujeme rodinu *funkční* (přiměřeně plní všechny funkce), *afunkční* (kde dochází k problémům s plněním jedné či více funkcí, rodina a vývoj dítěte však nejsou vážněji ohroženy) a nakonec *dysfunkční* (tj. takovou rodinu, kde dochází k vážným poruchám a zásadnímu narušení socializačního procesu dítěte). Pokud rodinu zakládá sezdaný pár, mluvíme o tzv. *manželské* rodině.⁶ [10]

Současná instituce rodiny je definována jako sociální útvar nejméně tří osob, mezi nimiž existují příbuzenské nebo manželské vazby. Základ rodiny tvoří dyadický pár – muž a žena, kteří spolu žijí jako manželé či partneři, jejich soužití je tedy trvalejšího rázu. Nejde ale pouze o figury rodičů a dalších příbuzných. Přístup, jenž nám nabízí fenomenologická filozofie, vykresluje rodinu také jako významný prostor lidského pobytu ve světě, *domov*. Zakotvení do světa a jeho přijetí je tak ovlivněno celkovým klimatem domácnosti, atmosférou domova coby „místa, do něhož je možné se kdykoliv vrátit“. [4]

Přestože odbornou literaturou popisované změny rodinného chování lidí, k nimž došlo v moderních společnostech, bývají často interpretovány jako projevy všeobecného úpadku a devalvace tradičních hodnot, z pohledu profesionální práce s rodinami v rámci systému sociálních služeb by nemělo docházet k takovému zjednodušujícímu hodnocení.⁷ Rodina stále zůstává unikátní a nenahraditelnou institucí a je tedy třeba rodinu podporovat, v případě výskytu problémů posilovat schopnost rodiny potíže řešit a předcházet tak nutnosti krajních opatření a zásahů do rodinných vazeb. [1]

1.1.1.B Masmédia

Masová komunikační média – masmédia – jsou definována jako sdělovací systémy, akty a prostředky, pomocí nichž jsou zprávy předávány velkému, heterogennímu a anonymnímu souboru adresátů. Zpravidla těmito médii rozumíme především televizi, rozhlas, tisk, avšak nejvíce dynamickým médiem s takřka neomezenými informačními i vzdělávacími možnostmi je bez pochyby internet. [10]

Hromadné sdělovací prostředky jsou v dnešní době neodmyslitelnou součástí života moderní postindustriální společnosti a jejich vliv na socializaci dětí a mládeže je nezpochybnitelný. Četné studie poukazují na to, že děti dnes tráví většinu svého volného času ve společnosti televize či počítače

---

⁵ Odborná literatura uvádí tyto základní funkce rodiny: biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomickou, socializačně-výchovnou a emocionálně-psychologickou. [10]

⁶ Tento znak, ještě ve druhé polovině 20. stol. pro českou společnost charakteristický, však po roce 1989 výrazně ustoupil a počet nesezdaných soužití od té doby roste. [10], [12]

⁷ Kořa (2004) k tématu podotýká, že navzdory představám o rozkladu a krizi rodiny či manželství, silné svazky mezi rodiči a jejich potomky přetrvávají. [4]

[13], a že vlivem médií narůstá jejich agresivita. Ačkoli média mají bezesporu pozitivní rozměr, co se týče možností vzdělávání a předávání informací, děti jsou jejich prostřednictvím vystavovány negativním jevům, které mohou mít velmi devastující účinky na jejich vývoj. Mezi nejzávažnější z těchto jevů řadí autoři Matoušek a Kroftová (1998):

- samoúčelné zobrazování a zlehčování násilí,
- vulgárnost a zobrazování sexu či lidského těla způsobem, který ponižuje lidskou důstojnost,
- agresivitu vůči náboženským, politickým, etnickým, sociálním a jiným minoritním skupinám.

Pokud dítě pouze pasivně přijímá takovéto obsahy, aniž by mu byl dospělým vysvětlen kontext, který by vytrženým obrazům dodal smysl, mohou média dětem a mladistvým poskytovat skutečně špatný příklad a ohrožovat tak jejich psychický, morální a sociální vývoj. Nutné je také brát v potaz, že dítě přílišným sledováním médií ztrácí kontakt s reálným světem⁸ a přestává rozlišovat, co je možné a nemožné. [13]

1.1.1.C Škola

Škola je výchovně vzdělávací institucí, která má mladé lidi připravit k výkonu budoucího povolání, zároveň jsou však na školu kladeny četné socializační požadavky. Dítě se prostřednictvím školy poprvé setkává s poměrně velkou a neosobní organizací, kde je hodnoceno podle jiných kritérií, než v rodině. Zatímco v rodině je dítě přijímáno na základě toho, kdo je, a vztahy s rodiči a sourozenci jsou výrazně emocionální, ve škole je člověk oceňován dle jeho schopností sebe prezentace a na základě jeho chování, vztahy s učiteli jsou pak spíše instrumentální. Dnešní škola má za úkol v dětech pěstovat kritický přístup, schopnost úsudku a samostatnosti, vzbudit v nich zájem o veřejné dění a vést je k tomu, aby se staly aktivními členy světové společnosti, podporovat v nich smysl pro jinakost odlišných kultur, toleranci a schopnost přijímat a plnit své společenské závazky. Škola tak má posilovat společenskou solidaritu a integraci. Se slábnoucím vlivem rodin a rostoucími obavami z negativního působení vrstevnických skupin a médií je na školu kladena celá řada požadavků. Skloubit zájmy společnosti, školy a rodiny však není vždycky snadné, zejména pokud má rodina jiné hodnotové preference, než škola. [13]

1.1.1.D Vrstevnická skupina

S počátky kooperativních her, tedy okolo čtyř až pěti let, se v dětském vývoji objevuje skupina vrstevníků jako nový činitel socializace. V interakci s vrstevníky dítě testuje hranice, vymezuje se vůči ostatním a formou hry se seznamuje se společenskými rolemi dospělých. [4]

Význam vrstevnické skupiny prudce vzroste v období puberty a adolescence, kdy dospívající prochází procesem osamostatňování. [4] Jedinec, který nemá dosud rozvinutou vlastní identitu, se

---

⁸ Autorka Vávrová poukazuje na to, že díky nabídce permanentních interakcí dochází nejen k narušení přirozeného životního cyklu, ale také času a prostoru – ty ztrácí svůj dosavadní význam. [24]

přechodně identifikuje s identitou skupinovou. Vrstevnická skupina tak mladému člověku pomáhá překonávat vlastní nejistotu, neboť mu poskytuje oporu stávající identity. Příslušnost ke skupině se projevuje konformitou vůči normám této skupiny, ty se promítají i do způsobu komunikace, úpravy zevnějšku atp. Vrstevníci se stávají neformálními autoritami, poskytují dospívajícímu jistotu a bezpečí a za určitých okolností mohou mít větší vliv, než dospělí. Způsob vlastního sebehodnocení dospívajícího jedince v mnohém závisí na tom, zda a jak je akceptován určitou specifickou skupinou. Dobrou pozici ve skupině lze získat na základě kompetencí, vlivu a oblíbenosti, která je vázána na kamarádské chování. Potřeba přátelství je v tomto období obzvláště silná a dle Vágnerové (1996) přátelské vztahy dospívajících charakterizuje vzájemnost, důvěrnost a intimita. Objevují se také první partnerské vztahy a lásky. [22]

1.2 Rozvoj identity

V průběhu procesu začlenění člověka do společnosti nabývá významu osobní identita jedince, která vzniká a rozvíjí se již od kojeneckého věku dítěte. Procesem individuace je získávána individuální přirozenost jedince – vzniká neopakovatelná, nenahraditelná, jedinečná osobnost. [4], [22]

1.2.1 Vznik a počáteční rozvoj identity

Počátek rozvoje samostatné identity dítěte nelze přesně určit, rozhodně však spadá základ této osobnostní dimenze do období raného vývoje. Období mezi 3. a 6. měsícem je považováno za fázi vývoje tzv. „jaderného já“, primárního uvědomování vlastní bytosti. Dítě rozlišuje vlastní projevy od projevů druhých lidí. [22]

Mezi 6. a 12. měsícem pokračuje rozvoj dětské identity ve fázi tzv. „subjektivního já“. Dítě diferencuje vlastní pocity, aktivity a jejich významy, začíná si uvědomovat specifickou svou existenci. Identita osobnosti je v tomto věku vztažena do značné míry k tělovému schématu, jeho aktivitám a kompetencím. Vágnerová (1996) shrnuje, že dítě si v kojeneckém období začíná uvědomovat své vlastní tělo a jeho aktivity, dále své citové prožitky a nakonec také trvalost a kontinuitu vlastní existence. Postupně si dítě uvědomuje hranice vlastní bytosti a odděluje se tak od svého okolí. Velmi důležité jsou ke zpřesnění primární identity především lidé, s nimiž dítě žije a jejich reakce, charakter sociálního přijetí a ocenění. Prostřednictvím ocenění druhými lidmi si dítě potvrzuje vlastní hodnotu. Způsob prožití prvního roku tak zásadně ovlivňuje základní přístup k sobě samému, světu a životu. Na základě raných zkušeností se dle Vágnerové (1996) vytvářejí tzv. bazální životní strategie.

1.2.2 Další rozvoj dětské identity v předškolním věku

U předškolního dítěte jsou pro rozvoj a modifikaci vlastní identity klíčové normy chování, způsob, jakým je dítě zpracovává a jak je respektuje, ovlivňuje jeho hodnocení ostatními lidmi. Názor

druhých osob má zásadní vliv na sebehodnocení dítěte v předškolním věku, kdy jedinec není dostatečně citově a rozumově vyzrálý a svůj sebeobraz tak staví na hodnocení druhých lidí, zejména těch pro dítě významných. V tomto období dítě vnímá své rodiče jako ideál, emocionálně významnou autoritu. Objevuje se identifikace s objektivně či subjektivně významnou bytostí, jejímž výsledkem je také převzetí názorů a postojů rodičů. Děti se učí – alespoň na symbolické úrovni – zvládnout role dospělých, představují si samy sebe v těchto rolích. [22]

Předškolní dítě si identitu samo aktivně nevytváří – přijímá nekriticky názor dospělých. Osobní identita je naplněna jak lidmi, k nimž dítě náleží, tak i věcmi, které mu patří a prostředím, ve kterém žije. [22]

1.2.2.A Vliv socializace na rozvoj dětské identity v předškolním věku

Období předškolního věku, tedy přibližně od 3 do 6 let (konec této fáze je určen hlavně sociálním mezníkem – nástupem do školy) je Eriksonem (1963) (In: Vágnerová, 1996) označováno jako věk iniciativy. Hlavní potřebou, která je zprvu sama cílem, je pro dítě aktivita a sebeprosazení. Později se aktivita stává prostředkem sloužícím k dosažení cíle.

Zásadní úkol v tomto období představuje rozvíjení účelné aktivity, tedy její regulování. [22]

1.2.3 Identita dítěte středního školního věku

Dětské sebepojetí vyplývá ze zkušeností se sebou samým, je však také sociálním produktem. Ve středním školním věku dítě názory, postoje a hodnocení druhých lidí (zejména pokud se jedná o významné autority) bez korekce přijímá a tato sdělení se pro něj stávají realitou. Vágnerová (1996) poukazuje na různé aspekty hodnocení, které spoluutváří identitu dítěte.

Emoční akceptace (přijetí na základě pozitivního citového vztahu či odmítnutí na základě vztahu negativního, nebo nezájmu) se velmi výrazně promítá do základů dětské sebedůvěry a sebeúcty, tedy i do obecného postoje ke světu. Aby se dítě mohlo odpoutávat od rodiny, musí být pozitivně přijímáno jinde, např. ve vrstevnické skupině. Dostatek sebedůvěry a sebeúcty je důležitý pro vytváření sociální pozice ve skupině, přijetí a pozitivní hodnocení jedince skupinou, s níž se identifikuje.

Hodnocení dítěte druhými ve smyslu klasifikace jeho kompetencí, výkonu, nebo chování představuje typ hodnocení, který ve středním školním věku – podle Eriksona (1963) (In: Vágnerová, 1996) ve fázi píle a snaživosti směřující k potvrzení vlastních kompetencí – nabývá na významu. Dítě se také srovnává s jinými lidmi a hodnotí samo sebe na základě aktuálního prožitku, tedy značně proměnlivě.

Dětskou identitu dále určuje příslušnost k různým sociálním skupinám, z nichž nejvýznamnější je stále rodina. Jeho identita je definována rodinnou příslušností, sounáležitostí s rodiči a sourozenci. Zpochybnění rodinné sounáležitosti je pro dítě zároveň zpochybněním jistoty jeho sebepojetí. Později

v průběhu vývoje nabývá na významu identita, jež je určována příslušností k vrstevnické skupině. Rozvíjí se vědomí stability a originality, jedinečnosti vlastní identity a dítě se s rozvojem logického myšlení odpoutává od egocentrického nazírání svého postavení, začíná posuzovat okolí i samo sebe decentrovaně a kauzálně. Zprvu však svá hodnocení generalizuje, nedovede si představit komplexnost a proměnlivost různých variant. Teprve na konci středního školního věku začíná chápat ambivalentnost vlastních pocitů, vlastností, schopností a rolí. [22]

Důležitým prostředkem potvrzení vlastní sebehodnoty je výkon. Své výsledky dítě srovnává s normou, s určitým ideálem, standardem a s výsledky ostatních dětí, což ho motivuje k aktivitě. Vztah k výkonu může také nabývat extrémů – dítě na základě neúspěchu rezignuje, ztratí sebedůvěru, nebo projevuje nadměrné úsilí, potřeba sebeprosazení je pro něj snahou o rozptýlení vnitřní nejistoty. Je třeba, aby dítě vědělo, co se od něj očekává, aby byla stanovena jasná pravidla. [22]

1.2.4 Rozvoj identity v pubertě

Puberta a adolescence jsou Eriksonem (1964) označeny jako fáze hledání a vytváření vlastní identity, jak zmiňuje Vágnerová (1996). [22] Je to období sebepoznání. Jedinec se komplexním způsobem proměňuje, aktivně rozvíjí svoji představu o tom, kým by chtěl být a pokouší se ji realizovat. Dosavadní dětskou identitu odmítá, disponuje již představami atraktivnějších variant. Navíc dochází ke skutečným změnám nezávisle na jeho vůli – proměňuje se tělesně, má jiné pocity a prožitky, jinak uvažuje. Je tedy víceméně nucen opustit starou představu o sobě samém, neboť již neodpovídá nové skutečnosti, zachování staré identity by znamenalo popření nové reality. Dospívajícího člověka tak čeká vývojový úkol – zpracovat změnu jak kognitivně, tak emocionálně. V oblasti emoční se jedná především o akceptaci – přijetí svého nového, avšak ještě nehotového „já“. Problémy s akceptací vlastní identity, nejistota a nespokojenost se sebou samým jsou poměrně běžné, stejně jako koncentrace na sebe sama, která je nutným předpokladem důkladného sebepoznání. Aby si jedinec mohl vybudovat novou, funkční identitu, musí poznat své aktuální vlastnosti a kompetence. K tomu mu napomáhá rozvoj poznávacích procesů, ve spojení s emoční labilitou a nejistotou však obraz skutečnosti pubescent často vnímá zkresleně, se zvýšenou sebekritičností. To proces sebepoznání naopak komplikuje. Zaměření na vlastní psychické procesy, pocity, prožitky a myšlenky – tj. introspekce – se stává novým způsobem poznání. Sdílení pocitů s vrstevníky či diskuse, při nichž se jedinec snaží zformulovat a prosadit své myšlenky a názory, to vše pomáhá získané zkušenosti kategorizovat. Důležitá je také zpětná vazba komunikačních partnerů, kteří jedince svými reakcemi informují o jeho vlastnostech a kompetencích. K sebepoznání dále přispívá srovnávání s ostatními lidmi prostřednictvím identifikace (ztotožnění) či diferenciací (odlišení) – potřebou pubescenta je se vymezit a činit tak zejména ve vztahu k někomu nebo k něčemu jinému. Rozvoj formálních logických operací umožňuje operovat s abstraktními pojmy a sebepojetí dospívajícího se stává diferencovanější a komplexnější. [22]

V tomto období hraje velkou roli při utváření identity sebeúcta, která je během dospívání značně labilní. Nestálost je dána proměnlivostí aktuální složky sebeúcty, aktuálními pocity a událostmi. Kromě těch jedince ovlivňuje druhá složka – bazální sebeúcta, která je utvářena v průběhu dosavadního života. Sebeúctou rozumíme respekt k sobě samému a sebedůvěru, tedy i sebeakceptaci. To, zda člověk přijme sám sebe, do značné míry závisí na tom, jak je akceptován svým okolím. Nejistotu při hledání nové identity jedinec překonává přechodnou skupinovou identitou, jež je dospívajícímu oporou v obtížném období dospívání. Pubescent se potřebuje zbavit nejistoty, proto je radikální a neochotný ke kompromisům. Změna postoje by znamenala zároveň ohrožení jistoty, odstranění jednoznačnosti. [22]

V našem sociokulturním prostředí je dospívající do značné míry závislý na rodině. Míra identifikace s rodinou se projevuje např. při volbě budoucí profese. Česká rodina klade důraz na adaptaci ve smyslu konformity vůči rodině, společnosti a méně je oceňována vlastní aktivita a zodpovědnost. Jak podotýká Vágnerová (1996), rigidita rodinných postojů je stále zřejmá. Přestože se objevují i rodiny s jinými přístupy, „*převažuje tendence dětem v zájmu dobra manipulovat život*“.

1.2.5 Vývoj identity adolescenta

Proces osamostatňování a rozvoje individuální identity pokračuje v období adolescence. Na přelomu puberty a adolescence dochází často ke znovunalezení a zklidnění vztahů s rodiči. Pokud se jedinec cítí dostatečně osamostatněn, nepotřebuje již sebezpotvrzení ve formě demonstrativních projevů, navíc může mít dospívající z úplné separace obavy. Adolescent tak musí najít způsob, jak s rodiči na jednu stranu vycházet a přitom si udržet svoji samostatnost. [22]

Úplná autonomizace a vytvoření nové, jedinečné a alespoň přibližně realistické identity jsou úkolem adolescenta v poslední fázi individuace. Konformní jedinci zpravidla novou vlastní identitu utvářejí napodobováním pro ně přijatelných vzorů. Lze se také setkat s experimentováním s novou identitou. Dospívající si chce vše vyzkoušet, má pocit privilegovanosti a imunity, přibývá mu práv a svobod. Přibývá i povinností, ale dosud ne v takové míře. [22]

Součástí identity se stává sexuální oblast, bez ohledu na to, jak je hodnocena. Dochází také k diferenciaci identity dle pohlaví – dívky dosahují identity především kooperací, chlapci dávají přednost individuální identitě postavené na kompetencích, výkonu a sociální pozici. Od dívek se očekává, že budou pro další generaci uchovávat obecně závazné normy, jsou tak více pod tlakem společnosti, než chlapci. [22]

Zralá a stabilizovaná identita je předpokladem schopnosti intimity s jiným člověkem, znakem dospělosti, tedy přijetím svobody, ale také zodpovědnosti. [22], [25] Omezení, která zodpovědnost přináší, však zpravidla nejsou pro adolescenta tolik lákavá, a tak se někteří dospívající dostávají do mezifáze adolescentního moratoria, kdy volbu definitivní varianty odkládají. Tzv. difúzní identita je stav, kdy je adolescent natolik zmaten, že není schopen soustředění ani jakékoli systematické činnosti,

ztrácí veškerou motivaci. Další nepříznivou možností je negativní identita – adolescent se negativně vymezí vůči rolím nabízeným společností, rodinou a neguje tak společenské normy. [22]

1.2.6 Obtíže při utváření identity

Hlavními charakteristikami dnešní doby jsou podle sociologů (viz Petruskův výklad sociologa Baumana [31] zabývajícího se problémy globalizované společnosti) nejednoznačnost, ambivalence sociálních jevů a pluralita životních cest. Dnešní doba mladým lidem na jednu stranu skýtá takřka neomezené možnosti seberealizace a poznání. Na stranu druhou jsou však vystaveni vysokým nárokům na uspořádání vlastního života v ambivalentní individualistické společnosti. [7] Americký transpersonální psycholog Bret Stephenson, který pracuje s vysoce rizikovou mládeží v USA, poukazuje v knize „Co dělá z chlapců muže“ (2012) na složitost hledání identity v dnešní moderní společnosti. „*V tradičních kulturách nebyla identita něco, kam je možné vklopýtat. Byla něčím, co mladí lidé dostávali jako dar. Všeobecně se věřilo, že dospívající je třeba k jejich dospělé identitě vést... Moderní společnost čeká na to, že se dospívající zařídí po svém.*“ [19] Stephensonův názor, že mladí lidé jsou při utváření vlastní identity v podstatě sami, sdílí i německý sociolog Beca, jehož v antologii textů České asociace streetwork s názvem Kontaktní práce (2007) zmiňuje na s. 46 autor kapitoly „Sociálně-pedagogické přístupy v práci s neorganizovanou mládeží v nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež“, Michal Svoboda. [7]

1.2.7 Utváření identity jako celoživotní proces

„*Utváření identity jako celoživotní proces souvisí se získáváním životních kompetencí, tj. uvědomování si sebe sama (a sebe sama v rámci svého jedinečného životního kontextu), jako (z)odpovědně jednajícího (a tedy svobodného), usilujícího o vlastní cestu v síti společenských vztahů a o nalezení svého jedinečného místa v malých společenských skupinách i v celém společenství.*“⁹ Vytvoření identity je hlavním úkolem fáze dospívání [14], moderní doba však s sebou přináší nesmírnou škálu možností, jak vidět realitu a jak v souladu s daným pohledem na svět jednat. Není proto divu, že pro řadu mladých lidí je dnes cesta k vlastní identitě složitá a plná nástrah. Smysl nízkoprahových zařízení pro děti a mládež lze v obecné rovině vidět právě v doprovázení mladých lidí na jejich cestě k zodpovědně jednajícímu integrovanému „já“. [7]

Pro zdárný průběh vývojových procesů je dle psychoterapeutického pojetí Pesso Boyden nutné naplnění řady podmínek. Rodiče (nebo jejich zástupci) musí během vývoje dítěte uspokojovat základní potřeby, jako je sociální/fyzické místo, výživa, ochrana, podpora a hranice. Všechny tyto potřeby je třeba naplňovat také na symbolické úrovni – dítě musí vnímat, že má své místo v srdci rodičů, být „živeno“ nejen v tělesné, ale také psychické rovině – rozvíjeno řadou podnětů, apod. Pokud tomu tak není, růst osobnosti stagnuje. Vnitřní konflikt se pak projevuje navenek tělesně –

⁹ J. Mrkvička volně citován Michalem Zahradníkem. [25]

v neočekávaném chování, držení těla, práci s hlasem, ve výrazu tváře, atd. – a je doprovázen např. pocity zoufalství, bolesti či odcizení. [30]

Sociální služby mají za úkol odpovídat na potřeby klienta, terénní služby pro děti a mládež nevyjímaje. Uvažujeme-li o potřebnosti služeb, jejichž cílem je napomáhat mladým lidem v růstu v integrovanou, kompetentní, (z)odpovědně (a tedy svobodně) jednající bytost, je třeba analyzovat potřeby jejich uživatelů.

1.3 Biodromální kontext vývoje člověka

Vývoj člověka probíhá po celý jeho život od početí do smrti v biodromálním kontextu, tedy jako individuální permanentní změny jedince během jeho životní dráhy v určitém životním prostoru – biosféře, sociální makro i mikro sféře – jak uvádí Paulík (2002) a dále téma rozvíjí: Na své životní cestě se dostává jedinec do nepřetržitého toku životních událostí (life events). Jednotlivé životní události, zejména pokud jsou subjektivně hodnoceny a prožívány jako události náročné, mají na jedince pozitivní i negativní účinek. Podobně mohou působit i každodenní starosti (daily hassles) a radosti (daily uplifts), zejména pokud se v určitém časovém úseku nahromadí. Nahlédnutí biodromálního kontextu daného člověka pomáhajícímu profesionálovi usnadňuje pochopit individuální osobnostní projevy jedince a umožňuje pracovníkovi napomáhat harmonizaci rozličných stránek jedincovy osobnosti, úspěšně intervenovat a přispívat tak ke zvládnutí obtížných životních situací. [16]

1.3.1 Životní situace

Situaci lze vymezit jako shodu vnějších okolností, časově limitovanou, kdy je jedinec vystaven působení konkrétních vlivů, na něž reaguje. [10] Podstatné je, že člověk se nechová podle toho, jaká je situace objektivně, ale podle toho, jak ji subjektivně interpretuje, hodnotí, jaký jí přikládá význam. Celý lidský život se odehrává v situacích – běžných či náročných – a jejich komplexech, které spolu navzájem souvisí. Situace zvnějšku ovlivňují naše chování, zároveň je ale sami spoluvytváříme. Tyto děje mají místo ve společenské realitě, jde tedy o sociální situace. Zvláštním případem životní situace je situace výchovná, kdy do hry navíc vstupuje pedagog, který vývoj situace svým působením usměrňuje. Životní situace je zásadním prvkem sociální pedagogiky v procesu výchovy. Cílená práce se situacemi v kontinuálním výchovném vztahu napomáhá k poznání jedince a jeho individuálních charakteristik a umožňuje jeho motivaci k žádoucím aktivitám. [10]

1.3.2 Zátěžové situace a jejich charakteristiky

1.3.2.A Frustrace

Pro vznik frustrace je zásadní přítomnost subjektivně důležité potřeby, do jejíhož uspokojení jedinec vkládá naděje a je přesvědčen, že dojde k jejich naplnění. Neočekávanou ztrátu této naděje na uspokojení nazýváme frustrací, jedinec pak subjektivně prožívá zklamání. Nepříjemnou bilanci mají za úkol vyrovnat obranné reakce. Jednou z běžných forem obrany je omezení pozitivního očekávání – kdo nic příjemného nečeká, ten nebývá zklamán. Překonání frustrace může spočívat v odložení uspokojení, posílení vytrvalosti a úsilí, změně motivu, či v rezignaci. [23]

Výchova ve své podstatě spočívá v usměrňování přirozeného chování jedince, v tlaku na sociálně žádoucí způsoby uspokojování potřeb. Omezování bezprostředního uspokojování potřeb může přinášet frustrující zkušenosti. Zkušenost frustrace je poměrně častá a nemusí nutně vyvolávat nepřiměřené reakce. Do určité míry je dokonce žádoucí, nutí totiž člověka hledat jiná řešení, čímž napomáhá k rozvoji jeho schopností, stimuluje k lepšímu výkonu a ke hledání nových způsobů, jak cíle dosáhnout. Frustrující situace tedy lze zpracovat pozitivně a využít tuto zkušenost pro další rozvoj – důležitými faktory, které tento proces podmiňují, jsou celkové emoční klima, srozumitelnost situace a její náročnost, resp. subjektivní hodnocení situace jako zvládnutelné. [23]

1.3.2.B Konflikt

Konflikt je další zátěžovou situací, s níž se lze běžně setkat, a která může být pro jedince za určitých okolností obohacující a podnětná z hlediska osobnostního růstu. Pokud je však konfliktní situace závažná, dotýká se osobně důležité oblasti, trvá příliš dlouho a jedinec ji není schopen sám řešit, může se vyvinout v patologický činitel, zejména v případě vnitřních konfliktů. Vnitřní konflikt – střet dvou protichůdných a přibližně stejně významných sil odehrávající se ve vědomí jedince – může být např. příčinou vzniku psychosomatických potíží. Společně s frustracemi patří konflikty mezi denní mrzutosti (daily hassles), které zpravidla narušují pocit celkové pohody. Pokud však dochází k jejich nadměrné kumulaci, frustrující zkušenost se opakuje či se jedná o dlouhodobý nezvládnutý konflikt, stávají se takové situace stresujícím faktorem. [23]

1.3.2.C Stres

Základem vývoje a fungování osobnosti je adaptační proces směřující k homeostáze, zajišťující pružné vyrovnání subjektivních možností a nároků kladených na jedince. Stres může nastat, pokud krizové momenty v životě člověka přesáhnou adaptační možnosti osobnosti. Pojem stres (zátěž, napětí) označoval původně soubor charakteristických fyziologických projevů, jimiž organismus reaguje na zátěže. Psychologické vymezení stresu je však širší, stres je definován jako stav nadměrného zatížení či ohrožení. Stres tedy chápeme jako reakci organismu na zátěž, která je

vzhledem k možnostem jedince vyrovnat se s ní buď nadměrná, nebo naopak požadavky nedosahují potřebné úrovně – to vede k pocitům nudy, monotonie. [16]

Po větší část fylogenetické historie člověka řešil člověk nadprahové podněty ve smyslu: nebezpečí – strach – boj nebo útek a v tomto smyslu se rozvíjela jeho adaptabilita. Boj i útek vyžadují maximální mobilizaci sil a zásob organismu. K tomu slouží alarmová reakce, při níž přes aktivizaci mozkové kůry vzruch přechází do hypothalamu, odtud do sympatického vegetativního nervstva a vede k vyplavení katecholaminů a kortikoidů. V civilizovaných podmínkách je však často podnět psychosociální povahy a situaci nemůžeme řešit agresí, ani útekem. V těchto případech není třeba ani výdeje energie, ani reparace tkání a biologická účelnost reakce tak selhává. [3]

Negativní prožívání stresové situace charakterizují pocity neovlivnitelnosti situace, nepředvídatelnosti, neovládnutelnosti či nepříjemný tlak více okolností zároveň, které kladou nepřiměřené nároky na adaptaci. Přiměřená míra stresu ale nemusí mít negativní význam, může také člověka aktivizovat a rozvíjet jeho kompetence, podporovat jeho sebedůvěru a vnitřní růst. [23]

1.3.2.D Trauma

Traumatem rozumíme náhle vzniklou situaci výrazně negativního významu, která vede k poškození či ztrátě. Trauma se projevuje především potížemi v emoční oblasti – ztrátou pocitu bezpečí a jistoty, obavami z budoucnosti doprovázenými úzkostí, smutkem, coby truchlením nad ztrátou něčeho významného. Citové prožitky člověka ovlivňují natolik, že narušují jeho objektivitu a ten se tak může stát nesoudným. Změny se projevují také v chování – jedinec se snaží uniknout před další případnou traumatizací (do izolace, případně agrese). Pokud je změna životní situace zdrojem stresu, hovoříme o posttraumatické stresové poruše. Fyziologické reakce, které trauma a stres vyvolávají, jsou podobné, rozdíl je zejména v počáteční fázi, kdy se při traumatu zpravidla dostavuje šok. [23]

1.3.2.E Krize

Dojde-li k narušení psychické rovnováhy v důsledku náhlého vyhrocení situace či dlouhodobé kumulace problémů, adaptační mechanismy selhávají. Krize představuje aktuálně neovládnutelný problém a doprovází ji řada negativních pocitů – silná tenze, úzkost, zoufalství, beznaděj, ztráta jistoty a bezpečí. Člověk se cítí být ochromen, bezmocný a bezradný, v důsledku prožívání se mění i jednání. Krizi je možné chápat jako vyhrocení stresové situace a zvládnutí krize spočívá v jejím přehodnocení a nalezení účinnějších způsobů jednání. Tento pozitivní rozměr krize ve smyslu rozvoje jedince ale nemusí být vždy přítomen. Naopak, zkratkovitě řešení, k němuž je osoba v krizi náchylná, může vést k dalším problémům. [23]

1.3.2.F Deprivace

K nejzávažnějším zátěžovým vlivům patří deprivace – stav, kdy některá z objektivně významných biologických či psychických potřeb není v dostatečné míře, přiměřeným způsobem či po dostatečně dlouhou dobu uspokojována. Deprivace ovlivňuje nejen aktuální stav jedince, ale také jeho psychický vývoj s ohledem na období, kdy člověk strádá. Podle oblasti strádání rozlišujeme deprivace biologické (nedostatek jídla, spánku apod.), podnětové (nedostatek podnětů a stimulace), kognitivní (výchovné a výukové zanedbávání), citové (absence spolehlivého a citového vztahu s matkou) a sociální (omezení sociálních kontaktů). [23]

1.3.2.G Možnosti zvládnání zátěžových situací

Každý člověk má jinou frustrační toleranci, tj. míra odolnosti vůči zátěžovým situacím je u každého jedince individuální. Pro zvládnutí náročné životní situace při zachování duševní rovnováhy je důležité, jak jedinec situaci subjektivně hodnotí, interpretuje a prožívá, zda ji vnímá jako ohrožující a jak na ni emočně reaguje. Zátěž může jak aktivizovat, tak paralyzovat, vést k rezignaci. Schopnost chápat obtížnou situaci jako výzvu souvisí s tím, zda je v možnostech jedince udržet nad situací kontrolu a zvládnout ji – ať už sám, nebo s pomocí. Důležitým faktorem je také schopnost využívat pozitivních podnětů, udržovat sociální kontakty, komunikovat o problému a přijmout nabízenou pomoc. Pozitivní přístup, flexibilita a dostupná sociální opora hrají při zvládnání zátěžových situací významnou roli. Reakce člověka na zátěžové situace vychází z jeho individuálních zkušeností – opakuje variantu, která se v minulosti již osvědčila a tím upevňuje určitou strategii. [23]

Volba strategie může být vědomá (coping), nebo nevědomá. Rozlišujeme dva základní přístupy k problému – coping zaměřený na řešení vychází z předpokladu, že problém je zvládnutelný. Oproti tomu coping zaměřený na udržení přijatelné subjektivní pohody vychází z předpokladu, že problém vyřešit nelze a je tedy nutné k němu změnit postoj, např. se s danou situací smířit.

Obranné reakce vycházejí z fylogeneticky velmi starých mechanismů, útoku a úniku, jejichž cílem je obnovení rovnováhy. Útok je aktivní variantou boje proti ohrožující situaci, agresí jedinec uvolňuje napětí trestáním druhého (viníka, náhradního viníka), může však být ve formě autoagrese obrácen i vůči sobě sama. Únik je opačnou variantou řešení subjektivně neřešitelné situace. Jedinec uniká od reality, do fantazie, izolace, nemoci apod. Existuje řada dalších obranných reakcí, které nejsou plně uvědomované – popření (jedinec neakceptuje skutečnosti, které by pro něj byly traumatické), potlačení či vytěsnění (jedinec vytěsňuje traumatizující zážitky), racionalizace (jedinec se snaží si racionálně zdůvodnit, proč k situaci došlo), sublimace (transformace nedostupného způsobu uspokojení v jiný, dostupný), regrese (únik na vývojově nižší úroveň), identifikace (pokus o posílení vlastní hodnoty ztotožněním se s někým, koho lze obdivovat, s modelem účelného jednání), substituce (náhrada nedosažitelného uspokojení jiným dosažitelným cílem), projekce (promítání vlastních obsahů

– obav a názorů – do jednání druhých lidí), rezignace (zpravidla reakce na chronickou zátěžovou situaci vyznačující se vyčerpáním, bezmocí, apatií a pasivitou). [23]

1.3.2.H   *Obtížné životní situace v kontextu NZDM*

Podle Paulíka (2002) každý jedinec během svého vývoje zažívá tok událostí, které na něj mají pozitivní i negativní účinek. Některé z těchto událostí sám hodnotí jako náročné, obtížně zvládnutelné vlastními silami, svými adaptačními strategiemi.

Obtížná životní situace v kontextu nízkoprahových zařízení pro děti a mládež¹⁰ je chápána jednak jako obtížná životní událost (např. rozpad rodiny, partnerské problémy rodičů, životní krize, sexuální debut, problémy s volbou školy a povolání, rozpad vlastních partnerských vztahů, partnerské problémy, získávání obživy, zajištění bydlení, těhotenství, zneužívání, další obtížné události v rodině, ve škole a mezi vrstevníky), dále jako konfliktní společenská situace (např. projevy šikany, drobná kriminalita, vandalismus, násilné projevy, útěk z domova či z jiného přístřeší, generační konflikty, konflikty v místní lokalitě, zneužívání návykových látek, rasismus, záškoláctví, trestní stíhání, vyloučení ze školy, pohlavní zneužívání, domácí násilí atd.) a konečně jako omezující životní podmínky (životní podmínky, podporující či vytvářející izolovanost jedince, neschopnost adaptace, neschopnost navázání vztahů, absenci zájmů, absenci citlivosti, pocit odcizení, pocit zneschopnění, asociální životní způsob, pasivní životní stereotypy, malé možnosti k aktivnímu uplatnění v sociálně akceptovaných činnostech atd.)

Jak uvádí autoři Klíma a Jedlička (2002) cílové skupiny dospívajících, které můžeme označit jako rizikové, či ohrožené obtížnou životní situací (pejorativně jako „problémové“) běžně nevyhledávají standardní institucionální pomoc. Navzdory tomu, že život těchto dospívajících je provázen množstvím komplikovaných společenských situací a negativních zkušeností, málokdy si uvědomují potřebu odborné intervence. [8] S tím souvisí i to, že často subjektivně nehodnotí svoji situaci jako obtížně překonatelnou, neboť mohou disponovat vlastními účinnými adaptačními strategiemi. Tyto strategie (např. agrese, šikana, trestná činnost, útěk z domova, záškoláctví, zneužívání návykových látek) však často jsou zcela v rozporu s hodnotami a normami společnosti, což je příčinou dalšího konfliktu, vznikají další obtížné situace. Dítě či dospívající se tak ocitá v bludném kruhu, kdy obtížnou životní situaci ruku v ruce doprovází stres. [20]

---

¹⁰ viz pojmosloví nízkoprahových zařízení pro děti a mládež České asociace streetwork (ČAS), 2008 [26]

2 Vlastní analýza potřebnosti nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v Praze 3

2.1 Vymezení pojmu analýza potřebnosti

Analýza je metoda, která se dnes používá v různých vědních oblastech jako jeden ze základních prostředků poznávání objektů a jevů. [11] Samotné slovo pochází z řečtiny (analys = rozbor, rozklad, rozčlenění) a má svůj původ v období antiky, kdy se analýzou rozuměl způsob nalezení něčeho neznámého odvozením od známého. Dnes převažuje pozdější chápání analýzy jako rozklad celku (konceptu, problému, výsledků šetření) na jednotlivé části (dílečky fakta, jednotlivá tvrzení, informace) a zjišťování vztahů mezi částmi navzájem, i mezi každou částí a celkem. [15] Sociologický slovník uvádí celou řadu různých vymezení analýzy, pro účely této práce se jako nejužitečnější jeví analýza významů, jež zkoumá empirická data získaná pozorováním, rozhovory a dotazníkovým šetřením, případně analýza obsahová, zrcadlíci vlastnosti, postoje, hodnoty, normy a zájmy cílové skupiny nízkoprahových sociálních služeb pro děti a mládež. Jednotlivé významy jsou interpretovány na pozadí různých kontextů – rodiny, komunity, školy, vrstevnické skupiny – a pro dokreslení charakteru lokality Prahy 3 odkazuje analýza také na základní demografické údaje.

2.2 Cíle práce a stanovení hypotéz

Cílem práce Analýza potřebnosti nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v Praze 3 je zanalyzovat a zmapovat potřebnost nízkoprahově orientovaných sociálních služeb pro děti a mládež (NZDM, terénních služeb) v Praze 3 na základě výskytu nepříznivých sociálních situací dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. [34]

Dílčím cílem je:

- ověřit dostatečnost kapacity nízkoprahových sociálních služeb pro děti a mládež v Praze 3,
- ověřit dostupnost nízkoprahových sociálních služeb pro různé cílové skupiny dětí a mládeže v Praze 3,
- zmapovat, jakým způsobem dvě různé cílové skupiny z Prahy 3 – skupina dospívajících, kteří pochází z romské komunity ohrožené sociálním vyloučením a skupina dospívajících z majoritní společnosti – vnímají NZDM.

Hypotézy:

- Hypotéza 1 – V lokalitě Prahy 3 se vyskytují různé cílové skupiny dětí a mládeže, které jsou ohrožené obtížnou životní situací.

- Hypotéza 2 – Služby NZDM v Praze 3 čerpají nejčastěji sociálním vyloučením ohrožené romské děti a mládež, které svojí náročností zaplňují kapacity NZDM.
- Hypotéza 3 – Práh dostupnosti NZDM zvyšuje hledisko bezpečí, které je různými cílovými skupinami nahlíženo odlišně.
- Hypotéza 4 – Děti a mládež z majoritní společnosti NZDM spíše nevyhledávají a nejsou o nabídce služeb dostatečně informováni.

3 Metodika

3.1 Použité metody

Pro získání potřebných dat k vypracování předmětné bakalářské práce jsem použila výzkum pomocí dotazníkové metody kombinující kvantitativní a kvalitativní otázky a výzkum metodou polostrukturovaného rozhovoru se zástupci cílové skupiny, jenž mapuje náročné situace v životě dětí ohrožených sociálním vyloučením z Prahy 3 a strategie, jimiž se s nimi vyrovnávají.

3.1.1 Dotazníkové šetření

První typ dotazníku je určený dětem a mládeži a jeho cílem je zjistit, zda respondenti zažívají sociálně nepříznivé situace (případně jak často) a nakolik spadají do cílové skupiny nízkoprahových sociálních služeb pro děti a mládež. Dotazník je anonymní, obsahuje identifikační údaje o věku a pohlaví respondenta a dalších 11 otázek. Byl koncipován pro 2. stupeň ZŠ, případně studenty SŠ. První dvě otázky zjišťují, jakým způsobem respondenti tráví svůj volný čas, třetí otázka je zaměřena na nastavení hranic a pravidel v rodině, dále je předmětem šetření, s kým respondenti žijí ve společné domácnosti a jaké osoby ve svém životě považují za klíčové. Šestá otázka mapuje obtížné životní situace, v nichž se respondenti ocitají, sedmá sociálně nežádoucí jevy, osmá a devátá zjišťují výskyt subjektivně stresových situací a strategií jejich zvládnutí. Poslední dvě otázky se doptávají na to, jak respondenti vnímají nízkoprahové kluby pro děti a mládež a zda služby využívají.

Data byla sebrána během června 2012 ve třech referenčních skupinách – respondenti z první skupiny jsou uživatelé nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v Praze 3, druhou referenční skupinu tvoří žáci 7. 8. a 9. třídy na základní škole „A“, poslední skupinou respondentů jsou žáci 7. a 8. třídy základní školy „B“. Pohlaví respondentů, jejich věk a odpovědi na otázky č. 1 - 7, 10 a 11 byly vyhodnoceny do grafů v každé skupině zvlášť za účelem porovnání výsledků. Kvalitativní otázky č. 8 a 9 a případné doplňující komentáře jsou ponechány do závěrečné diskuze nad výsledky šetření. Všechny grafy byly vytvořeny v programu Libre Office Calc.

V příloze jsou dále uvedeny obdobné dotazníky určené odborným pracovníkům – výchovným poradcům, metodikovi prevence (viz příloha č. 2 a příloha č. 3). Výstupy z těchto dotazníků doplněné o vlastní pozorování autorky slouží k charakteristice skupin respondentů a specifik lokality Prahy 3 (viz přílohy č. 5, č. 6 a č. 7).

3.1.2 Polostrukturované rozhovory

Data získaná dotazníkovou metodou jsou doplněna o kvalitativní šetření, jehož nástrojem byl polostrukturovaný rozhovor. Cílem tohoto dílčího výzkumu je zmapovat v kvalitativní rovině škálu obtížných životních situací, s nimiž se v Praze 3 setkávají respondenti ohrožení sociálním vyloučením

a lépe tak pochopit specifika a potřeby této cílové skupiny. Výzkum slouží jako doplnění dotazníkového šetření na školách a nízkoprahových klubech, neboť řada respondentů na dotazníky reagovala negativně či odpovídala z různých důvodů povrchně. Výsledky rozhovorů dále napomáhají zorientovat se ve strategiích dětí, jakými řeší subjektivně zátěžové životní situace a přispívá tak k pochopení každodenní reality žižkovských dětí ohrožených sociálním vyloučením. To považuji za nutný předpoklad reflektování potřebnosti nízkoprahových sociálních služeb pro děti a mládež v lokalitě Prahy 3.

Tato část práce je zaměřena na otázku, jak respondenti prožívají a zvládají zátěžové situace a s jakým druhem stresové zátěže se setkávají. Otázky jsou řazeny do několika okruhů směrem od obecné roviny nazírání stresu ke konkrétním stresovým situacím, stresorům, projevům stresu a strategiím zvládání zátěže. Plné znění otázek je uvedeno v příloze (viz příloha č. 4). Výsledky byly pro přehlednost shrnuty do tří kapitol – chápání pojmu stres, významné stresové situace a strategie zvládání stresových situací. Rozhovory proběhly v dubnu 2012 v jednom z nízkoprahových zařízení v lokalitě Prahy 3 během běžné otevírací doby zařízení, v klidové kontaktní místnosti. Časová dotace jednoho rozhovoru byla v průměru 20 min.

3.2 Charakteristika zkoumaných skupin

3.2.1 Respondenti dotazníkového šetření na škole „A“

Při charakteristice respondentů ze školy „A“ vycházím z volně dostupných informací o škole a dále z dat, jež mi poskytlo vedení školy v dotaznících určených specializovaným pedagogickým pracovníkům (odpovídali dva pedagogové, v příloze č. 5 jsou označeni jako „respondent 1“ a „respondent 2“). Citace těchto výstupů jsou pro přehlednost uvedeny kurzívou v uvozovkách.

Škola „A“ sama sebe na svých webových stránkách charakterizuje jako školu „s diferencovaným přístupem ke vzdělání“. Tuto základní školu navštěvuje „170 žáků“, z nichž „cca 90% většinu tvoří romské děti“, jež mají mezi sebou „dobrý, nekonfliktní vztah“. Ze zbývajících žáků jsou „tři děti cizí národnosti“, tyto děti zapadly do kolektivu, mají s ostatními „kamarádský vztah“. U dětí občanů cizí národnosti se však v minulosti již vyskytly problémy – děti byly „izolovány“ z důvodu „jazykové bariéry“. Ve škole působí „výchovný poradce, speciální pedagog, školní psycholog a pět pedagogických asistentů“.

V otázce charakteristiky žáků školy v klíčových oblastech, jako je rodina, škola, vrstevnická skupina, mezilidské vztahy, volný čas a přístup ke svému okolí vycházím z výpovědí uvedených v dotaznících – všechny tyto oblasti jsou „zcela podle mentality, zvyků a kulturních vzorců chování romského etnika, žijícího komunitním způsobem života“. „Chlapci nemají povinnosti téměř žádné, dívky se starají o mladší sourozence. Vzdělání není důležité, až na výjimky. Kamarádi jsou pro ně

velmi důležití, často na prvním místě. Konkrétní zájmy projevují velmi málo, volný čas tráví často jen tak venku.“ Ve vztahu k okolí se objevuje „*lhostejný až přehlíživý vztah*“.

Žáci školy „A“ naplňují ve vysoké míře charakteristiky cílové skupiny NZDM a mnozí z nich do NZDM dochází. [28] Jsou ohroženi četnými obtížnými životními situacemi, vyskytují se u nich v nezanedbatelné míře konfliktní společenské situace, resp. sociálně patologické jevy. Navíc jsou mnozí z nich ohroženi sociálním vyloučením. Tyto tři oblasti jsou propojené, jeden problém souvisí s druhým. Dá se tedy usoudit, že některé rodiny, z nichž žáci této školy pochází, jsou tzv. *mnohoproblémové*. [12] Kumulace žáků z *mnohoproblémových* rodin ohrožených sociálním vyloučením na jedné škole je problémem sama o sobě, vytváří prostor k dalšímu sociálnímu vyloučení, když díky silnému vlivu vrstevnické skupiny, o kterém se zmiňují i pedagogové školy, dochází k posunu skupinových norem společensky nežádoucím směrem. Příkladem může být častější kriminalita, trávení volného času „venku“ na ulici, vandalismus, záškoláctví a nezáměr o školu, či předčasné a rizikové sex, ale také absence zájmů a pasivita.

Potřeba odborné sociálně pedagogické práce s dítětem se objevuje již v předškolním věku – děti ohrožené sociálním vyloučením v drtivé většině nenavštěvují mateřskou školu a nemají z rodiny dostatek podnětů, což má nepříznivé důsledky na jejich vývoj, navíc často trpí poruchami pozornosti spojenými s hyperaktivitou a ty – společně s vlivem vrstevnické skupiny a norem rodiny a komunity – jsou v pozadí četných výchovných problémů. S těmito dětmi a jejich rodinami je třeba intenzivně pracovat od co nejútlejšího věku dítěte, účelně je rozvíjet skrze usměrňované aktivity, aby bylo připraveno na nástup do běžné školy. Při práci se sociokulturně znevýhodněnými dětmi je také třeba brát v potaz romská specifika – odlišný sociokulturní rámec, jenž se ve výchově projevuje, vnímá majoritní česká společnost zpravidla značně negativně. Dítě je tedy prostřednictvím společnosti, ostatních lidí, konfrontováno se svou jinakostí jako s něčím nežádoucím, odmítaným, zároveň ale bytostně daným, vrozeným. Svoji identitu dítě buduje na základě hodnocení druhých lidí, vůči nepřátelskému okolí se přirozeně vymezuje. Rodina a komunita představuje bezpečí, ochranu před odmítáním okolí, vliv rodiny je i proto velmi silný a je nutné s ní (zvláště s rodinami malých dětí) spolupracovat. Rodina je k institucím zpravidla nedůvěřivá a své postoje mění jen velmi zvolna, na základě existence dlouhodobých profesionálních a zároveň osobních vztahů s pracovníky.

Závěr vychází jednak z vlastního pozorování chování romského etnika v Praze 3 a dále z dat, jež jsou v plném znění uvedena v příloze č. 5.

3.2.2 Respondenti dotazníkového šetření na škole „B“

Při charakteristice respondentů ze školy „B“ vycházím z dat, jež mi poskytlo vedení školy v dotazníku určeném specializovaným pedagogickým pracovníkům (odpovídal jeden pedagogický pracovník, příloha č. 6). Citace těchto výstupů jsou pro přehlednost uvedeny kurzívou v uvozovkách.

Základní školu „B“ navštěvuje „cca 495 žáků“, jedná se tedy o poměrně velkou školu. Podíl romských dětí na škole je velmi malý – „cca 10 dětí“. Školu navštěvuje 21 žáků cizí národnosti, 5 z nich je narozeno v ČR, 16 mimo ČR a škola je hodnocena jako bezproblémová. Ve škole působí výchovný poradce a „1x za 14 dní navštěvuje školu školní psycholog“.

V otázce charakteristiky žáků školy v klíčových oblastech, jako je rodina, škola, vrstevnická skupina, mezilidské vztahy, volný čas a přístup ke svému okolí vycházím z výpovědí uvedených v dotazníku – „*Rodiče nemají na děti čas, děti mluví často o svých právech, ale ne o povinnostech. Rodiče se snaží vyplňovat volný čas dětí mnoha aktivitami (ale spíše jen 1. stupeň). Velkou roli však hrají peníze.*“

Žáci školy „B“ mohou být ohroženi obtížnými životními situacemi především od 2. stupně základní školy, kdy vliv rodiny na děti klesá a – dle výpovědi pedagoga školy „B“ – rodiče méně organizují volný čas svých dospívajících dětí. Je pravděpodobné, že budou často zažívat problémy spojené s rozpadem rodiny a konflikty mezi rodiči – tato tvrzení vychází z dat, jež jsou v plném znění uvedena v příloze č. 6.

3.2.3 Respondenti dotazníkového šetření v NZDM

Celkem bylo v prostředí nízkoprahových klubů v Praze 3 dotazováno deset respondentů (100%), z toho polovina byly dívky (50%) a polovina chlapci (50%). Ve všech případech se jedná o pravidelné uživatele nízkoprahových sociálních služeb pro děti a mládež a všichni respondenti jsou romského původu.¹¹

3.2.4 Respondenti polostrukturovaného rozhovoru z prostředí NZDM

Všichni respondenti, kteří poskytli rozhovor, jsou romské děti ve věku 6 – 14 let navštěvující dlouhodobě a pravidelně vybrané žižkovské nízkoprahové zařízení pro děti a mládež. Rozhovor byl proveden s šesti dětmi, třemi chlapci ve věku 6, 8 a 14 let a třemi dívkami ve věku 7, 8 a 12 let. Sedmiletá dívka a šestiletý chlapec jsou sourozenci. Jeden respondent navštěvuje speciální základní školu, jeden běžnou základní školu a tři základní školu s diferencovaným přístupem ke vzdělávacím potřebám dětí, což je ve výzkumu dále zmiňovaná škola „A“. Nejmladší – šestiletý – respondent navštěvuje přípravnou nultou třídu při škole „A“, není však to výsledků výzkumu zahrnut, neboť navzdory mé i jeho velké snaze nebyl schopen zodpovědět ani jednu z otázek.

Podklady byly sebrány na základě dlouhodobé kontaktní práce v jednom z nízkoprahových zařízení pro děti a mládež. Rozhovory s dětmi probíhaly v atmosféře důvěry a partnerského přístupu, respondenti se nebáli otevírat citlivá témata a rozkrývat vnitřní kontexty. Zejména mladší děti byly

---

¹¹ Uživatelé nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v Praze 3 jsou obecně převážně romského původu. Dle kvalifikovaného odhadu vedoucích jednotlivých zařízení navštěvují tři ze čtyř žižkovských zařízení z cca 98% romské děti, do čtvrtého dochází cca 60% Romů.

velice otevřené, když hovořily o situacích, kdy zažívají stres, ale také o strategiích, které jim pomáhají je překonávat.

Na tomto místě je vhodné zmínit rodinné pozadí dětí, s nimiž byl veden rozhovor.

Pouze jeden z respondentů (osmiletý chlapec) je vychováván oběma biologickými rodiči.

Matka šestiletého chlapce a sedmileté dívky před třemi roky zemřela a jejich otec žije se sestřenicí matky, kromě těchto dětí rodina vychovává další dva nezletilé chlapce. [28]

Otec osmileté dívky je narkoman a rodiče jsou rozvedení – matka žije s partnerem, s nímž má jedno předškolní dítě a další čeká, z předchozího vztahu má ještě dvanáctiletého syna. S dětmi již v minulosti využívala azylového bydlení, nyní má opět podanou žádost o přijetí do azylového domu pro matky s dětmi. [28]

Otec čtrnáctiletého chlapce se syna zřekl, po letech se začali znovu stýkat, načež zemřel při autonehodě a matka nyní žije s o deset let mladším přítelem, jenž je nezaměstnaný. Chlapec má ještě sedmnáctiletou sestru, která je v jiném stavu (s otcem svého nenarozeného dítěte nežije) a dvanáctiletou nevlastní sestru, jejíž otec je ve vězení. [28]

Rodina dvanáctileté dívky je také neúplná - otec s rodinou nežije, dívka sama o něm nehovoří, pokud se o otci zmíní, pak v tom smyslu, že je jí „ukradený“, nebo že „žádného nemá“. V rodině je dále jedenáctiletý chlapec – bratr dívky – a dvě předškolní děti, mladší sestra a neteř, o něž se dívka pravidelně stará. [28]

Při výběru respondentů však nebylo bráno v potaz rodinné zázemí, ale kritérium vyváženosti co do věku a pohlaví a zda se jedná o dítě, které do klubu dochází pravidelně a dlouhodobě. Všechny tyto děti jsou téměř každodenními návštěvníky nízkoprahového zařízení a dá se říci, že jde o „typické uživatele služby“. Podobné rodinné pozadí a životní příběhy nejsou v prostředí nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v Praze 3 výjimečné.

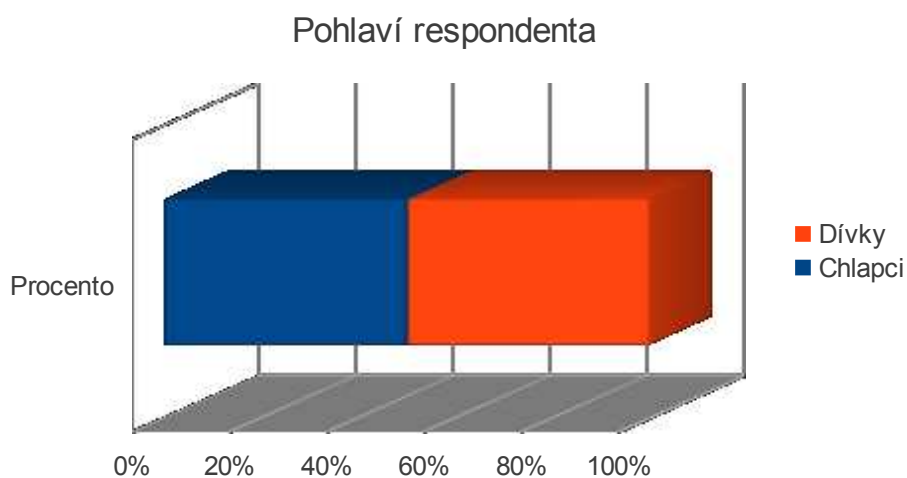

4 Výsledky

4.1 Výsledky dotazníkového šetření

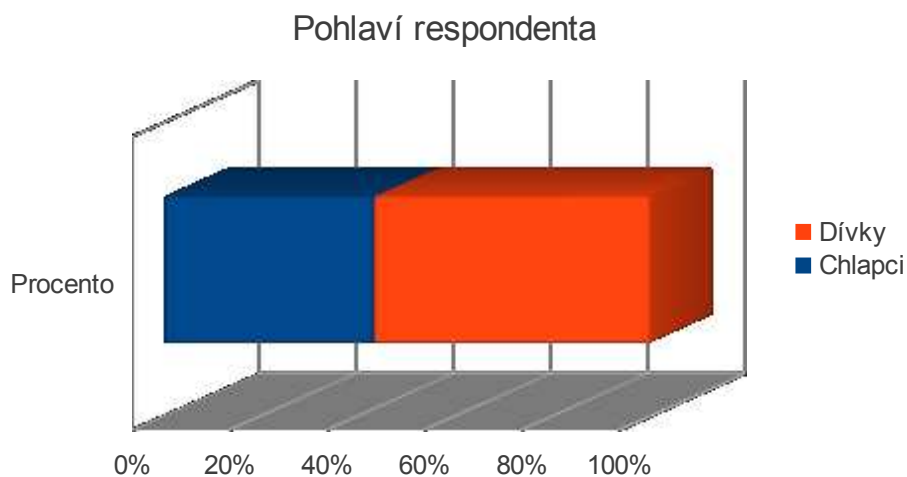
V této části práce srovnávám výsledky dotazníkového šetření, které proběhlo na dvou školách (škola A – 7., 8. a 9. třída, škola B – 7. a 8. třída). Výsledky dále porovnávám s referenčním vzorkem respondentů, kteří jsou uživateli nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v Praze 3 (NZDM).

Graf 1a. Pohlaví respondentů – skupina „NZDM“.

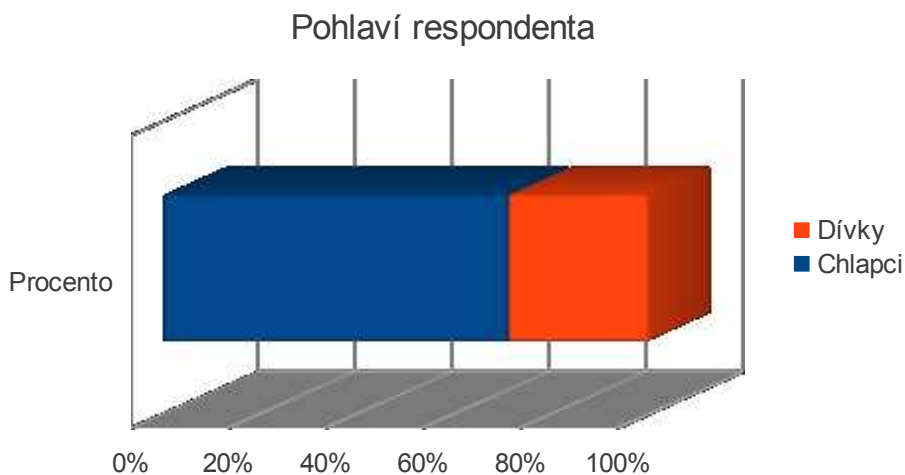
Celkem bylo v prostředí nízkoprahových klubů v Praze 3 dotazováno deset respondentů (100%), z toho polovina byly dívky (50%) a polovina chlapci (50%).

Graf 1b. Pohlaví respondentů – skupina „škola A“.

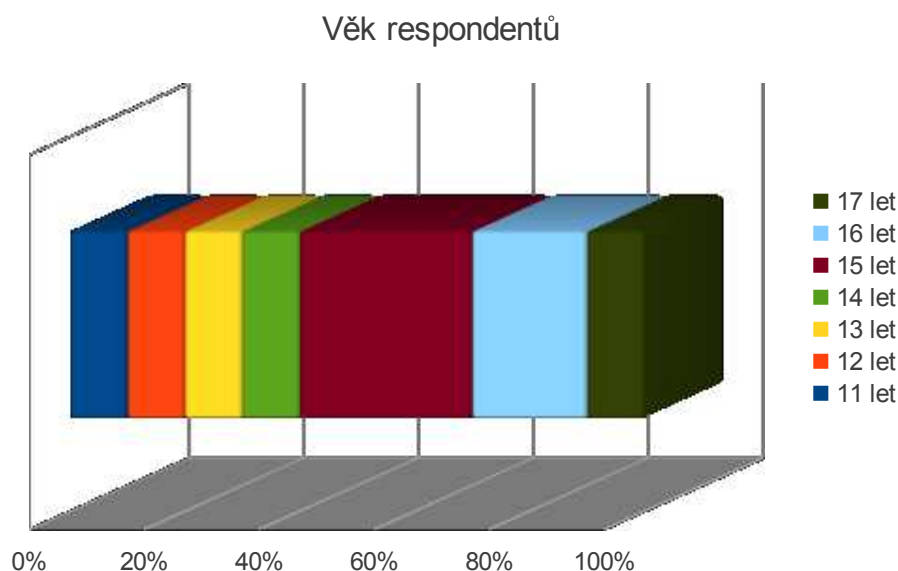
Na základní škole „A“ vyplnilo dotazník celkem 30 respondentů (100%), z toho bylo 43% chlapců a 57% dívek.

Graf 1c. Pohlaví respondentů – skupina „škola B“.

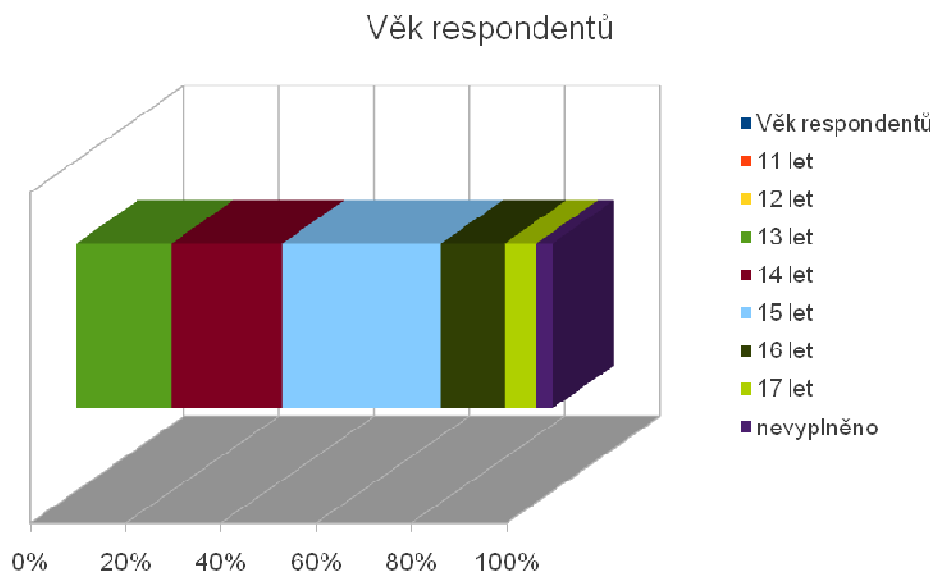
Na základní škole „B“ vyplnilo dotazník celkem 24 respondentů (100%), z toho bylo 71% chlapců a 29% dívek.

Graf 2a. Věk respondentů – skupina „NZDM“.

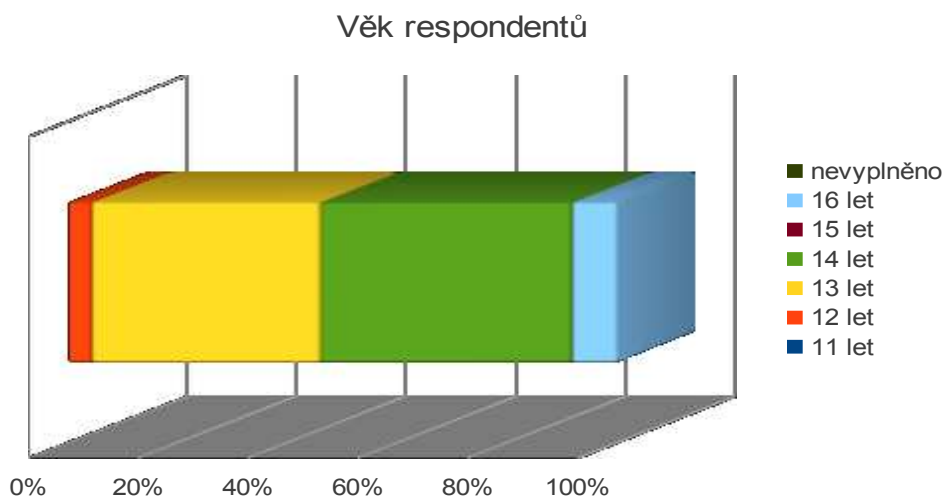
Uvedený graf znázorňuje věkové složení respondentů z NZDM. Dotazovaní byli ve věku od 11 do 17 let, z toho jeden jedenáctiletý, jeden dvanáctiletý, jeden třináctiletý, jeden čtrnáctiletý, tři patnáctiletí, dva šestnáctiletí a jeden ve věku sedmnáct let.

Graf 2b. Věk respondentů – skupina „škola A“.

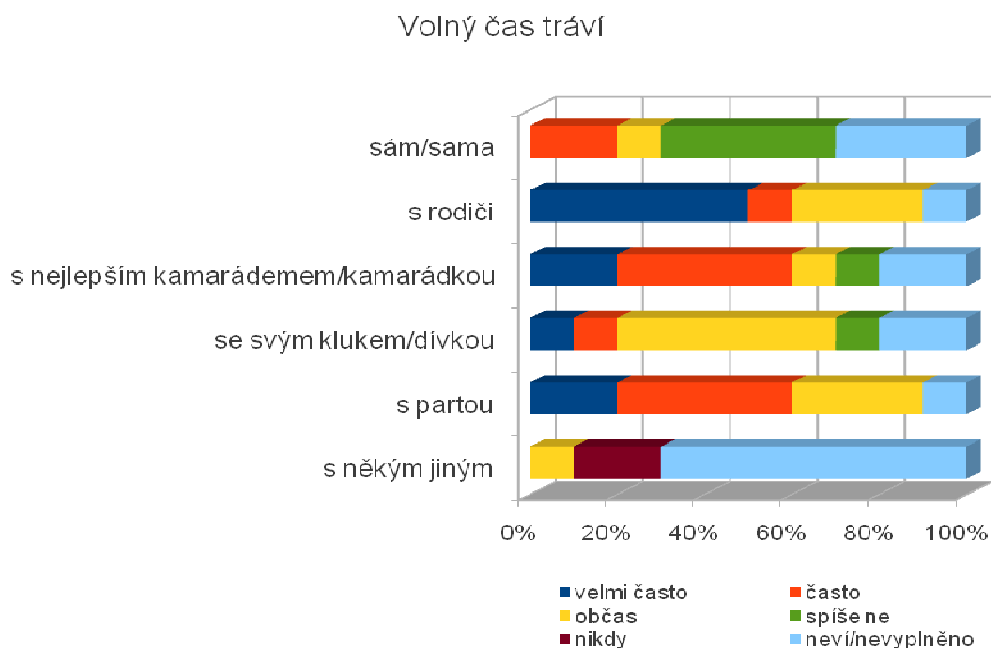
Graf znázorňuje věkové složení respondentů ze školy „A“. Dotazovaní byli ve věku od 13 do 17 let, z toho šest třináctiletých, sedm čtrnáctiletých, deset patnáctiletých, čtyři šestnáctiletí a dva sedmnáctiletí. Jeden respondent věk neuvedl.

Graf 2c. Věk respondentů – skupina „škola B“.

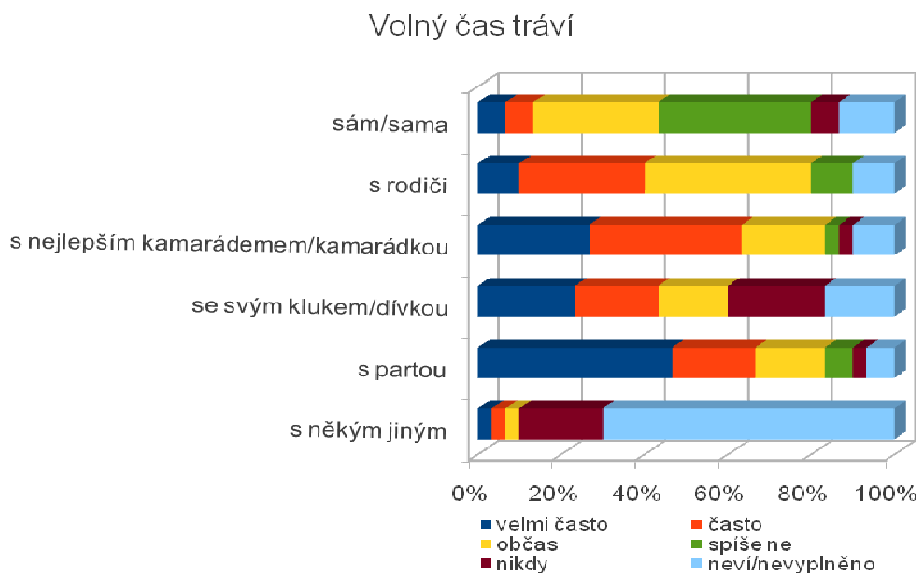
Uvedený graf znázorňuje věkové složení respondentů ze školy „B“. Dotazovaní byli ve věku od 12 do 16 let, z toho dvanáctiletý jeden, třináctiletých deset, čtrnáctiletých jedenáct a dva šestnáctiletí. Jedná se tedy o věkově více homogenní skupinu, než v případě dotazovaných uživatelů služeb NZDM a žáků školy „A“.

Graf 3a. Sociální kontakty ve volném čase – skupina „NZDM“.

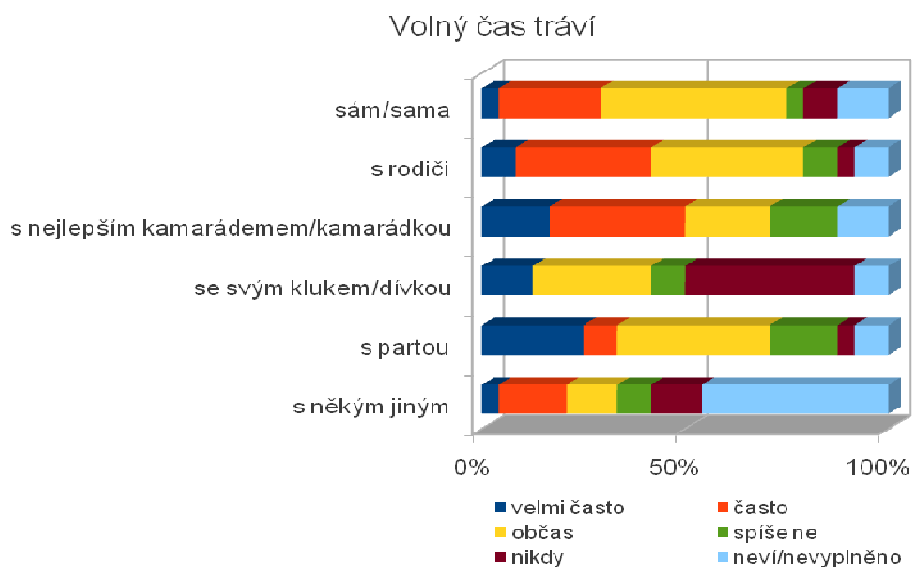
Graf ukazuje, s kým respondenti tráví volný čas a vyplývá z něj, že respondenti jsou ve volném čase nejvíce s rodinou, dále s nejlepším kamarádem/kamarádkou a s partou. Sami tráví volný čas méně, nejčastěji uváděli, že spíše ne.

Graf 3b. Sociální kontakty ve volném čase – skupina „škola A“.

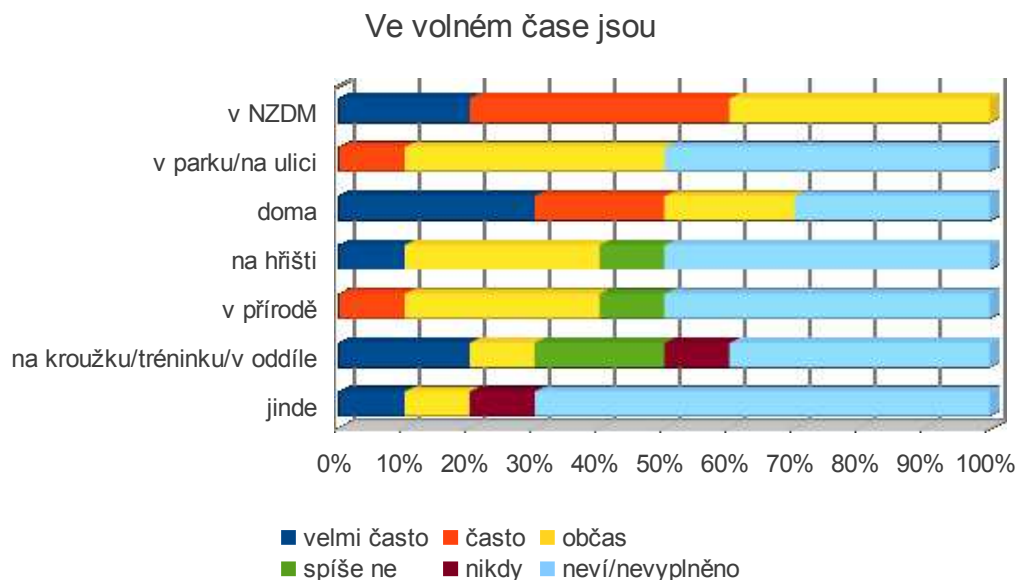
Respondenti ze školy „A“ netráví příliš často čas sami - nejvíce jsou ve volném čase s partou a s kamarády či se svým chlapcem/dívkou. Výrazně je též zastoupeno trávení volného času s rodiči.

Graf 3c. Sociální kontakty ve volném čase – skupina „škola B“.

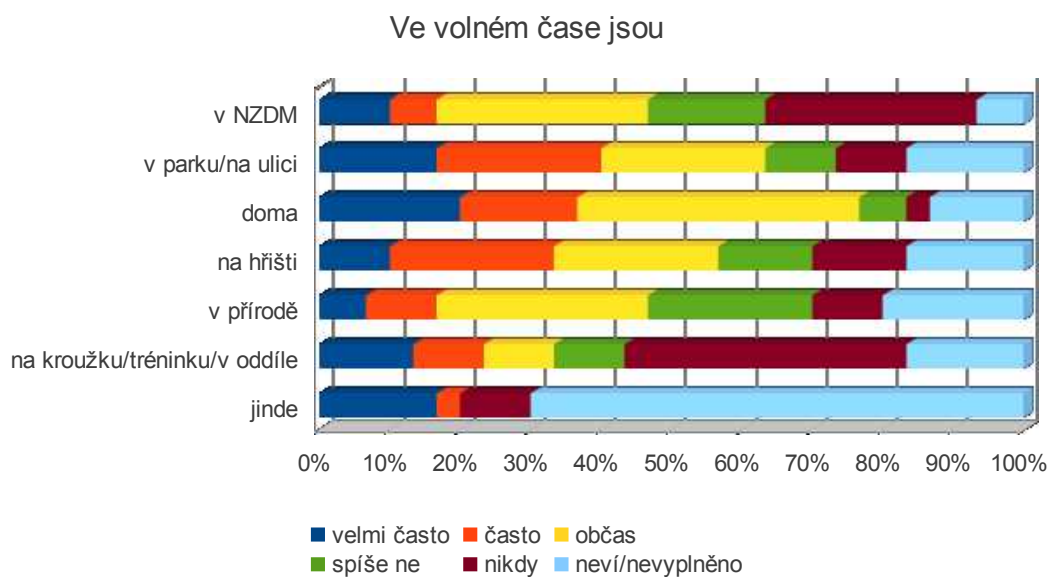
Respondenti ze školy „B“ tráví – podobně jako respondenti ze skupiny „A“ – hodně volného času se svými vrstevníky, avšak jsou zde patrné rozdíly. Oproti předchozí skupině netráví tolik času v partě, naopak jsou mnohem častěji ve volném čase sami. Čas strávený s rodiči je srovnatelný s předchozí skupinou. Partnerské vztahy jsou méně časté, než u respondentů ze školy „A“.

Graf 4a. Způsob trávení volného času – skupina „NZDM“

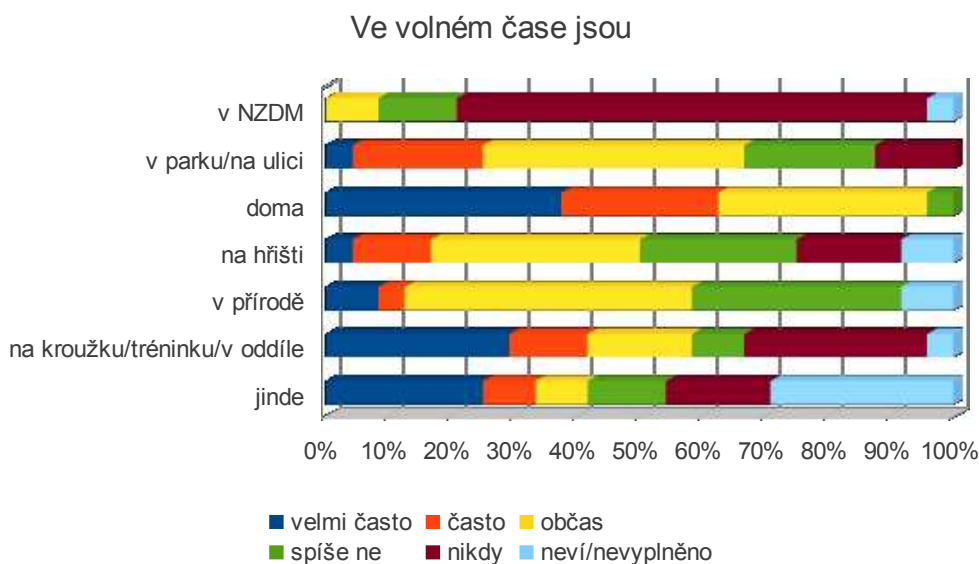
Nejvíce volného času tráví respondenti z NZDM doma a v NZDM, případně v parku a na ulici.

Graf 4b. Způsob trávení volného času – skupina „škola A“.

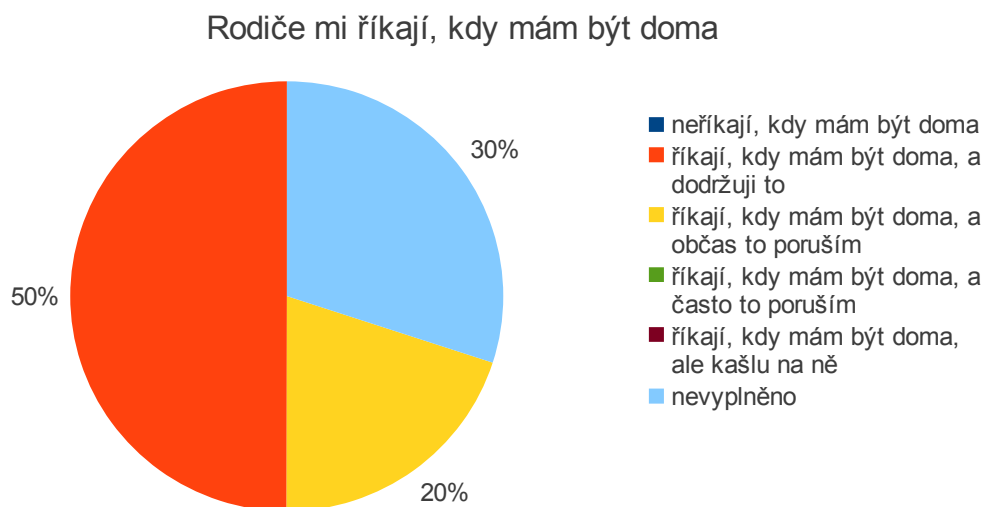
Respondenti navštěvující školu „A“ tráví nejvíce volného času v parku/na ulici či doma. Naopak nejméně na kroužku/tréninku/v oddíle apod. 46% z nich navštěvuje pravidelně NZDM, stejný počet spíše ne, nebo nikdy.

Graf 4c. Způsob trávení volného času – skupina „škola B“.

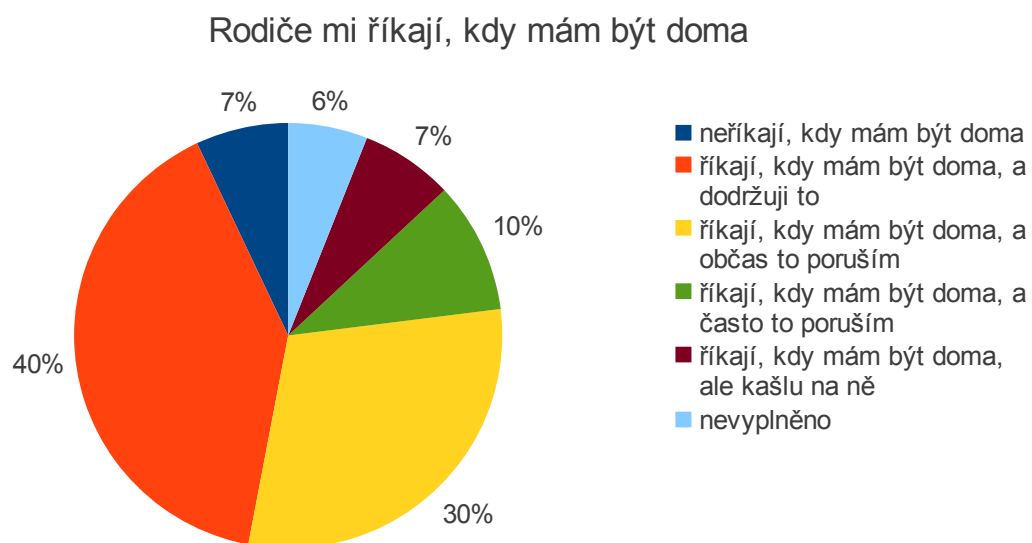
60% respondentů ze školy „B“ tráví volný čas velmi často nebo často doma. V parku/na ulici pobývá alespoň občas ve volném čase 66% respondentů. 75% respondentů vůbec nenavštěvuje nízkoprahová zařízení pro děti a mládež.

Graf 5a. Nastavení pravidel v rodině (příchody domů) – skupina „NZDM“.

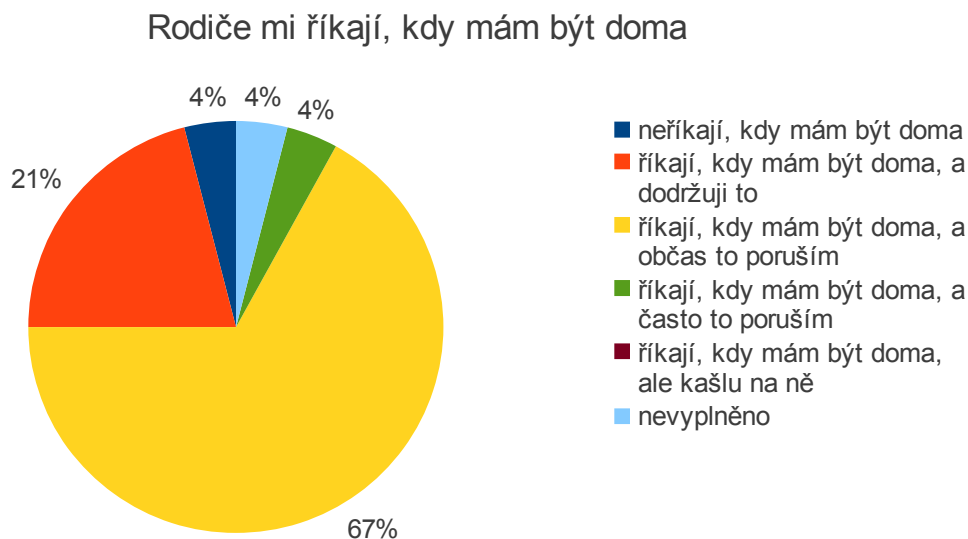
50% respondentů z NZDM uvedlo, že rodiče stanovují čas, do kdy mají přijít domů. 20% pravidla občas porušuje a přijde domů později, než má.

Graf 5b. Nastavení pravidel v rodině – skupina „škola A“.

40% respondentů ze školy „A“ uvedlo, že rodiče určují, kdy mají být doma a dodržují to. 30% občas stanovený čas poruší, 10% pravidla porušuje často, 7% pravidla nerespektuje vůbec a 7% nemá žádná pravidla ohledně času příchodu domů od rodičů nastavena.

Graf 5c. Nastavení pravidel v rodině (příchody domů) – skupina „škola B“.

Na škole „B“ 21% respondentů uvedlo, že pravidla stanovená rodiči dodržuje a 67% pravidla občas porušuje. 4% respondentů pravidla porušuje často, 4% nemá pravidla ohledně času příchodu domů od rodičů nastavena a 4% na otázku neodpověděla.

Graf 6a. Osoby ve společné domácnosti – skupina „NZDM“.

70% respondentů z NZDM žije ve společné domácnosti s otcem a matkou. 60% se svými sourozenci, 10% jenom s matkou a 10% žije ve společné domácnosti s prarodičem.

Graf 6b. Osoby ve společné domácnosti – skupina „škola A“.

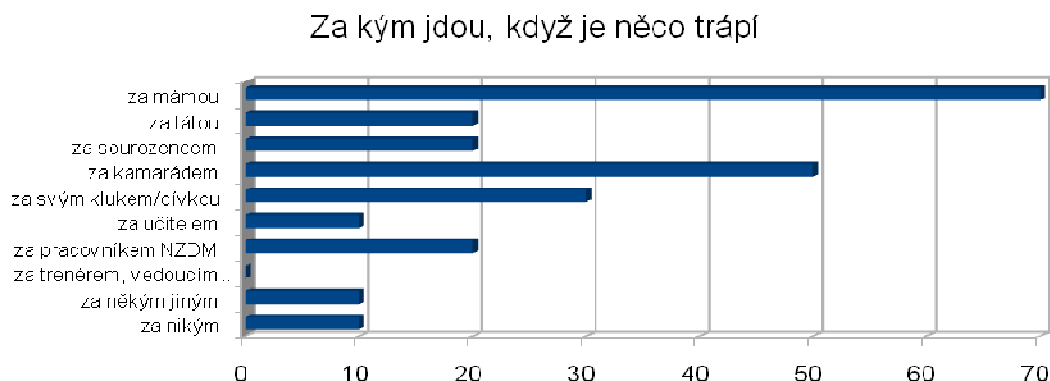
27% respondentů navštěvujících školu „A“ žije ve společné domácnosti s oběma rodiči. 43% žije s matkou a jejím partnerem, 17% pouze s jedním rodičem (10% s matkou a 7% s otcem), s prarodičem žije ve společné domácnosti 23% respondentů.

Graf 6c. Osoby ve společné domácnosti – skupina „škola B“.

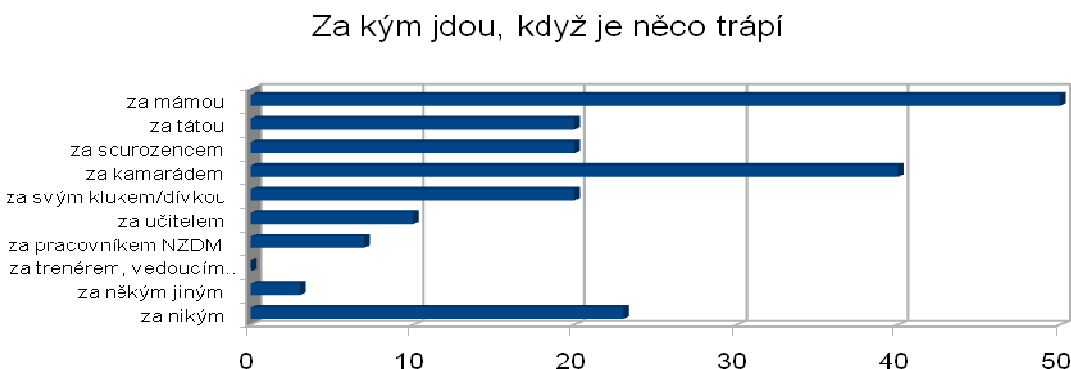
Ve škole „B“ uvedlo 54% respondentů, že žije ve společné domácnosti s oběma rodiči. 13% žije s matkou a jejím partnerem, 29% jenom s jedním rodičem (25% jenom s matkou, 4% jenom s otcem). Žádný z respondentů nežije ve společné domácnosti s prarodičem.

Graf 7a. Významné osoby – skupina „NZDM“.

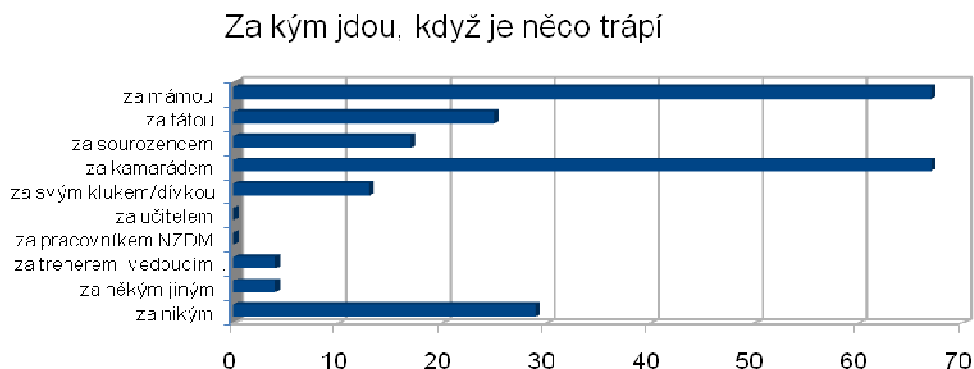
70% respondentů z NZDM se jde s problémem svěřit matce. 20% otcí, sourozenci, nebo pracovníkovi NZDM. Na kamaráda se s problémy obrací 50%, na učitele 10% respondentů. 10% se s potížemi nesvěří nikomu.

Graf 7b. Významné osoby – skupina „škola A“.

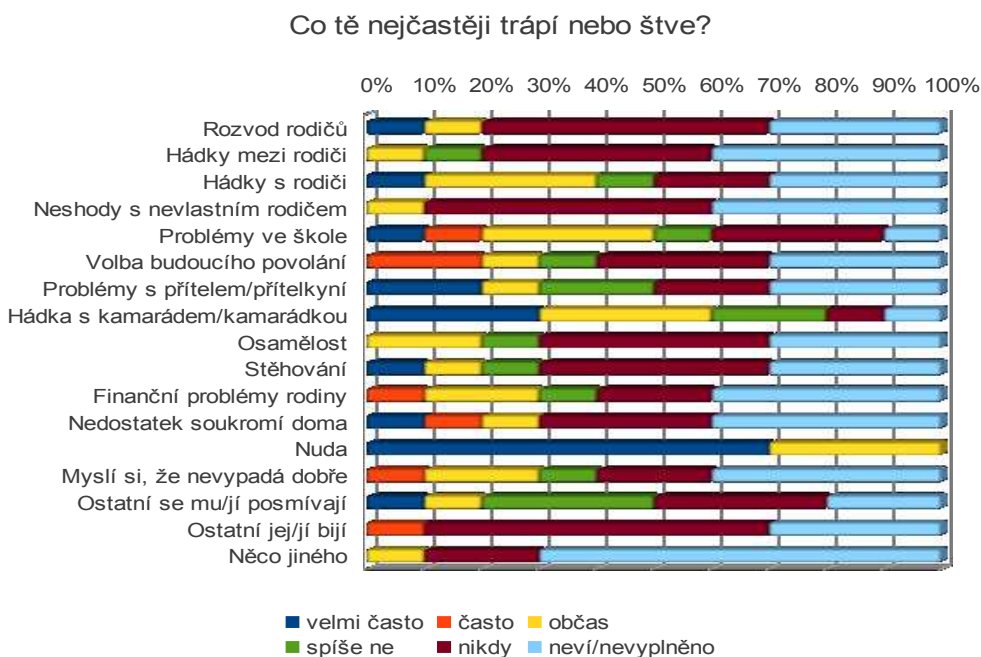
70% respondentů navštěvujících školu „A“ se s problémy obrací na rodiče (50% na matku a 20% na otce). 20% se jde svěřit sourozenci, nebo svému chlapci/dívce. 40% dotázaných se obrátí na kamaráda, 7% na pracovníka NZDM a 23% na nikoho.

Graf 7c. Významné osoby – skupina „škola B“.

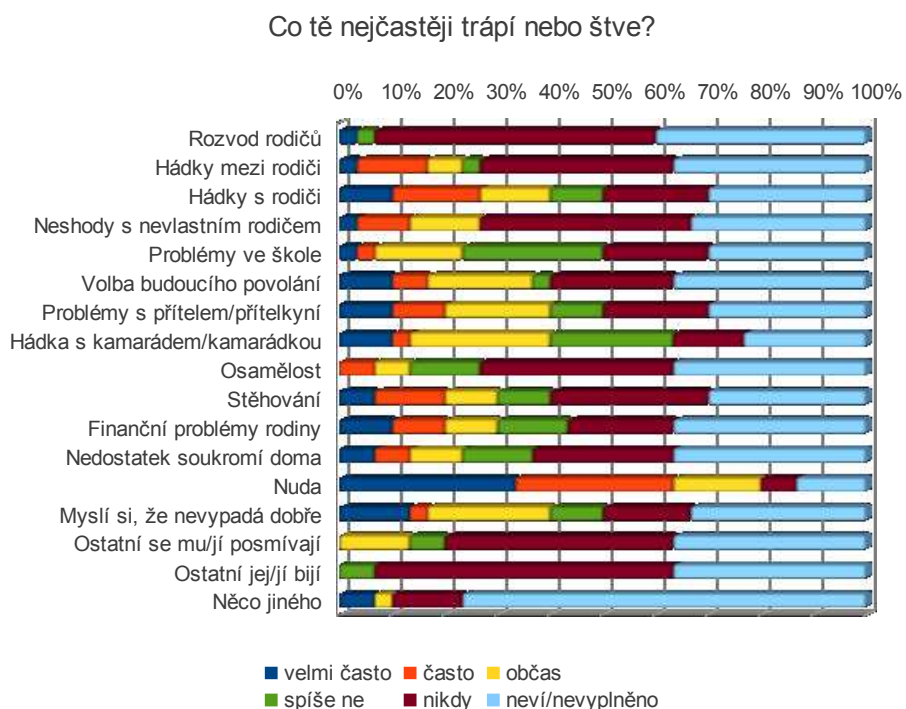
67% respondentů navštěvující školu „B“ se s problémy obrací na matku a 25% na otce. 17% se jde svěřit sourozenci, 13% svému chlapci/dívce. 67% dotázaných se obrátí na kamaráda, 4% na učitele a 29% na nikoho.

Graf 8a. Obtížné životní situace – skupina „NZDM“.

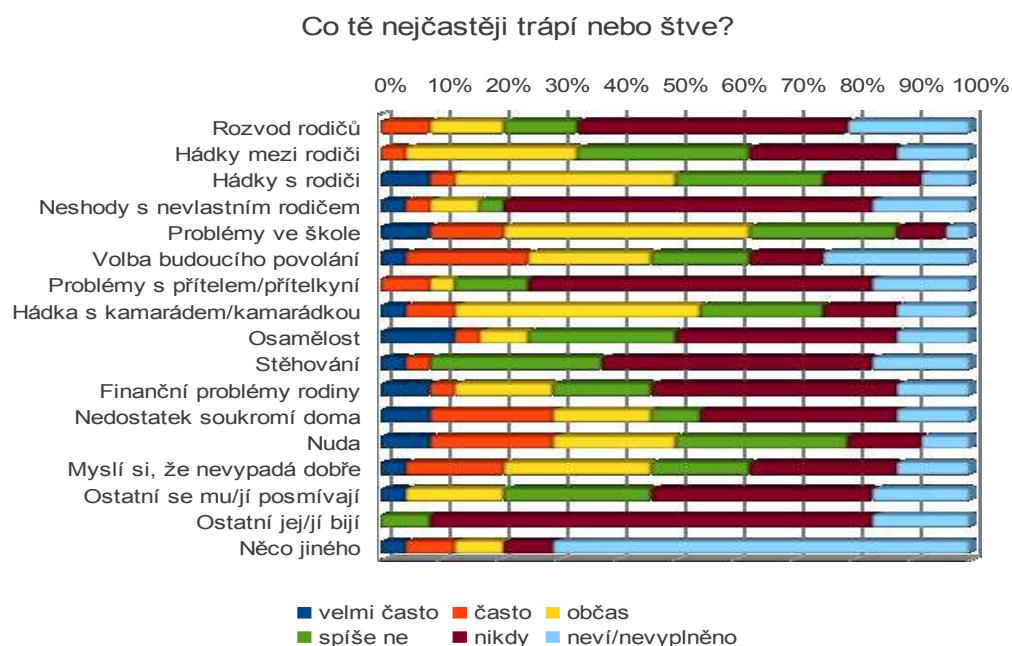
Graf znázorňuje, jaké situace považují respondenti za obtížné a jak často se s nimi setkávají. Jednoznačně dominuje nuda a interpersonální konflikty (hádky s kamarádkou/kamarádem, problémy v partnerských vztazích či hádky s rodiči). Objevují se také problémy ve škole a s volbou povolání, finanční problémy rodiny, rozvod rodičů, nedostatek soukromí doma, stěhování či nespokojenost se svým vzhledem.

Graf 8b. Obtížné životní situace – skupina „škola A“.

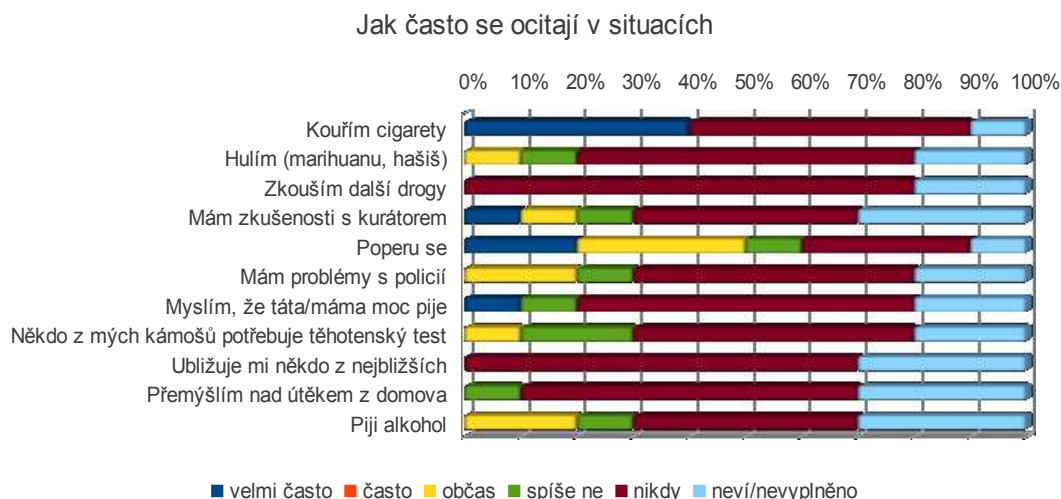
Respondenty ze školy „A“ nejčastěji trápí či štve nuda (přes 60% uvedlo, že nudu zažívají velmi často, nebo často), problémy s volbou budoucího povolání, interpersonální konflikty (hádky s kamarádem, s rodičem), finanční problémy rodiny, nedostatek soukromí doma, stěhování a vlastní vzhled.

Graf 8c. Obtížné životní situace – skupina „škola B“.

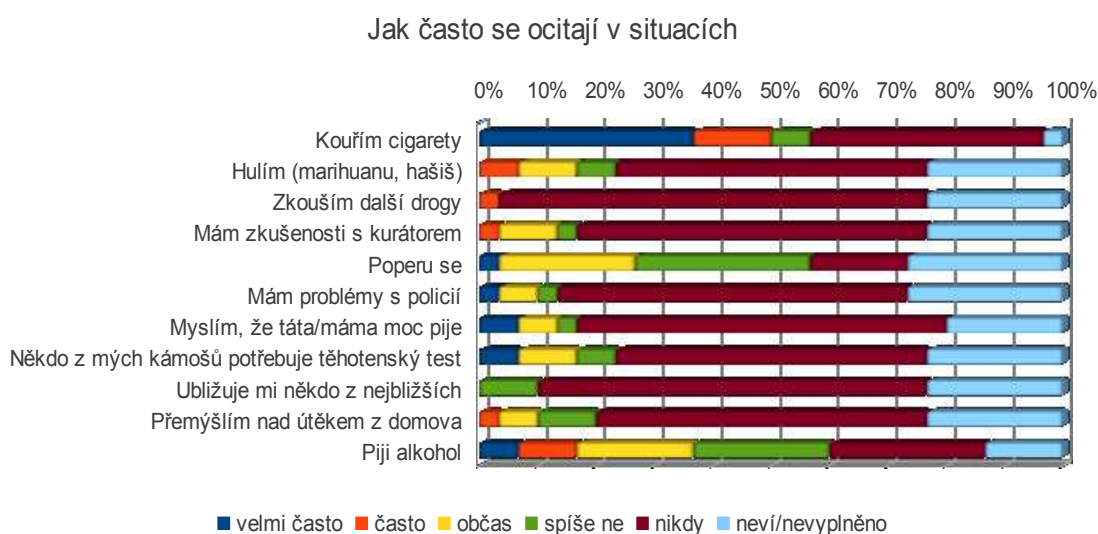
Respondenti ze školy „B“ se také často nudí, nicméně oproti skupině „A“ pocítuje nudu často necelých 30% respondentů. Častěji je trápí rozvod rodičů a na rozdíl od skupiny „A“ se v dotaznících objevuje jako problém osamělost. Problémy ve škole řeší 20% respondentů ze školy „B“ velmi často nebo často. Dále respondenti zmiňovali interpersonální konflikty (hádky s rodiči, s kamarády), nedostatek soukromí doma, nespokojenost s vlastním vzhledem a finanční problémy rodiny.

Graf 9a. Sociálně nežádoucí jevy – skupina „NZDM“.

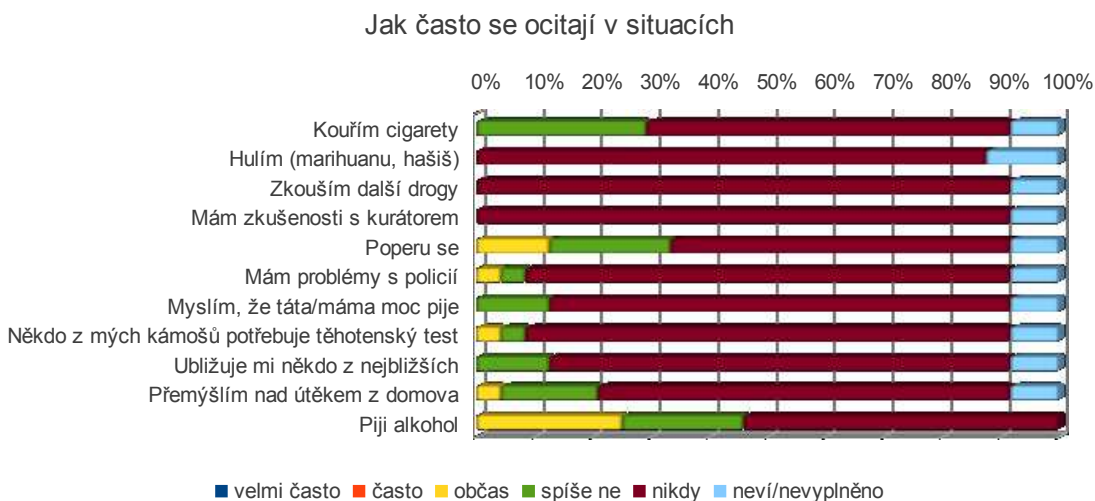
Téměř 40% respondentů z NZDM uvedlo, že velmi často kouří cigarety, 20% se velmi často popere. 20% má občas problémy s policií, zkušenosti s kurátorem, nebo občas pije alkohol. Objevuje se téma rizikového sexu, kouření marihuany a nadměrné konzumace alkoholu v rodině. Obecně vzato však byli respondenti v odpovědích na tyto otázky zdrženliví.

Graf 9b. Sociálně nežádoucí jevy – skupina „škola A“.

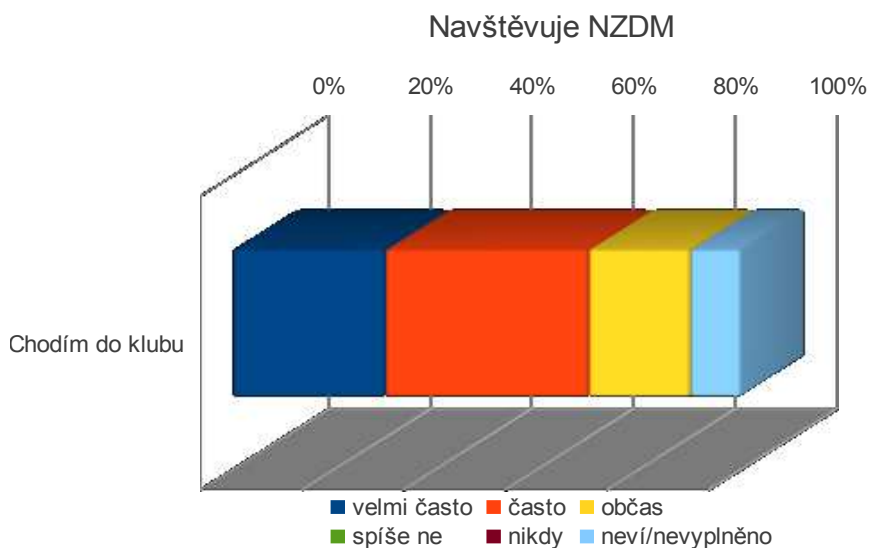
Polovina respondentů ze školy „A“ uvedla, že velmi často, resp. často kouří cigarety. 35% pije alkohol, z toho polovina často. Objevuje se téma nadměrné konzumace alkoholu v rodině, rizikového sexu a kouření marihuany. Čtvrtina respondentů se občas popere.

Graf 9c. Sociálně nežádoucí jevy – skupina „škola B“.

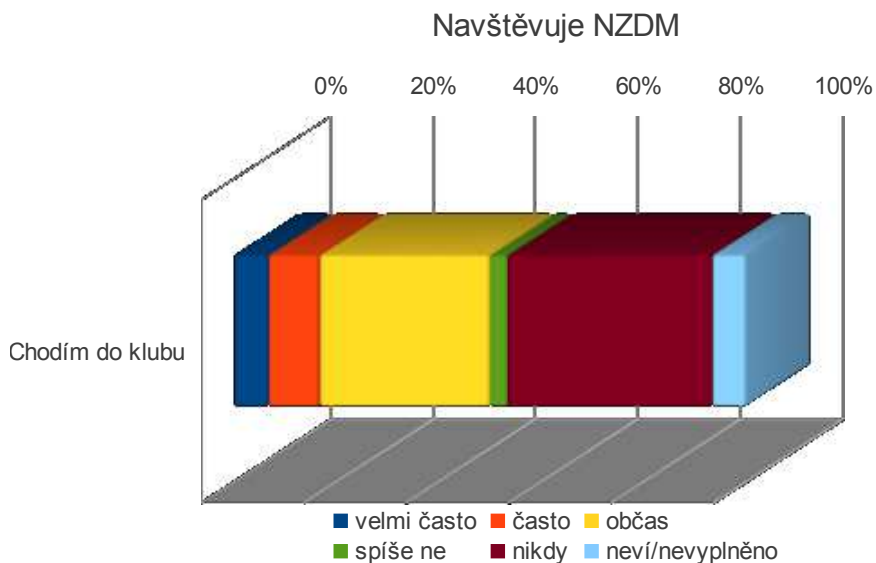
Čtvrtina respondentů (25%) ze školy „B“ občas pije alkohol. Marginálně se objevují problémy s policií a rizikový sex, nebo téma útěku z domova. 12,5% se občas popere.

Graf 10a. Využití NZDM – skupina „NZDM“.

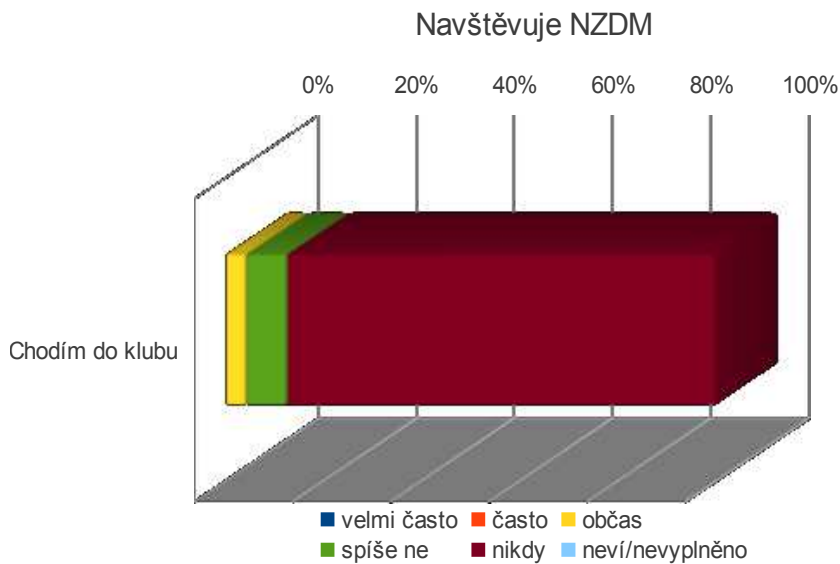
30% respondentů dotazovaných v NZDM uvedlo, že navštěvuje NZDM velmi často, 40% často a 20% občas.

Graf 10b. Využití NZDM – skupina „škola A“.

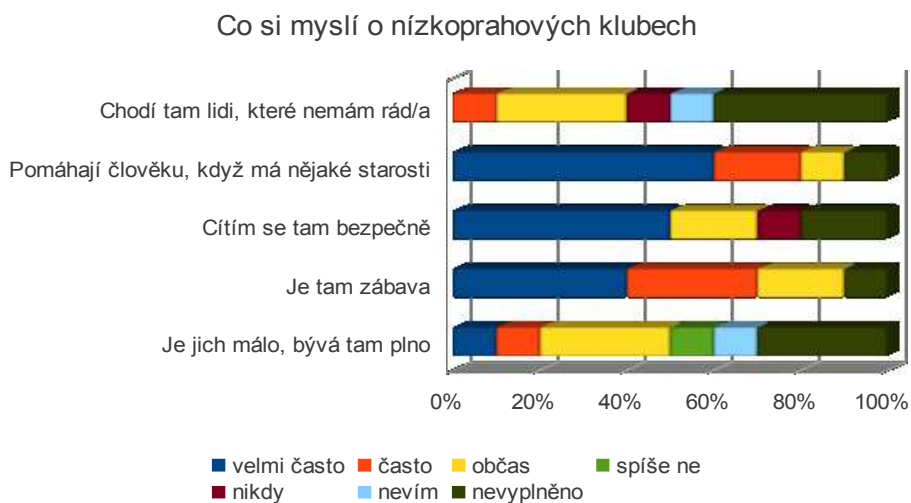
50% respondentů uvedlo, že využívá službu NZDM – 16,7% často či velmi často, 33,3% občas. 40% NZDM nenavštěvuje nikdy.

Graf 10c. Využití NZDM – skupina „škola B“.

87,5% respondentů ze školy „B“ uvedlo, že NZDM nenavštěvuje nikdy, 8% NZDM spíše nenavštěvuje, 4% je navštěvuje občas.

Graf 11a. Názory na nízkoprahová zařízení pro děti a mládež – skupina „NZDM“

60% respondentů z NZDM uvedlo, že nízkoprahové kluby pomáhají lidem, když mají nějaké problémy. 70% míní, že v klubech je často zábava a 50% si myslí, že nízkoprahových klubů by mohlo být více, protože jsou někdy hodně zaplněné. 50% dotázaných se v klubu velmi často cítí bezpečně.

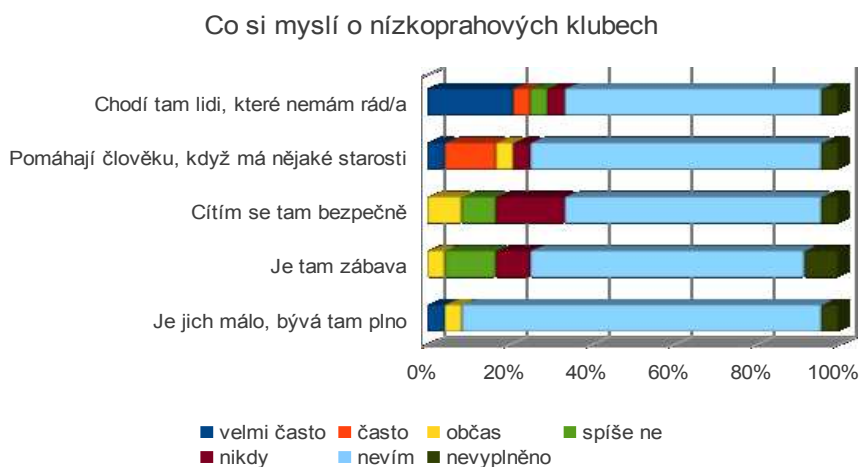
Graf 11b. Názory na nízkoprahová zařízení pro děti a mládež – skupina „škola A“.

36,7% respondentů se v klubu cítí často bezpečně, 40% míní, že kluby pomáhají lidem, když mají nějaké problémy (20% se domnívá, že velmi často, 13,3% má názor, že často a 6,7% si myslí, že občas). Že je v klubech často hodně plno si myslí 23,3% respondentů. 20% dotazovaných ze školy „A“ uvedlo, že do klubů chodí často lidé, které nemají rádi a 3,3% je toho názoru, že v klubu spíše není zábava a necítí se tam moc bezpečně. Činnost klubů však byla hodnocena většinou pozitivně, nebo respondenti uváděli, že neví, případně otázku vynechali.

Graf 11c – Názory na nízkoprahová zařízení pro děti a mládež – skupina „škola B“

Naprostá většina respondentů ze školy „B“ neměla na nízkoprahové kluby utříděný názor a nejčastěji na otázky odpovídali „nevím“. 20,8% respondentů se domnívá, že kluby pomáhají – 16,7% se domnívá, že nízkoprahové kluby pomáhají spíše často lidem, kteří mají problémy. Nicméně stejné procento (16,7%) respondentů se v klubech necítí nikdy bezpečně a 20,8% uvedlo, že kluby velmi často navštěvují lidi, které nemají rádi.

4.2 Výsledky rozhovorů s uživateli NZDM v Praze 3

4.2.1 Výsledky dílčího výzkumu

Přestože se jedná o výzkum do značné míry orientační – pro intenzivnější studium problematiky by bylo nutné provést výzkum daleko rozsáhlejšího charakteru, než rozhovor s šesti romskými dětmi – rozhovory jsou v podstatě reprezentativní – v tom smyslu, že každé z dětí hovoří o jiných situacích, které považuje za stresové a nabízí odlišné adaptační strategie. V rozhovorech se často objevuje tendence zaujímat únikové, případně kompenzační strategie, což vzhledem k věku respondentů a faktu, že dítě nemá příliš možností, jak aktivně ovlivnit podmínky, v nichž se vyvíjí, není až tak překvapivé.

4.2.1.A Chápání pojmu stres

V úvodu rozhovorů bylo zjišťováno, jaké situace obecně respondenti považují za stresové, zda se se stresem setkávají a uvědomují si ho. Úvodní otázky sloužily jednak k vysvětlení základních pojmů, tématu a cíle rozhovoru, ale také k určité počáteční orientaci v tom, jakým způsobem dítě na stres nahlíží, ale také jak je momentálně naladěné a komunikativní. Na počátku rozhovoru byl vždy věnován čas nastínění principů, jež dětem zaručovaly bezpečí, jako je anonymita, dobrovolnost, nebo respekt ze strany pracovníka vůči hodnotám a postojům dětí. Navázání kontaktu s každým jednotlivým

respondentem bylo důležité pro další průběh rozhovoru. Úvod se linul v obecnější rovině, následně postup směřoval ke konkrétním situacím. Protože většina respondentů byla mladší deseti let, vždy bylo ve snaze vyhnout se nedorozuměním na začátku rozhovoru ověřeno, jak dítě rozumí pojmu stres. Všechny děti slovo stres znaly, pro mladší respondenty ale nebylo spojeno s konkrétním obsahem. Na otázku: „*Co tě napadne, když se řekne stres?*“ odpověděla jedna z respondentek: „Nic.“ (dívka, 8 let) Vzápětí ale uvedla, že slovo zná z domova a že ho s kamarádkami občas používá. Starší chlapec uvedl, že „*stres je, taková věc, když jsem vynervovanej,*“ (chlapec, 14 let). Pojem stres byl tedy po dohodě s respondenty vymezen jako situace, kdy „*mám nervy*“ – tento výraz byl dětem blízký a na rozdíl od slova stres v nich vyvolával konkrétní obrazy. Na otázku, v jakých situacích děti mluví o tom, že prožívají stres, uváděli respondenti: „*Když si nedám cigáro.*“ (chlapec, 14 let), „*Když jsem naštvanej, chci někoho zbít, nadávat, nebo něco rozbít.*“ (chlapec, 8 let), „*Když chceš někoho zbít a ten kluk tam není.*“ (chlapec, 14 let), „*Když někdo pomlouvá mojí sestřenici, že má žuva,*¹² *a tak.*“ (dívka, 8 let), „*Když táta řve.*“ (dívka, 7 let). Z uvedených odpovědí bylo vyvozeno, že stres děti vnímají především v kontextu vrstevnických a rodinných konfliktů, ale také při frustraci svých základních fyziologických potřeb – dívka, 12 let: „*Chci jít domů, protože je mi zima a mám hlad, ale nemůžu se tam dostat, máma není doma a má u sebe klíče.*“

4.2.1.B Významné stresové situace v životě respondentů

V rozhovorech jsme se s dětmi dále věnovali rozboru dalších konkrétních situací, které ony považovaly za stresující.

U starších dětí se objevovala jako stresor hrozba ústavní výchovy, konflikty s rodiči, frustrace jejich potřeb a nuda. V souvislosti se stresem respondenti starší dvanácti let často zmiňovali cigarety – ty byly jednak prostředkem, který jim pomáhá stres zvládat, zároveň ale i významným stresorem, pokud nejsou k dispozici. Dívka, 12 let, i chlapec, 14 let, tak shodně uvedli: „*Jsem ve stresu, když nemám cigáro.*“ Z rozhovorů dále vyplynulo, že cigarety jsou pro starší děti (dívka, 12 let, chlapec, 14 let) poměrně snadno dostupné. Chlapec, 14 let, o svém – dle svých slov ojedinelém – zážitku bez cigarety řekl: „*Neměl jsem cigáro, tak jsem nedělal nic, spal jsem. Pak jsem se probudil a měl jsem abstrák, tak jsem musel ukrást dědovi cigarety.*“¹³

¹² Romský výraz pro vší.

¹³ Nutno podotknout, že v prostředí žižkovského nízkoprahového klubu pro děti a mládež se setkáváme i s šestiletými dětmi, které začínají kouřit a přes veškeré intervence, motivační rozhovory, pravidla klubu, osobní příběhy a poskytnuté informace o kouření jsou cigarety pro většinu dětí ohrožených sociálním vyloučením naprostou samozřejmostí a velkým lákadlem. Objevují se však také první pozitivní příklady, kdy se dospívající rozhodli přestat kouřit, což bylo doposud nevídané. Zdá se, že více než deset let práce s cílovou skupinou romských dětí a mládeže na Žižkově začíná přinášet zasloužené plody. Je třeba počítat s tím, že práce s Romy ohroženými sociálním vyloučením nepřináší prakticky nikdy efekt okamžitě – změna je postupná, odehrává se neustálým směřováním k cíli. Změna probíhá, byť nejsou výsledky ještě vidět a přispět k ní lze porozuměním, respektem, podporou kompetencí uživatelů služby a rozvíjením toho, co se daří. [9], [21]

Mladší děti v souvislosti se stresem hovořily nejčastěji o konfliktech v rodině, s vrstevníky, ve škole a obecně jim vadil křik. Na otázku: „*Jaká situace se ti vybaví, když prožíváš stres, nervy?*“ odpověděla osmiletá dívka: „*Když se rodiče hádají.*“ Se „*řvaním*“ a stresem si obě mladší dívky (7 a 8 let) spojovaly – bohužel – školu. Sedmiletá dívka k tomu uvedla: „*Vadí mi, když paní učitelka řve na spolužáka a mě to jde strašně do hlavy.*“ Podobně se vyjádřila i osmiletá respondentka: „*Mám ten stres, když nás učitelka mlátí přes hlavu a řve na nás, protože moc zlobíme.*“

Všem dětem jsem dále položila konkrétní otázku: „*Co Tě naposledy nejvíc naštvalo?*“ Chlapec, 14 let, bez zaváhání odpověděl: „*Že mám jít do ústavu.*“ Mladší chlapec, 8 let, uvedl: „*Když jsem prohrál ve wrestlingu a nešla dát odvěta.*“ Dívky hovořily více o rodinných situacích. Nejmladší dívka (7 let) uvedla: „*Mám nervy, že mě furt brácha provokuje a nadává mi.*“ Starší dívka (12 let) si zase vzpomněla na stresující moment „*Když jsem se pohádala s mámou a řvala na mě, že mě dá do ústavu.*“ Motiv strachu z ústavu coby hrozby odloučení a omezení svobody se tedy objevoval u dvou respondentů. Společně jsme také přemýšleli o tom, že stres nemusí být vnímaný jenom v souvislosti s naštváním, ale také prožíváním fyzické i psychické bolesti, strachu, apod. Dvanáctiletá dívka jako jediná uvedla: „*Mám taky nervy, když je nuda.*“

Jak již bylo zmíněno výše, nejčastěji děti zažívaly stresové situace v interpersonálních konfliktech – s rodiči a sourozenci, ve vrstevnické skupině, s učitelem. Děti dále stresoval křik obecně. Tato témata byla do jisté míry očekávaná, některé děti však dále přirozeně hovořily o velmi náročných a vyhocených situacích, které prožily, či prožívají, o nichž s pracovníky klubu nikdy předtím nemluvily. Podrobněji je tento jev rozebrán v části pojednávající o strategiích, kterými se děti se stresem vyrovnávají.

Naopak závažná témata, o nichž děti na klubu v minulosti již hovořily, nebo je alespoň načrtly, zůstávala často stát stranou a děti se soustředily na věci, které se na první pohled mohou zdát méně důležité, např.: „*Naštve mě, když nemají v obchodě chleba.*“ (chlapec, 14 let) Pokud si ale uvědomíme, že stresem může být pro dítě také to, „*že mi máma nedá peníze,*“ (dívka, 12 let), „*že chci jít domů a nikdo mi neotevře, protože tam nikdo není,*“ (tato odpověď se vyskytla jak u dvanáctileté dívky, tak u čtrnáctiletého chlapce) a „*já mám pak hlad,*“ (opět dívka, 12 let, i chlapec, 14 let), není chybějící chleba až tak banální, jako spíše bazální nedostatek.

4.2.1.C Strategie zvládání stresových situací

V poslední části rozhovoru mě zajímalo, jak děti proti stresu bojují, co jim pomáhá situace zvládat, uklidnit se, jak na stres reagují tělesně i psychicky, jaké emoce ve stresu prožívají.

Některé mladší děti nabízely zajímavé způsoby, jak stres aktivně eliminovat. Osmiletý chlapec uvedl celou škálu řešení – „*vyzvu někoho na bitku*“ bylo jen jedno z mnoha a zmínil ho spíše letmo. Pokračoval pak ve vyjmenovávání dalších účinných protistresových opatření – „*Pomáhá mi třeba zmrzka, jídlo v Mc Donald's, nebo u KFC*“, zmínil tento malý respondent účinné formy kompenzace.

V zásobě měl však ještě „uklidňující prostředky“ jako je „*pochvala ve škole*“, „*jít si něco vyrobit*“ či „*hrát akční, nebo závodní počítačové hry*“ (chlapec, 8 let).

Dívka, 7 let, volila při křiku doma spíše únikovou strategii: „*Zacpu si uši, abych to neslyšela, hraju si, abych to tak nevnímala, jak táta řve.*“ Dívka dále zmínila další zajímavé řešení stresové situace: „*Lehnu si na postel, uvolním se a dýchám.*“ Uvedla, že tím napodobuje otce, který se po příchodu domů „*umyje, nají a lehne si k televizi, jak leží, tak se uvolní a usne*“.

Stres se u dětí projevoval určitou pasivitou, únavou a bezděčnou stereotypní činností – např. „*hraju si s prstama,*“ (dívka, 8 let), „*sedím a dupu nohou,*“ (dívka, 12 let), „*chytnu se za hlavu, držím se kolem těla a houpu se.*“ (dívka, 8 let), „*klepou se mi ruce, sedím a nemluvim...a někdy si s něčím hraju v rukách.*“ (chlapec, 14 let). „*Potřebuju si odpočinout, protože mě to unaví, když se nervuju,*“ zmínila dívka, 8 let.

Pasivita se objevovala i ve strategiích, jak se se stresem vypořádat: „*nic nedělám,*“ odpověděl čtrnáctiletý chlapec na otázku, jak stres řeší. „*Jedním uchem to poslouchám a druhým použítim,*“ dodal. Dívka, 12 let, měla jinou strategii, jak se uklidnit: „*Jdu na samotku – zamknu se na záchodě a kouřím.*“ Oba uvedli, že jediné, co jim na stres zabírá, je „*zakouřit si*“.

Dvě nejmladší dívky nabídky rozdílné způsoby aktivního řešení situace. Mladší, sedmiletá, řekla: „*Nežaluju tátovi, ale jdu a bráchu zbiju – nenechám si to líbit a žalovat nebudu.*“ Oproti tomu osmiletá dívka uvedla: „*Řeším to tak, že to řeknu někomu dospělému, když mě někdo naštvě. Já nejsem taková, že jdu a zbiju ho.*“ Při bližším doptávání vyšlo najevo, že mladší dívka, kterou vychovává sestřenice zesnulé maminky, k této strategii přistoupila na základě předchozího rozhovoru doma: „*Teta mi řekla, že moje problémy mi nebude řešit, tak si to budu řešit sama,*“ (dívka, 7 let). Oproti tomu, druhá dívka je zvyklá se na matku se svými problémy obracet.

Na samý závěr zmíním strategii osmileté dívky kterák zvládat stres: „*Dám si prášek na uklidnění a lehnu si...*“ Tato dívka mluvila o tom, že rodiče se často tak hádali, že „*šla ven a už se nevrátila domů, věděla, že už se nikdy hádat nepřestanou.*“ Rodiče ji pak našli u babičky. Na základě této události dívce praktický lékař předepsal „*prášky na uklidnění*“, aby zase neutekla z domova. Dívka příhodu vyprávěla autenticky, byla u ní znatelná náhlá změna emocí, posmutnění a ztišení. Dále mluvila o účincích prášků, o tom, že je po nich ospalá a musí si tedy po jejich užití lehnout do postele, a tak vše zaspí. S „*prášky na uklidnění*“ jsme se v zařízení u dětí nesetkali poprvé. Domnívám se, že jsou v některých případech dětem předepisovány v situacích, kdy by se mělo především intenzivně psychoterapeuticky pracovat s dítětem, které bylo vystaveno nějakému traumatu, i s celou špatně fungující rodinou. Pocit ohrožení nejdůležitějších hodnot, jako je rodina, „*prášky na uklidnění*“ těžko vyřeší.

5 Diskuze

Výsledky dotazníkového šetření byly rozděleny na tři skupiny kvůli možnosti porovnání odpovědí, neboť každá skupina představuje odlišný typ respondentů. První skupinou respondentů jsou uživatelé nízkoprahových klubů. Jedná se o 10 respondentů ve věku 11 – 17 let (graf 2a), polovinu tvoří dívky, druhou polovinu chlapci (graf 1a). Sběr dat v prostředí NZDM komplikovala nepředvídatelnost okolností. Jednak spíše minimum uživatelů dochází do zařízení pravidelně, navíc řada oslovených dětí a mladých lidí odmítla dotazník vyplnit, neboť se chtěli věnovat vlastním aktivitám. Někteří odmítavý postoj k vyplňování dotazníku komentovali: „*Nechce se mi nic vyplňovat.*“ „*Jsem líný, sorry.*“ Dá se tedy říci, že dotazníky v nízkoprahových klubech vyplnili pouze motivovaní pravidelní uživatelé služeb, nejvíce ohrožení jedinci zaujímali negativní postoje, nebo ani nebyli v nízkoprahových klubech přítomni při sběru dat.

Další skupinou respondentů jsou žáci od 7. třídy výše ve věku 13 – 17 let navštěvující základní školu „A“ (graf 2b). Počet respondentů ze školy „A“ byl 30, z toho 17 dívek a 13 chlapců (graf 1b). Zajímavé okolnosti dokreslující charakteristiku této referenční skupiny vyvstaly při zadávání dotazníku – vedení školy doporučilo autorce práce přenechat zadání dotazníků škole „A“, důvodem byla nepravidelná docházka žáků do školy, resp. vysoká absence, kterou rodiče dětem poslední měsíc školního roku běžně omlouvají. Tuto zajímavost uvádím pro utvoření komplexnější představy o skupině, je důkazem, že postoj ke škole je ze strany některých žáků, ale i rodičů, „vlažný“, povinnost docházky v okamžiku uzavření známek instrumentálně odpadá. Dotazníky proto nebyly zadány jednorázově autorkou práce, ale pedagogy školy „A“ v rozmezí týdne.

Třetí skupinu tvoří žáci 7. a 8. třídy základní školy „B“ v celkovém počtu 24 respondentů. Jedná se o 17 chlapců a 7 dívek (graf 1c) z běžné základní školy ve věku 12 – 16 let (graf 2c).

Celkem tedy dotazník vyplnilo 64 respondentů, 35 chlapců a 29 dívek ve věku 11 – 17 let. S přihlédnutím k demografii Prahy 3¹⁴ není počet respondentů nijak vysoký, pro porovnání výskytu sledovaných jevů v rámci různých cílových skupin ale považuji počet respondentů za dostačující. Jistě by bylo zajímavé a užitečné provést komplexní analýzu potřebnosti nízkoprahových služeb na všech základních a středních školách v Praze 3, to však svým rozsahem překračuje možnosti jedné bakalářské práce.

---

¹⁴ Praha 3 je sedmou nejlidnatější městskou částí – na poměrně malé ploše 648 ha žije 73 587 obyvatel, z toho 8 085 dětí ve věku 0-14 let. Hustota osídlení této centrální městské části Hl. m. Prahy je tedy 11 356 obyv./km². Převažuje kompaktní zástavba městského typu, dále zde nalezneme sídlištní zástavbu do r. 1970, účelové areály a ostatní/smíšenou zástavbu. Jen malý zlomek Prahy 3 je zastavěn vilovou zástavbou městského typu. Nachází se zde 11 základních a 11 středních škol, 3 gymnázia, 7 středních odborných škol a 1 střední odborné učiliště. Na 396 sňatků v Praze 3 připadlo 229 rozvodů, na celkový počet 830 narození pak připadlo 254 potratů. Z celkového počtu 2 215 neumístěných uchazečů o zaměstnání bylo 293 mladších 24 let. Počet cizinců byl 9 386. Všechna data jsou ke dni 31.12.2010. [33]

Dotazníkem zkoumané jevy budou dále diskutovány v rámci těchto témat: trávení volného času, nastavení pravidel v rodině, domov a rodinné zázemí, významné (důvěrné) osoby v životě respondenta, obtížné životní situace, sociálně patologické jevy, zátěžové situace a strategie vyrovnávání se se zátěží a konečně využití NZDM a postoj k nízkoprahovým klubům.

O trávení volného času vypovídá třetí a čtvrtý graf, znázorňující sociální kontakty ve volném čase (3a, 3b a 3c) a způsob trávení volného času (4a, 4b a 4c). Cílem šetření bylo zjistit, s kým respondenti nejčastěji tráví svůj volný čas a jakým způsobem. Z odpovědí vyplynulo, že rodina je významným socializačním činitelem bez ohledu na sociokulturní pozadí respondenta. Respondenti ze školy „A“ (graf 3b) se od respondentů ze školy „B“ (graf 3c) příliš nelišili v tom, kolik volného času s rodiči tráví. U respondentů z NZDM (graf 3a) byl vliv rodiny ve volném čase nejsilnější.

Dále respondenti zmiňovali vrstevnickou skupinu – nejlepší kamarády a partu. U respondentů z NZDM (graf 3a) prakticky splynulo trávení volného času s nejlepším kamarádem/kamarádkou a s partou. Lze tedy usuzovat na to, že čas strávený v partě kamarádů se do značné míry překrývá s časem stráveným s nejlepším kamarádem, jinými slovy respondenti jsou s velkou pravděpodobností členy stejné party jako jejich nejlepší kamarádi. Při porovnání odpovědí respondentů z obou škol bylo patrné, že respondenti ze školy „A“ tráví výrazně více času ve vrstevnické skupině, než respondenti ze školy „B“ – zatímco graf 3b ukazuje, že 66,7% respondentů ze školy „A“ tráví v partě čas velmi často, nebo často, respondenti ze školy „B“ uvádí, že čas v partě tráví spíše občas (37,5%). Velmi často/často čas v partě tráví 33% respondentů ze školy „B“, tedy polovina oproti škole „A“. V případě respondentů navštěvujících školu „A“ se tedy potvrzuje veliký vliv vrstevnické skupiny, o němž hovoří i pedagogové školy (viz příloha č. 5). Zhruba třetina respondentů z běžné základní školy „B“ tráví čas v partě mezi kamarády velmi často/často – toto číslo je sice výrazně nižší, než u respondentů ze školy „A“, rozhodně však není zanedbatelné.

Co se týče partnerských vztahů, z grafů je patrné, že nejméně zkušení jsou v tomto ohledu respondenti ze školy „B“, kde 41,7% uvedlo, že se svým chlapcem či dívkou čas netráví nikdy, tedy – v podstatě – že žádného partnera nemají. Zatímco na škole „A“ se svým chlapcem či dívkou čas – alespoň občas – tráví 60% respondentů, na škole „B“ je to 41,7%. Svoji roli bude pravděpodobně hrát fakt, že průměrný věk respondentů ze školy „B“ je 12,8 let a v této skupině převažují chlapci, zatímco průměrný věk respondentů ze školy „A“ je 14,2 let a převažují dívky. Ty obecně dospívají dříve, než chlapci a navazují vztahy většinou se staršími partnery, než jsou ony samy. Nikdo z respondentů z NZDM nevedl, že by neměl zkušenost s trávením volného času se svým chlapcem/dívkou. Tento fakt koresponduje s realitou, jež se každodenně odehrává v nízkoprahových klubech pro děti a mládež v Praze 3, kde první vztahy s opačným pohlavím děti navazují v mladším školním věku. Tyto vztahy nemají zpravidla dlouhého trvání, jedná se spíše o první experimentování se svou pohlavní identitou, ale také o výraz společenské úspěšnosti v rámci vrstevnické skupiny – oblíbení jedinci navazují vztahy

s opačným pohlavím snadno a častěji, vybírají si mezi atraktivními protějšky a posilují tak svoji pozici ve skupině. Přestože se tyto první vztahy mohou zdát mnohdy úsměvné, pro děti jsou velmi významné. Jsou také zdrojem četných konfliktů mezi dětmi a prostorem pro intervenci odborného pracovníka. [28] Význam sociálně pedagogické práce s tématem prvních partnerských vztahů s věkem sílí – nástup puberty doprovází zvýšený zájem o opačné pohlaví a tematiku sexu, ale také četné výchovné problémy související s hormonálními, fyzickými a psychickými změnami v pubertě. V tomto období také výrazně klesá vliv rodiny, která se sice mnohdy snaží chování dětí korigovat různými formálními zákazy, praktické dopady jsou však často minimální. Toto z hlediska výchovy velmi náročné a zároveň rizikové období experimentů všeho druhu začíná u dětí navštěvujících NZDM v Praze 3 kolem jedenáctého roku. Bylo by však mylné se domnívat, že je dostačující pracovat s dětmi od 11 let – pokud s dětmi ohroženými sociálním vyloučením není pracováno od co nejnižšího věku, kdy pracovník s dítětem buduje vztah vzájemného porozumění, důvěry a respektu, je s nástupem puberty veškerá snaha o sociální práci spíše snahou – a právě jen snahou – o udržení pravidel na klubu a mnohdy může sociální pracovník díky neustálému testování pružnosti hranic ze strany uživatelů služby dospět k pocitu bezmoci a vyhoření.

Vraťme se však k výzkumu, který dále sledoval jev trávení volného času o samotě a dospěl k významnému zjištění – 29,2% respondentů z běžné základní školy „B“ (viz graf 3c) uvedlo, že tráví volný čas velmi často, nebo často sami. Dalších 45,8% respondentů ze stejné referenční skupiny jsou ve volném čase sami občas. To je dohromady celých 75% respondentů ze školy „B“, kteří mají pravidelnou zkušenost s trávením volného času o samotě. Pro srovnání, velmi často/často je ve volném čase 13% respondentů ze školy „A“ (viz graf 3b), 30% má tuto zkušenost občas. Dohromady má tedy zkušenost s trávením volného času o samotě 43% respondentů ze školy „A“. Mezi respondenty z NZDM (viz graf 3a) 20% uvedlo, že tráví volný čas o samotě často, 10% tráví čas o samotě občas. Je evidentní, že respondenti ze školy „B“ zastupující děti z běžné, majoritní společnosti, tráví čas o samotě výrazně častěji, než respondenti ze školy „A“, do níž dochází z 90% romské sociokulturně znevýhodněné děti. Potvrzuje se také teze pedagoga ze školy „B“ (viz příloha č. 6), že rodiče na děti nemají příliš čas, což může být zásadním předpokladem pro vznik obtížných životních, resp. společensky konfliktních situací, případně omezujících životních podmínek.

Toto téma dále otevírá graf zaměřený na způsob trávení volného času (4a, 4b a 4c). 62,5% respondentů ze školy „B“ tráví svůj volný čas velmi často/často doma. Pro srovnání, velmi často/často doma svůj volný čas tráví 36,7% respondentů ze školy „A“. Na 60% respondentů z NZDM tráví volný čas velmi často/často v NZDM, 50% je ve volném čase velmi často/často doma, přičemž jen 10% je velmi často/často v parku/na ulici. NZDM tedy hrají v trávení volného času svých uživatelů významnou roli a plní tak svůj cíl nabídnout dětem a mladým lidem alternativy trávení volného času k pobývání na ulici. Srovnajme nyní tuto skupinu s dalšími – žáky školy „A“ a školy „B“.

překvapivé je, že pouze 16,7% respondentů ze školy „A“ tráví volný čas velmi často/často v NZDM (jedno NZDM přitom sídlí přímo ve škole „A“), naopak, nikdy do NZDM nechodí 30% dotázaných. Tito respondenti tráví volný čas velmi často, resp. často v parku/na ulici (40% dotázaných ze školy „A“), doma (36,7% dotázaných ze školy „A“), nebo na hřišti (33,3% dotázaných ze školy „A“, přičemž nevíme, zda se jedná o aktivní trávení volného času na hřišti či pasivní „vysedávání“ na hřišti, jež je mezi mládeží oblíbené). 40% respondentů ze školy „A“ nikdy ve volném čase nedochází do kroužku/oddílu. Tento jev odpovídá problému, který zmiňují také pedagogové školy – rodiny se často potýkají s finanční tísní, nemohou si tedy dovolit zájmové kroužky financovat (viz příloha č. 5). Výsledky ze školy „A“ porovnejme se školou „B“, kde 75% respondentů nikdy nenavštěvuje NZDM. Při bližším pohledu na graf 4c vidíme, že respondenti tráví nejvíce volného času doma, nebo na kroužcích a v různých zájmových oddílech. 62,5% uvedlo, že jsou ve volném čase velmi často/často doma, 41,7% dochází velmi často, resp. často na kroužek/do oddílu. Z uvedeného vyplývá, že většina respondentů, jejichž rodiče si nemohou dovolit/nechtějí jim platit kroužky, případně o kroužky děti nejeví zájem, tráví čas doma, a to mnohdy o samotě, jak bylo uvedeno výše v komentářích k předcházejícímu grafu 3c. Kromě toho svůj volný čas tráví velmi často/často 33,3% respondentů ze školy „B“ „jinde“. Děti v odpovědích občas uváděly doplňující komentáře k tomuto bodu – čas tráví např. „v centru Prahy“, „u otce v práci“, „s kámošema na skype“, „na Ukrajině“ (respondentka se do Čech přestěhovala z Ukrajiny), „na fotbalovém hřišti“, „na baletu“, „v Obchodním centru Chodov“ (tato odpověď se vyskytla 2x), nejčastěji však „u kámoše/kámošky“ (stejný komentář se v dotazníku objevil 5x). Kromě toho tráví 25% respondentů volný čas velmi často, resp. často v parku/na ulici.

Z uvedeného je zřejmé, že existují jak rozdíly ve způsobu trávení volného času dětí a mládeže z různých cílových skupin, tak shody a podobnost. Pro všechny děti je důležitá vrstevnická skupina a přátelé, nejvíce času však tráví doma. Rozdíl mezi dětmi ze školy „A“ a školy „B“ je především v tom, že děti ze školy „B“ jsou výrazně častěji doma (a) samy. Oč méně tráví děti ze školy „A“ čas na různých kroužcích, které jejich rodiče v naprosté většině nemohou financovat, o to více je ve volném čase najdeme venku, v partě, nudící se na ulici či v parku. Avšak mnoho dospívajících z většinové populace tráví volný čas stejným způsobem – v parku, na ulici, na hřišti – pouze o něco méně často, neboť mají více možností, kde volný čas trávit. Jak bylo řečeno, rodiče na děti nemají mnoho času a rozhodující co do možností trávení volného času jsou zmiňované finance. Ty hrají roli i v otázce trávení volného času v prostředí internetu, které někteří respondenti také zmiňovali jako reálné místo, kde tráví čas. Některé rodiny dětí ohrožených sociálním vyloučením nemají doma ani počítač, natož internet, nicméně pro současnou generaci dětí a mládeže je internet samozřejmým místem, kde tráví čas hraním her či kontaktem s přáteli a vrstevníky na sociálních sítích. Nutno podotknout, že mnohdy

bez jakékoli kontroly dospělých – jinými činnostmi zaneprázdněných – osob, jak ostatně ze získaných dat nepřímo vyplývá.

Další část výzkumu se týká pravidel v rodině (viz graf 5a, 5b a 5c) a zjišťuje, do kolika hodin mohou být respondenti „venku“ a zda pravidla dodržují. Tato otázka byla zvolena z důvodu své mnohorozměrnosti – lze si díky ní udělat obrázek nejen o nastavení pravidel a jejich dodržování v rodině, ale ve spojení s dalšími otázkami také o tom, nakolik děti ohrožují sociálně nepříznivé jevy či zda mají čas na přípravu do školy apod.

V případě respondentů z NZDM uvedlo 50%, že rodiče určují čas, do kdy mají být doma a ten respondenti respektují. 20% připustilo, že pravidla občas porušuje a přijde domů později, než má. Zbýlých 30% odpověď nevedlo. Průměrný věk dívek byl 14 let¹⁵ a doba návratu domů stanovená rodiči byla v průměru 20:30. Průměrný věk chlapců byl 14,8 let¹⁶ a doba návratu domů stanovená rodiči byla v průměru 21:00.

Na škole „A“ byly již odpovědi pestřejší – 40% respondentů uvedlo, že rodiči nastavená pravidla respektují, 30% je občas porušuje, 10% je porušuje často a 7% je nerespektuje vůbec. 7% respondentů nemá v rodině pravidla ohledně příchodu domů nastavená, rodiče jim neříkají, kdy mají být doma. Co se týče času příchodu, u dívek byla průměrná doba návratu domů ve 20:45, přičemž průměrný věk dívek ze školy „A“ byl 15 let.¹⁷ Dvě šestnáctileté, jedna patnáctiletá a jedna třináctiletá dívka uvedly, že domů přichází po desáté hodině večerní, konkrétně v rozmezí 22:30-23:00. U chlapců byl průměrný věk 14,2 let¹⁸, průměrný čas návratu v 19:30. Jeden patnáctiletý chlapec uvedl, že musí být doma do 22:00, všichni ostatní přichází domů před 21:00.

21% respondentů ze školy „B“ uvedlo, že pravidla dodržuje. Naprostá většina (67%) je ale občas porušuje. 4% respondentů uvedla, že pravidla porušují často, další 4% nemají žádná pravidla ohledně příchodu domů nastavena a zbývajících 4% na otázku neodpověděla. Průměrný věk dívek byl 13,1 let¹⁹ a průměrná hodina, kterou rodiče stanovili k návratu domů, byl 18:30. U chlapců byl průměrný věk 12,2²⁰ a v průměru rodiče stanovili čas návratu domů na 19:30.

Žádné obecné závěry z těchto dat vyvodit nelze, zdá se však, že dospívající navštěvující NZDM a školu „A“ mají v průměru větší volnost, co se týče pobytu „venku“ s kamarády, než dospívající ze školy „B“, ti mají ovšem zase procentuálně častější tendence rodiči přísněji nastavená pravidla občas porušovat, než žáci školy „A“ a uživatelé NZDM. Sklony k drobnému porušování pravidel má většina dospívajících bez ohledu na sociokulturní pozadí. Jako rizikovější se v tomto směru jeví dívky ze školy „A“, které mají pravidla nastavena nejvolněji, porušují je však stejně.

¹⁵ 1x 11 let, 1x 12 let, 2x 15 let a 1x 17 let

¹⁶ 1x 13 let, 1x 14 let, 1x 15 let a 2x 16 let

¹⁷ 2x 13 let, 3x 14 let, 5x 15 let, 4x 16 let, 2x 17 let a 1x nebyl věk uveden

¹⁸ 3x 13 let, 4x 14 let a 6x 15 let

¹⁹ 1x 12 let, 4x 13 let a 2x 14 let

²⁰ 6x 13 let, 9x 14 let a 2x 16 let

Extrémy, kdy dospívající žádná pravidla nemají, nebo je zcela nerespektují, byly u všech zkoumaných skupin spíše výjimečné, o něco málo četnější však byly na škole „A“. Realita je však taková, že na určitých místech Prahy 3 – Žižkova ²¹ lze poměrně běžně po setmění potkat partu dvanáctiletých dětí, dle společenských konvencí bychom očekávali, že tyto děti se budou po 21h připravovat do školy či k uložení ke spánku.

Další část výzkumu sleduje, s kým respondenti žijí ve společné domácnosti (viz grafy 6a, 6b a 6c). Skupina respondentů z NZDM žije nejčastěji ve společné domácnosti s oběma rodiči (70% respondentů), dále se svými sourozenci (60% respondentů, jedna respondentka uvedla, že nežije s bratrem, který je umístěný v dětském domově), 10% žije pouze s matkou a 10% uvedlo, že žije ve společné domácnosti s prarodičem. V průměru žijí respondenti ve společné domácnosti s 2,3 sourozenci. ²²

Ve škole „A“ žije s oběma rodiči 27% respondentů, 66% žije se svými sourozenci (třináctiletá dívka a patnáctiletý chlapec uvedli, že se sourozencem nežijí – dívka „*skrz soud*“, u chlapce je důvodem to, že bratr žije na Slovensku). S matkou a jejím partnerem žije 43% respondentů, zatímco s otcem a jeho partnerkou pouze 3% dotázaných. 17% respondentů uvedlo, že žije pouze s jedním rodičem, 10% s matkou a 7% s otcem. Převažuje tedy všeobecná tendence – děti jsou po rozchodu rodičů výrazně častěji v péči matek, než otců. 23% respondentů žije ve společné domácnosti s prarodičem – důvody vícegeneračních soužití mohou být do značné míry finanční, zvláště v případech neúplných rodin, případně sociokulturní. 3% respondentů uvedla, že žijí s někým jiným, blíže však nebylo specifikováno s kým. Respondenti žijí ve společné domácnosti průměrně se 2,38 sourozenci. ²³

S oběma rodiči žije 54% respondentů ze školy „B“. 63% žije ve společné domácnosti se sourozenci (třináctiletá respondentka žije pouze s jednou sestrou, druhá je na Ukrajině, další třináctiletá dívka uvedla, že se bratr odstěhoval, protože je plnoletý a chtěl se osamostatnit). S matkou a jejím partnerem žije 13% respondentů, zatímco s otcem a jeho partnerkou 4%. 29% respondentů žije pouze s jedním rodičem – 25% jenom s matkou a 4% jenom s otcem. S dospělým sourozencem a jeho rodinou žijí 4% respondentů, další 4% uvedla, že žijí s někým jiným, odpověď však nebyla blíže specifikována. Žádný respondent nevedl, že žije ve společné domácnosti s prarodičem, vícegenerační domácnosti tedy nejsou v rodinách respondentů ze školy „B“ obvyklé. V porovnání s respondenty ze

---

²¹ Např. v okolí zastávky Biskupcova, což bylo zjištěno opakovaným pozorováním.

²² Čtyři respondenti počet sourozenců ve společné domácnosti nevedli, jedna respondentka se sourozencem nežije, protože „*je v ústavu*“, jeden respondent žije s jedním, dva respondenti se dvěma, jeden se třemi a jeden s šesti sourozenci.

²³ Devět respondentů počet sourozenců ve společné domácnosti nevedlo, dva respondenti s žádným sourozencem nežijí (z toho jeden „*skrz soud*“), pět respondentů žije s jedním sourozencem, čtyři respondenti se dvěma sourozenci (jeden dotazovaný má navíc bratra na Slovensku), sedm respondentů žije se třemi sourozenci, jeden se čtyřmi a dva se šesti sourozenci.

školy „A“ je v tomto bodu patrný značný rozdíl. Respondenti žijí ve společné domácnosti průměrně s 1,13 sourozencem.²⁴

Výzkum potvrdil vysokou míru nestability partnerských vztahů rodičů respondentů. Pokud porovnáme odpovědi respondentů ze školy „A“ a školy „B“, vidíme, že respondenti ze školy „A“ oproti respondentům ze školy „B“ s oběma biologickými rodiči výrazně častěji nežijí. Oproti škole „B“ však jen malé množství respondentů ze školy „A“ žije pouze s jedním rodičem, většina dětí je vychovávána matkou a jejím partnerem (zatímco u respondentů ze školy „B“ je procento, kdy dítě vychovává pouze matka výrazně vyšší). Rozpad rodiny může být pro děti velmi traumatizující, problémem je také chybějící rodičovský vzor [13] – nemusí se nutně jednat např. o biologického otce, určitou náhradou může být v tomto směru třeba strýc, nebo dědeček. Je tedy pravděpodobné, že rozpad rodiny bude mít destruktivnější dopad na ty děti, které vyrůstají pouze s jedním rodičem – což jsou výrazně častěji děti z řad respondentů ze školy „B“, u nichž v dotaznících nefiguruje členové širší rodiny a 29% z nich vyrůstá pouze s jedním rodičem. Výzkumem bylo dále zjištěno, že zatímco děti ze školy „B“ žijí v domácnosti s 0-3 sourozenci, respondenti ze školy „A“ uváděli, že mají 0-6 sourozenců. U větších rodin lze předpokládat celou řadu problémů – např. finanční problémy rodiny, nedostatek soukromí doma, starší děti budou méně v centru pozornosti a budou pravděpodobně více pomáhat s mladšími sourozenci, nebudou mít tedy tolik času na své vlastní zájmy, apod.

Grafy 7a, 7b a 7c znázorňují klíčové osoby v životě respondentů, resp. osoby důvěrné. Cílem bylo zjistit, za kým respondent jde, když ho něco trápí, komu se svěří, komu důvěřuje.

70% respondentů z NZDM uvedlo, že se s problémy svěřuje matce. 20% jde za otcem, sourozencem, nebo pracovníkem NZDM, je tedy evidentní, že pracovník NZDM pro děti navštěvující nízkoprahové kluby představuje klíčovou a důvěryhodnou osobu. Na kamaráda by se obrátilo 50% respondentů, 10% by šlo za učitelem. 10% by se však s potížemi nesvěřilo nikomu. Důvěra v pracovníky NZDM je dobrou zprávou – děti a mládež se s problémy neobrací na pracovníka NZDM z důvodu, že je sociální pracovník – obrací se na něj proto, že jej dobře znají a důvěřují mu. Abychom mohli dospívající úspěšně doprovázet na jejich cestě k dospělosti a intervenovat tam, kde je třeba, je však nutné stabilní financování sociálních služeb, v opačném případě dochází – z finančních důvodů – k neustálé fluktuaci zaměstnanců, a každý nový kontaktní pracovník si musí znovu složitě a dlouhodobě (z praktické zkušenosti vychází, že v řádu minimálně dvou a více let) budovat důvěru uživatelů nízkoprahových služeb a vztahy s nimi.²⁵

Odpovědi respondentů ze školy „A“ se s předchozí skupinou shodovaly v některých bodech – 20% procent by se s problémem obrátilo na otce, nebo na sourozence, stejný podíl respondentů by

---

²⁴ Devět respondentů počet sourozenců ve společné domácnosti neuvedlo. Čtrnáct dotázaných uvedlo, že žije s jedním sourozencem a jeden respondent uvedl, že žije se třemi sourozenci.

²⁵ O zásadní důležitosti vztahu pracovníka s dětským klientem hovoří např. Pöthe (2008). [18]

hledal porozumění u svého chlapce/dívky. Největší důvěru má u dětí – shodně s respondenty z NZDM – matka, s problémem by se na ni obrátilo 50% dotázaných. Důvěra v přátelské vztahy je také silná, 40% by vyhledalo pomoc u kamaráda. Za učitelem by s problémem šlo 10% dotázaných, avšak pouze 7% by při potížích vyhledalo pracovníka NZDM. 3% uvedla, že by se obrátila na někoho jiného – čtrnáctiletá dívka by se s problémem obrátila na „*tetu z dětského domova*“. Co je však skutečně významné – 23% nejde s trápením či problémem za nikým.

U respondentů ze školy „B“ byla patrná velice silná důvěra ke kamarádům, ještě silnější, než v předchozích dvou skupinách. Na kamaráda se respondenti obrací stejným dílem, jako na matku – s trápením by za matkou/za kamarádem šlo 67% dotázaných. Naopak menší důvěru má u respondentů ze školy „B“ sourozenec – na něj by se obrátilo 17%, na otce pak o něco více – 25% dotázaných. 13% by se svěřilo svému chlapci, nebo dívce, ovšem za učitelem či za pracovníkem NZDM by nešel nikdo z respondentů. Jen malá část respondentů (4%) by oslovila trenéra, resp. vedoucího zájmového kroužku. Další 4% uvedla, že by vyhledala někoho jiného – třináctiletý chlapec by se s problémem obrátil na „*babičku a dědu*“. Avšak celých 29% – což je v porovnání s ostatními skupinami nejvíce – by s problémem nešlo za nikým, zůstali by na něj sami. Tato část výzkumu tedy navazuje na předchozí výsledky – respondenti ze školy „B“ jsou oproti ostatním respondentům více ohroženi obtížnými životními situacemi souvisejícími s osamělostí, jak také ukazuje následující graf.

Grafy 8a, 8b a 8c zachycují různé obtížné životní situace a jak často se s nimi respondenti setkávají. U respondentů z NZDM výrazně dominuje nuda, kterou velmi často zažívá 70% dotázaných. Z grafu 4a bylo patrné, že tyto děti a mladí lidé tráví v NZDM – hned po domově – nejvíce volného času. Volný čas jim prakticky nikdo jiný neorganizuje, neboť z rodin nejsou vedeni k aktivnímu trávení volného času (mnoho žižkovských dětí ohrožených sociálním vyloučením nebylo nikdy na výletě, na táboře, čas tráví celé léto v centru Prahy – na Žižkově. [28] Tyto děti nechodí do žádných zájmových kroužků, vyjma různých workshopů (např. hudební, výtvarný, taneční, sportovní, hip-hopový a rapový, atd.), které jim v rámci aktivizace nabízí NZDM. Na placené aktivity rodiny nedosáhnou, alternativou jsou jen různé počiny zdarma, vycházející z vlastní komunity (některé děti např. navštěvují hodiny boxu, který vede romský boxer, děti mohou na box docházet zdarma, další variantou jsou fotbalové tréninky pod vedením romského trenéra – v praxi se však děje, že nejen děti, ale i rodiče zapomenou, kdy je nábor do oddílu, pokud je nikdo nedoprovodí na místo setkání, děti nepřijdou). Pro takové děti je NZDM prakticky jediným prostorem, kde mohou realizovat své zájmy. Nejen to – volnočasové aktivity mají při práci s dětmi ohroženými sociálním vyloučením mnoho dalších významů – aktivizují děti k činnosti, omezují tak negativní dopady nudy, rozvíjejí znalosti a základní kompetence dětí přirozenou cestou, posilují dětem zdravé sebevědomí, jsou nástrojem navázání kontaktu s dítětem. V čase, kdy jsou kluby zavřené, se ale uživatelé služeb opět potýkají s nudou. A nuda je vysoce rizikovým faktorem pro vznik konfliktních společenských situací – děti

z nudy hledají adrenalin a dobrodružství – pořádají pouliční bitky, páchají ve skupině pouliční kriminalitu, dopouštějí se šikany, experimentují s drogami, alkoholem a sexem či se dopouštějí jiného chování, které může je, nebo někoho z jejich okolí ohrozit na zdraví či dokonce na životě. Není tedy radno nudu podceňovat, neboť právě nuda stojí u zrodu většiny výchovných situací v NZDM, může však vést k závažným situacím ohrožujícím zdravý vývoj dítěte. Kromě nudy respondenty z NZDM nejčastěji trápí interpersonální konflikty – hádky s kamarády, problémy v partnerských vztazích, hádky s rodiči. Jako problém se ale objevuje také škola a volba budoucího povolání, nedostatek soukromí doma, stěhování, rozvod rodičů, finanční problémy rodiny a nespokojenost s vlastním vzhledem.

Odpovědi respondentů ze školy „A“ se nesly v relativně podobném duchu jako v předchozí skupině – opět jednoznačně vede problém nudy, velmi často/často se nudí přes 60% dotázaných. Dále respondenty trápí vlastní vzhled a interpersonální konflikty – hádky s rodiči a problémy s partnerem/partnerkou. Problematická je také volba budoucího povolání a častější stěhování, konflikty s kamarádem a finanční situace rodiny. Svou roli hraje také nedostatek soukromí doma, nehody s nevlastním rodičem, nebo konflikty rodičů.

Na škole „B“ byla situace trochu jiná. Jako nejčastější problém se u některých jedinců jeví osamělost, obecně však respondenty nejvíce trápily problémy ve škole, nuda a nedostatek soukromí doma. Dále byly nejčastěji zmiňovány finanční problémy rodiny, konflikty s rodiči, případně s nevlastním rodičem či kamarádem. Problémy ve škole děti na škole „B“ trápily mnohem častěji, než děti na škole „A“, avšak z vlastní zkušenosti s uživateli NZDM navštěvujícími školu „A“ a vzhledem k úrovni vyplněných dotazníků ze školy „A“ (vynechaná písmena i slova, místy dokonce stránka, zkomolená slova i věty) se nedomnívám, že by důvodem byl lepší prospěch a znalosti žáků školy „A“, spíše se zdá, že škola má pro žáky školy „B“ větší význam, než pro žáky školy „A“, proto je také více trápí. Zajímavé také je, že nedostatek soukromí doma trápí výrazně více žáky školy „B“, než školy „A“, přičemž vzpomeňme, že 23% žáků školy „A“ – na rozdíl od žáků školy „B“ – žije ve vícegeneračních domácnostech s prarodičem, děti ze školy „A“ mají také v průměru více sourozenců. Pocit dyskomfortu je tedy spíše než objektivními skutečnostmi dán subjektivním vnímáním situace jedincem. Je na místě poznamenat, že nízkoprahová zařízení pro děti a mládež skrze kontaktní práci odpovídají na subjektivní potřeby uživatelů služeb (s ohledem na poptávku společnosti), pomáhají jim řešit *jejich* problémy a nesnáze, nikoli problémy, které společnost či pracovníci NZDM považují za podstatné, ale ty, které uživatele skutečně trápí.

V další otázce (viz grafy 9a, 9b a 9c) respondenti odpovídali na to, jak často zažívají určité situace – cílem bylo zmapovat výskyt sociálně nežádoucích jevů, resp. konfliktních společenských situací. Zejména u této otázky je však vysoká pravděpodobnost, že došlo k výraznému zkreslení skutečnosti respondenty. Výzkum byl sice anonymní, nicméně probíhal v prostředí školy (případně

NZDM) a respondent tak mohl mít – oprávněnou – obavu, že někdo ze sourozenců, kamarádů, či učitelů zahlédne jeho odpovědi. To, že zcela převládá odpověď „nikdy“, tak nemusí odpovídat realitě.

Respondenti z NZDM nejčastěji kouří cigarety (40% uvedlo, že cigarety kouří velmi často), 20% se velmi často popere, pije občas alkohol a občas má problémy s policií, 30% se popere občas. 10% má zkušenosti s kurátorem pro mládež a dalších 10% si myslí, že minimálně jeden z rodičů příliš holduje alkoholu.

Kouření bylo častým jevem také u respondentů ze školy „A“ – 50% dotázaných kouří velmi často/často. 6,7% kouří často marihuanu/hašiš, 10% uvedlo, že konopné drogy kouří občas. 16,7% tedy pravidelně kouří marihuanu/hašiš, 3,3% často experimentuje s dalšími drogami. 16,6% uvedlo, že má nějakou zkušenost s kurátorem pro mládež – 3,3% často, 10% občas a 3,3% spíše malou. Fyzické konflikty jsou běžnější – velmi často se popere 3,3% respondentů, občas 23,3%, 16,7% se nepere nikdy. Dalším poměrně častým jevem je pití alkoholu – velmi často/často jej pije 16,7% žáků základní školy „A“, 20% uvedlo, že alkohol pije občas. Nikdy alkohol nepije 26,7% respondentů ze školy „A“. Velmi časté problémy s policií má 3,3% respondentů, občas má problémy se zákonem 6,7% dotázaných. Stejný počet – 6,7% dotázaných – si myslí, že otec/matka velmi často příliš pijí alkohol. Dalších 6,7% si myslí, že se tak děje občas, problémy s alkoholem se tedy podle respondentů vyskytují ve 13,4% rodin. Respondenti dále uvedli, že 23,3% z nich se setkala s tím, že někdo z jejich kamarádů (otázka nebyla záměrně směřována přímo na respondenta z důvodu snahy omezit zkreslení odpovědí) potřeboval těhotenský test. 6,7% se s tímto setkává velmi často, 10% občas a 6,7% spíše výjimečně. Nad útekem z domova často přemýšlí 3,3% respondentů, občas dalších 6,7% dotázaných. Otázka, zda respondentovi ubližuje někdo z nejbližších lidí, byla cílena na zjištění výskytu domácího násilí, případně zneužívání, žádný z respondentů však vážný pocit ohrožení neměl, 10% uvedlo, že jim spíše nikdo z nejbližších neubližuje.

U respondentů ze školy „B“ se sociálně nežádoucí jevy vyskytovaly – v dotaznících – v menší míře. Nejvýraznějším problémem byl – shodně se skupinou „A“ – alkohol. Občas jej pije 25% respondentů ze školy „B“, nikdy 54,2%. 12,5% dotázaných se občas popere, oproti tomu 58,3% uvedlo, že se nepere nikdy. 4,2% má občas problémy s policií, stejný počet respondentů uvedl, že občas někdo z kamarádů potřebuje těhotenský test. 4,2% dotázaných také občas přemýšlí nad útekem z domova.

Jak je vidět, problémy se vyskytují na všech školách, dospívající experimentují s alkoholem, stávají se aktéry fyzických konfrontací a sbírají první sexuální zkušenosti, z nichž některé jsou rizikové. Problémy se zákonem či zneužívání drog jsou záležitostí jednotlivců, z toho se však vymyká alkohol, cigarety a do jisté míry také marihuana, která je velice rozšířená a setkává se s ní prakticky každý dospívající. Do nízkoprahových klubů na Praze 3 chodí i desetiletí kuřáci marihuany, lze se – byť se jedná o extrém – setkat s tím, že starší sourozenec ubalí „jointa“ a vykouří ho společně

s osmiletým sourozencem a jeho stejně starými kamarády. Mezi časté sociálně nežádoucí jevy patří také „pouliční bitky“, do nichž se s oblibou zapojují nejen chlapci, ale i dívky z nízkoprahových klubů. Bitky mívají teritoriální charakter, party usilují o lepší postavení, případně si vyřizují účty. Často se jedná o party z různých škol či lokalit, konflikty mívají také rasový podtext. Konflikty mezi romskou a „neromskou“ mládeží jsou samostatným a častým problémem, který by rozhodně neměl být podceňován. Podrobněji se o nich ještě zmíním v následujících odstavcích.

Následující diskuse se týká kvalitativních dat, jež byla získána doplňujícími otázkami: „Co Tě naposledy našťvalo, rozhodilo?“ a „Jak jsi situaci řešil/a?“ (viz příloha č. 1, otázky 8, 9). Přestože většina respondentů odpověď – bohužel – neuvedla, výsledky jsou velmi zajímavé a výborně dokreslují obraz o různých cílových skupinách NZDM.

Respondenti z NZDM uvedli tyto zátěžové situace: „*Pohádala jsem se s kamarádkou, udělala ze mě blba. Nebavila jsem se s ní.*“ (dívka, 15 let), „*Pohádaly jsme se s kámoškou. Omluvila jsem se jí a ona mně.*“ (dívka, 12 let), „*Měl jsem špatný známky. Zlepšil jsem si je.*“ (chlapec, 16 let), „*Našťvalo mě to, že doma nejvíc pomáhám s malou ségrou a moje druhá ségra mi vůbec nepomáhá. Vnímám to tak, že je to puberták. Já tohle neřeším, řeší to s ní rodiče.*“ (dívka, 17 let), „*Hádala jsem se se svým klukem kvůli žárlení. Napravila jsem to, se svým klukem jsem promluvila.*“ (dívka, 15 let). Témata problémů jsou tedy nasnadě – respondenty nejvíc trápily interpersonální konflikty (s kamarády, partnerem, sourozencem) a problémy ve škole, starší dívka, která se stará o malou (pozn.: tříletou) sestru nevidí jako problém ani tak to, že o ni musí pečovat, jako spíš fakt, že je na to sama.

Nyní nechme hovořit respondenty ze školy „A“ o tom, co je našťvalo: „*Hádka s mámou! Chtěla jsem odejít z domu!*“ (dívka, 16 let), „*Budu mít blbé vysvědčení a šťve mě to...hlavně z dějepisu.*“ – Dívka, 13 let, situaci neřešila „*nijak*“. „*Paní učitelka mi říkala o vysvědčení. Byla jsem našťvaná.*“ (dívka, 14 let), „*Škola*“, glosoval stručně důvod našťvání chlapec, 15 let. „*Zablokovali mi facebook. Modlil jsem se.*“ Uvedl chlapec, 16 let, odpověď na otázku co jej našťvalo a jak to řešil. „*Že mého kluka zbil jeho nevlastní otec. Utěšila jsem ho.*“ (dívka, 15 let), „*Můj přítel mě podvedl a lhal mi do obličeje, že ne, nechápu to. Rozešla jsem se s ním a už ho nikdy nechci vidět!*“ Postěžovala si dívka, 15 let. „*Měla jsem kluka Adama, dala jsem mu sex moc rychle a za dva týdny, když jsem si na něj zvykla a zamilovala se, tak se se mnou rozešel! Vnímala jsem to tak, že jsem blázen, když věřím každý kravině, co mi kluci nakecají...Řešila jsem to tak, že jsem mu pořád psala, ať se ke mně vrátí a tak, vůbec jsem nejedla asi 6 dní, ale pak jsem si řekla, proč se budu trápit kvůli takovému debilovi! Seru na něj, je debil!*“ – tento příběh popsala dívka, 14 let. „*Že mě strejda obviní z toho, co jsem neudělala a z toho pak mám zaracha. A vnímám to, že se s ním hádám.*“ Dívka, 13 let – situaci řešila tak, že „*odešla do svého pokoje*“. „*Pohádala jsem se s kamarádkou, protože chtěla mého kluka. Promluvili sme si a všechno bylo OK.*“ (dívka, 14 let), „*Hádky mezi rodiči!*“ – dívka, 17 let, nedělala s tím „*nic*“, ostatně, mnoho se s partnerskými problémy rodičů z pozice dítěte dělat nedá. „Neměl

jsem hudební nástroj. Koupil jsem si ho“ (chlapec, 14 let), „Bouračka s Danem M.“ byla věc, která „rozhodila“ chlapce, 13 let. Řešil ji „S policisty“ Chlapec, 15 let, popsal svůj problém: „Že jsem dostal napomenutí třídního učitele. Byl jsem v klidu.“ Další chlapec, 15 let, neuvedl, co ho naštvalo, vnímal to však „špatně“ a řešení bylo „šel jsem na čerstvej vzduch“. Jiného, rovněž patnáctiletého, chlapce naštvala zřejmě špatná komunikace – „Měl jsem jít do krámu, ale přitom oni z něj přišli. Šel sem!“

Respondenty ze školy „B“ také trápí konflikty s vrstevníky. Třináctiletý chlapec uvedl, že ho naštvalo: „Když jsem se pohádal s kámošem. Čekal jsem, až to přejde.“ Další chlapec, 13 let, měl podobnou zkušenost: „Pohádal jsem se se svým nej kámošem jen na 1 den. Počkal jsem, a pak sem se mu omluvil.“ Jiného třináctiletého chlapce „rozhodila“ „hádku s matkou dnes ráno“. Řešení bylo jednoduché – „šel jsem do školy“. „Vypadl internet“, popsal subjektivně náročnou situaci chlapec, 14 let. S problémem si poradil následovně: „Šel jsem hrát single player.“ Chlapce, 14 let, naštvalo, když „nestihl svůj oblíbený pořad“. Vyřešil to tak, že „šel na Facebook“. „Hádka s rodiči“ potrápila jiného čtrnáctiletého chlapce. „Byl jsem sám, pak se omluvil a bylo to v pohodě,“ dodal. „Asi nejvíc mě naštvalo, když mě jeden z kamarádů zradil. Předstíral, že nemá čas a přitom jsem ho v ten den viděl, jak sedí s jiným kámošem venku.“ – takto popsal situaci, která ho naštvala, chlapec, 14 let. „Prostě jsem se s ním přestal bavit a bloknul jsem ho všude na internetu,“ připojil řešení této situace. Chlapec, 14 let, vzpomněl na pro něj náročnou situaci: „Když se se mnou moje holka chtěla rozejít. Snažil jsem se být co nejvíc s přáteli, aby mě podrželi. Ale nakonec se se mnou nerozešla. Jsme spolu do teď.“ Jiný čtrnáctiletý chlapec řešil „známky ve škole“ – „...už jsem to vytáh’. Naučil jsem se a nechal se vyzkoušet.“ „Kamarádka (nejlepší), která bydlí ve Švédsku, mi slibovala dopis. Slibovala mi ho už tři měsíce a pokaždé tvrdila, že mi ho poslala a lhala. Kamarádce jsem řekla, že mi vadí, že mi lhala, a že mi je moc líto, že mi dopis neposlala.“ – dívku, 14 let, netrápí pouze tato, ale ještě další situace: „Nastěhování sestřenky do našeho bytu. Nevím, jak tu situaci řešit.“ „Že se někdy hádám s kámoškama,“ štvle čtrnáctiletou dívku. Třináctiletá dívka, jež pochází z Ukrajiny a má tudíž problémy s českým jazykem a pocitem osamocení, uvedla, že ji trápí „Smutek po sestře, rodině a Ukrajině.“ Naposledy ji však naštvalo „Že můj brat a mojí sestry příbuzná vzaly moje věci bez povolení a rodiče udělali ještě mě vinnou. Já jí nenávidím a dělám všechno, aby oni nejmíň mluvili, nebo vůbec nemluvili. Omezují vidání s tou debilnou nenormální.“ Další třináctiletou dívku naštvala její kamarádka: „...neustále měla chytré řeči a myslela si, že má pravdu, ale to neměla. Promluvila jsem si s ní a řekla jí všechno upřímně.“ Jinou dívku, 13 let, mrzí: „...jak někdy lidi můžou být tak hnusný, a že jim nevadí, že někoho naštvou. Jsou tak opovrženi nad ostatními. Aby bylo jasno, mluvím o nepřijmutí na talentovkách na školu. Něáci lidi jsou...bych nejradši zabila. A moje matka, tu bych opustila kdykoli a nemám ji ráda. Nic jiného, než ignorování mi nezbyvá...bohužel.“

Z příspěvků je patrné, že obtížné životní situace zažívají i – dle učitelů „bezproblémové“ – děti, které se nenudí a ve volném čase se věnují svým zájmům. Rizikové jsou také děti cizí národnosti. Je třeba zdůraznit, že nízkoprahové sociální služby pro děti a mládež nejsou v Praze 3 určeny pouze romským dětem a mládeži – jsou zde pro ty děti, které se ocitly v situaci, s níž si samy nevědí rady, a která je trápí. Do cílové skupiny spadají také např. jedinci, kterým chybí sociální vazby, cítí se osamoceně, tráví volný čas pasivně a v izolaci, ti, kdo procházejí obtížemi při utváření identity (což je zejména v pubertě poměrně častý jev), nerozumí si s rodiči, přemýšlí o útěku z domu či se trápí z důvodu nízké sebedůvěry, nešťastné lásky či špatných rodinných vztahů, jsou nejistí, případně konfliktní vůči společnosti. Potenciální uživatele sociálních služeb v Praze 3 zkrátka nelze vymezit jejich etnickým původem.

Tím se plynule dostáváme k poslednímu tématu – jedné z nejzajímavějších částí výzkumu, již je využití NZDM (viz grafy 10a, 10b a 10c) a názory respondentů na nízkoprahové kluby pro děti a mládež.

Respondenti z NZDM navštěvují nízkoprahové kluby kontinuálně – 30% velmi často, 40% často a 20% občas (viz graf 10a). Z grafu 11a dále vyčteme, že 60% respondentů vidí kluby jako zařízení, která pomáhají lidem, když mají problémy. 70% z respondentů míní, že v klubech je velmi často/často zábava, 50% vnímá, že kluby jsou často hodně přeplněné a míní, že by podobných zařízení mohlo být více. Bezpečně se v klubech velmi často cítí 50% dotázaných. O nízkoprahových klubech si dále myslí: „*Je dobré, že něco takového je, protože se tam nikdo nenudí.*“ (dívka, 15 let), „*Je to vynikající projekt.*“ (chlapec, 15 let), „*Je tam určitě zábava a určitý rady do života.*“ (dívka, 17 let), „*Jsem tam ráda,*“ (dívka, 12 let).

Ze školy „A“ využívá službu NZDM 50% respondentů. 16,7% velmi často/často, 33,3% občas. 40% nenavštěvuje NZDM nikdy (viz graf 10b). Hodnocení klubů (viz graf 11b) bylo většinou pozitivní, nebo respondenti neměli na kluby utvořený názor. 36,7% se v klubech cítí často bezpečně, 40% míní, že kluby pomáhají lidem, když mají nějaké problémy. 23,3% se domnívá, že kluby jsou velmi často/často přeplněné a 20% respondentů uvedlo, že do klubů chodí velmi často/často lidé, které nemají rádi. Názory respondentů na NZDM jsou následující: „*Nezajímají mě.*“ (dívka, 16 let), „*Je to super.*“ (chlapec, 15 let), „*Nechodím tam a ani nechci!*“ (dívka, 16 let), „*Moc tam nechodím.*“ (dívka, 14 let).

A konečně, graf 10c ukazuje, že 87,5% respondentů ze školy „B“ NZDM nenavštěvuje nikdy. 4% chodí do NZDM občas a 8% spíše ne. Jejich názory shrnuje graf 11c – naprostá většina respondentů však názor na nízkoprahové kluby neměla, někteří ani nevěděli, co si pod těmito slovy představit, přestože během zadání dotazníků byly respondentům poskytnuty základní informace o NZDM a respondenti měli možnost klást dotazy. 20,8% respondentů se domnívá, že kluby velmi často/často pomáhají lidem, když mají nějaké problémy – to je velmi pozitivní zjištění, respondenti

kluby v zásadě vnímají jako prospěšné. Problémem je však bezpečí – 16,7% respondentů se v klubech necítí nikdy bezpečně, 20,8% uvedlo, že kluby velmi často navštěvují lidé, které nemají rádi. Další názory na NZDM jsou následující: „Byla jsem tam jednou a je tam nuda, nebaví mě to tam,“ uvedla dívka, 12 let. „Já tam nechodím, takže nevím, co si o nich myslet.“ (dívka, 13 let), „Nevím, protože tam nechodím.“ (dívka, 13 let), „Já o tom nic nevím, možná pro někoho je to zábava.“ (dívka, 13 let), „Nikdy jsem v žádném nebyla.“ (dívka, 14 let), „Nechodím tam, ani to nechci měnit.“ (chlapec, 14 let), „Je tam skoro plno. Bývají tam často Romové (cikáni) a ty tam všechny mlátěj'atd.“ (chlapec, 14 let), „Choděj tam cikáni, proto tam většina nechodí.“ (chlapec, 14 let), „Chodí tam moc kofol (cikánů)“ (chlapec, 14 let), „Chodí tam moc cikánů.“ (chlapec, 14 let), „Nevím, co to je.“ (chlapec, 13 let), „Nikdy jsem tam nebyl a nikdy tam nepotřebuju!“ (chlapec, 13 let), „Nikdy tam nepudu a ani jsem tam nebyl!“ (chlapec, 13 let), „Nic o nich nevím.“ (chlapec, 13 let). Tyto výroky hovoří poměrně dobře samy za sebe. Většina respondentů je o službě NZDM zcela neinformovaná, případně dezinformovaná, ti, kteří NZDM navštívili, tam nechodí, protože do klubů chodí Romové.²⁶ Dnešní dospívající jsou v názorech poměrně radikální a konzervativní [27], pokud chceme předejít větším konfliktům a napomoci narovnání vztahů majority a minority, je nutné oběma stranám naslouchat a jejich problémy nevidět černobíle, ani je nebagatelizovat.

Co se týče výsledků rozhovorů, dotazované děti uváděly, že vnímají stres jako přítomnost podnětu (např. křik, hádka), ale také jako nepřítomnost vzruchu (např. nuda, překažené plány na fyzickou konfrontaci). Respondenti stres rozpoznávají zejména v kontextu interpersonálních konfliktů (ve škole, vrstevnické skupině, rodině, doma), dále je pro ně stresující frustrace jejich potřeb (potřeby biologické – zima, hlad, bažení po cigaretě, i potřeby psychologické – potřeba bezpečí, přijetí a lásky,

---

²⁶ Hoch, který uvedl, že „Romové všechny „mlátěj'atd.“ mohl mluvit z vlastní zkušenosti, neboť teritorialita romských uživatelů nízkoprahových služeb je vskutku silná a pokud se objeví nový zájemce o službu, který nepatří do party, jež na klub chodí, zpravidla dochází ke konfrontaci, mnohdy i fyzické. [28] To se však děje mimo prostory klubu a pracovník tomu může jen stěží zabránit. Nevraživost bývá vzájemná (i mezi členy různých part/rodin romských dětí) a okořeněná rasovou nesnášenlivostí se stává velkým problémem. Některé děti, které kluby nenavštěvují, ale jsou v kontaktu s pracovníky NZDM, vypráví příběhy šikany, již ze strany některých uživatelů služby čelí – hovoří o bití, ponižování, donucení pít moč agresora – tedy o těžkých formách pokročilé šikany. Pokud je agresorem skupina Romů a obětí neromské dítě, může oběť pojmát nenávist vůči agresorům jako nenávist vůči celému etniku. Mnoho lidí má z kontaktu s Romy v zásadě a priori obavy a považuje je za nedůvěryhodné. Je tedy nepoměrně snazší přesvědčit tyto osoby, že jejich obavy jsou na místě, být „cikánem“ – zavrženým, ale alespoň obávaným. Děti od narození vyrůstající v opovržení a deprivované v mnohých potřebách si pak násilím hojí vnitřní traumata, neboť fyzické násilí může být to jediné, v čem lze dosáhnout úspěchu a respektu. Každé dítě chce zažívat úspěch a být akceptované, zároveň jsou útoky adrenalinovou záležitostí, vzrušením v nudném dni. Na druhé straně, neromské děti nesnášenlivým pokřikováním a rasovými nadávkami, házením kamenů a podobnými nenávistnými výjevy silně přispívají k tomu, že agresori si své chování snadno vnitřně ospravedlní, vztek, bezmoc a mnohé neúspěchy pak ventilují skrze násilí. Tímto se vytváří nenávistný bludný kruh, jenž není možné rozplést pouze z jedné strany – je nutné pracovat jak s Romy, tak s „neromy“, bez ohledu na to, kdo je oběť a kdo agresor. Hranice mezi těmito rolemi jsou ostatně často velmi mlhavé.

potřeba úspěchu, aktivity). O agresivním způsobu řešení stresových situací respondenti – s výjimkou sedmileté dívky – nemluvili. Tento fakt byl poměrně překvapivý, vzhledem k tomu, jak v úvodu chlapci uváděli, že stres je pro ně: „*Když jsem naštvanej, chci někoho zbít, nadávat, nebo něco rozbít.*“ (chlapec, 8 let), „*Když chceš někoho zbít a ten kluk tam není.*“ (chlapec, 14 let) ²⁷ Děti však pravděpodobně stres prožívají a silně si ho uvědomují zejména v situacích, kdy jsou bezbranné, nemohou je samy vyřešit hádkou, ani fyzickou konfrontací, ať už z toho důvodu, že „*nejde dát odvetu*“ (chlapec, 8 let), „*ten kluk tam není*“ (chlapec, 14 let), nebo „*je to učitelka, tak to musím nechat být*“ (dívka, 8 let). Rozhodující roli pro vznik subjektivního pocitu obtížnosti situace tedy v tomto případě hraje bezmoc. [2] Proto se respondenti pravděpodobně nesoustředili na situace, které uměli sami vyřešit, byť nežádoucím způsobem – agresí.

Ke strategiím zvládání obtížných životních situací budiž dodáno, že respondenti se uchylují k pasivitě, kompenzaci (např. jídlem, zmrzlinou), úniku před realitou do hry, nebo úniku ze situace, věnování se jiné aktivitě. Starší děti stres řeší často cigaretou. Objevily se ale i účinné pozitivní strategie – např. věnovat se kreativní činnosti. Jedno z dětí zmínilo, že na něj příznivě působí pochvala (např. ve škole). Obecně se však dá říci, že děti jsou v mnohých situacích pasivní a bezmocné. Je tedy úkolem sociálního pedagoga, aby děti aktivizoval a podporoval pozitivní stránky a vlastnosti dětí, díky nimž se mohou s obtížnými situacemi lépe vyrovnávat.

Některé ze situací, které děti zmiňovaly, byly skutečně z dětské pozice jen obtížně řešitelné, většinu problému však lze vhodnou intervencí zmírnit, nebo je dokonce vyřešit. Je smutné, že děti zažívají stres, zimu a hlad jen proto, že se nemohou dostat domů, když existuje naprosto jednoduché řešení – nechat si vyrobit duplikát klíčů.

---

²⁷ Čtrnáctiletý chlapec má ve škole závažné problémy s agresivitou, které jsou také důvodem, proč mu hrozí ústavní výchova – opakovaně zbil spolužáka a je agresivní i vůči učitelům.

6 Závěr

Městská část Praha 3 je hustě osídlené centrum hlavního města, vyhlášené svým nočním životem, kterým proudí vnitro i mezistátní vlaková i autobusová doprava. Vyskytují se zde stovky až tisíce osob, které spadají do cílové skupiny NZDM. Cílovou podskupinou jsou romské děti a mládež, z nichž někteří pochází z rodin romských „starousedlíků“, jiní se do Prahy 3 stěhují z jiných částí ČR (případně Slovenska), či zde např. pravidelně tráví prázdniny u příbuzných. Někteří uživatelé služeb do nízkoprahových zařízení dojíždí z jiných částí Prahy, např. z Prahy 9, 14, nebo 4. [28] Praha 3 přitahuje svojí centrální polohou a dopravní dostupností – to vysvětluje vysokou návštěvnost klubů romskými dětmi nejen z Prahy 3.

Další cílovou skupinou jsou děti cizinců. Občané cizí národnosti se Praze 3 nevyhnou, neboť na jejím území je cizinecká policie, počet cizinců v Praze 3 je kolem deseti tisíc. [33] Děti cizinců však mají zcela jiné potřeby, než např. romské děti a poměrně těžko lze zařízení cílit na obě skupiny zároveň.

Je však nutné neopomíjet také české děti, které jsou ohrožené obtížnými životními situacemi – a na Praze 3 takové děti jsou, což výzkum potvrdil. Právě ti respondenti, kteří jsou v názorech nejradikálnější a nejvíce odmítaví, se profilují jako cílová skupina nízkoprahových služeb pro děti a mládež. Nenajdeme je však dnes už jen v ulicích – často spíše sedí doma u svých počítačů. Právě tyto potenciální uživatele je třeba vyhledávat – skrze streetwork, neboť mnoho potenciálních uživatelů služby má vůči návštěvě nízkoprahového klubu, nikoli však vůči službě jako takové, až iracionální averzi – ale také skrze nové metody, jako je streetwork online, kdy se kontakt s uživatelem odehrává zcela ve virtuálním prostředí, služba však může být naprosto reálně poskytována v prakticky stejném rozsahu, jako běžná terénní/ambulantní služba.

Výzkum potvrdil potřebnost nízkoprahových sociálních služeb pro děti a mládež na základě výskytu nepříznivých sociálních situací dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách [34] a naplnil tak svůj hlavní cíl.

Co se týče dostupnosti zařízení jednotlivým cílovým skupinám, bylo zjištěno, že pro řadu respondentů je dostupnost nedostatečná – děti a mládež z majoritní společnosti raději tráví čas venku či doma, než – ač to může znít kontroverzně – v klubu přeplněném Romy, kam se zároveň bojí jít. I ve skupině romských respondentů je celá řada dospívajících ohrožených obtížnou životní situací, kteří kluby nenavštěvují. Alternativou pro tyto potenciální uživatele služeb může být streetwork – v Praze 3 v současnosti sice existují tři pravidelné terénní programy zaměřené na děti a mládež [31] – pouze jeden však má podobu samostatné sociální služby, je provozován 3x týdně, druhý a třetí oproti tomu jen jednou týdně v rámci činnosti nízkoprahových zařízení a vzhledem k časové dotaci fungují spíše

symbolicky (navíc jsou zacíleny opět na romské uživatele služby)²⁸. Vzhledem k hustotě osídlení Prahy 3 [33] a výskytu několika cílových skupin dětí a mládeže – z nichž každou je třeba vyhledávat jinde – by bylo vhodné terénní práci posílit, např. provádět terénní práci nejen ve dne, ale i ve večerních hodinách a to včetně streetworku online. Problémem jsou – samozřejmě – finance, které ale v porovnání s provozem nízkoprahového klubu nejsou tak vysoké, neboť není třeba financovat provoz zařízení a náklady na administrativu a management se v rámci organizace rozprostřou mezi služby organizací poskytovanou.

Výzkumem a dlouhodobým pozorováním byla tedy potvrzena hypotéza 1, že v lokalitě se nachází různé cílové skupiny dětí a mládeže ohrožené obtížnými životními situacemi. Jde o romské děti ohrožené sociálním vyloučením, romskou mládež ohroženou sociálním vyloučením, děti cizinců, děti z majoritní společnosti zažívající obtížné životní situace, z nichž pro některé je přirozeným prostředím ulice (různé subkultury), pro jiné domov (izolovaní jedinci), a v neposlední řadě mladí lidé tíhnoucí k rasově nesnášenlivému životnímu názoru. Dále byla potvrzena hypotéza 2 (viz výsledky výzkumu a pozn. č. 8.) – kapacita klubů je naplněna převážně romskými uživateli služeb, uživatelé/zájemci o službu vnímají, že kluby jsou občas přeplněné. Při naplnění kapacity klubu je navíc v podstatě nemožné věnovat se individuální práci. Hypotéza 3 byla potvrzena rovněž – hledisko bezpečí hraje velkou roli zejména v případě neromských dětí, které kluby navštěvují jen minimálně, protože se v něm necítí bezpečně. Tím byla zároveň potvrzena i hypotéza 4, výzkum prokázal, že děti a mládež z běžné školy „B“ nízkoprahové kluby nevyhledávají, často ani nejsou o službě dostatečně informováni.

To představuje výzvu pro pracovníky nízkoprahových služeb pro děti a mládež v Praze 3, výzvu, která však závisí především na rozumném financování těchto služeb,²⁹ založeném na posouzení kvality práce jednotlivých služeb, vytiženosti jejich kapacity, kompetentním odhadu počtu ohrožených osob spadajících do cílové skupiny, které se v lokalitě pohybují a závažnosti obtížných životních situací, v nichž se ocitají.

---

²⁸ Tj. 3x4 hodiny týdně, 1x 2h týdně a 1x 0,5 hodiny týdně, dohromady tedy 14,5 h týdně, což představuje 43,5 *potenciálních* – nikoli reálných – 20ti minutových intervencí týdně. Reálně se však může jednat o zhruba polovinu, počet uživatelů v ulicích je velmi ovlivněn počasím, nutné je počítat s časem, kdy pracovník klienty vyhledává, a také s tím, že ne vždy k intervenci, tj. setkání nad rámec běžného kontaktu s uživatelem služby, dojde.

²⁹ Zejména pak na přijatelném finančním ocenění kontaktních pracovníků, které výrazně omezí neustálou fluktuaci podhodnocených zaměstnanců.

7 Seznam použité literatury

1. Bechyňová, V., Konvičková, M. 2008. Sanace rodiny : [sociální práce s dysfunkčními rodinami]. Portál, Praha, 152 s.
2. Hájek, K. 2007. Práce s emocemi pro pomáhající profese : tělesně zakotvené prožívání. Portál, Praha, 120 s.
3. Gladkij, I. 1998. Propedeutika sociálního lékařství. Univerzita Palackého, Lékařská fakulta, Olomouc, 180 s.
4. Jedlička, R., Klíma, P., Kořa, J., Němec, J., Pilař, J. 2004. Děti a mládež v obtížných životních situacích. Themis, Praha, 480 s.
5. Keller, J. 1992. Úvod do sociologie. Sociologické nakladatelství, Praha, 186 s.
6. Klíma, P. K epistemologickým a metodologickým zdrojům sociální pedagogiky. *Koncepce studijního oboru a vzdělávacího programu sociální pedagogiky. Bulletin ÉTHUM*, č. 3. In: Klíma, P., Herzog, A., Kunc, S., Racek, J., Zahradník, M. 2007. Kontaktní práce. Antologie textů České asociace streetwork. Praha, 359 s.
7. Klíma, P., Herzog, A., Kunc, S., Racek, J., Zahradník, M. a kol. 2007. Kontaktní práce. Česká asociace streetwork (ČAS) a Národní vzdělávací fond (NVF-CEKAS), Praha, 359 s.
8. Klíma, P., Jedlička, R. 2002. Sociálně pedagogická práce s dětmi a mládeží v tíživých životních situacích v nízkoprahovém kontextu. Speciální pedagogika, č. 4. In: Klíma, P., Herzog, A., Kunc, S., Racek, J., Zahradník, M. 2007. Kontaktní práce. Antologie textů České asociace streetwork. Praha, 359 s.
9. Klatezky, T., Rössler, J., Winter, H. 1993. Životní fáze mládí : Prohrát, aniž jsem poražen. *Bulletin ÉTHUM*, č. 1. In: Klíma, P., Herzog, A., Kunc, S., Racek, J., Zahradník, M. 2007. Kontaktní práce. Antologie textů České asociace streetwork. Praha, 359 s.
10. Kraus, B., Poláčková, V., Lorenzová, J., Spousta, V., Stašová, L., Žumárová, M. 2001. Člověk – prostředí – výchova : k otázkám sociální pedagogiky. Paido, Brno, 199 s.
11. Matoušek, O. a kol. 2003. Metody a řízení sociální práce. Portál, Praha, 384 s.
12. Matoušek, O., Kodymová, P., Koláčková, J. 2010. Sociální práce v praxi : specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Portál, Praha, 351 s.
13. Matoušek, O., Kroftová, A. 1998. Mládež a delikvence : situace, východiska, programy. Portál, Praha, 336 s.
14. Matoušek, O., Matulová, A., Kopoldová, B., Chalupa, J., Halík, T. 1996. Práce s rizikovou mládeží : projekt LATA a další alternativy věznění mládeže. Portál, Praha, 88 s.
15. Maříková, H., Petrušek, M., Vodáková, A. a kol. 1996. Velký sociologický slovník. D. 1. Karolinum, Praha, 747 s.

16. Paulík, K. 2002. Vývojová psychologie. Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, Ostrava, 66 s.
17. Petrušek, M. 1979. Úvod do studia sociologie – I. Předmět, struktura a sociální funkce sociologie. Karolinum, Praha, 162 s.
18. Pöthe, P. 2008. Emoční poruchy v dětství a dospívání : Psychoanalytický přístup. Grada Publishing, Praha, 154 s.
19. Stephenson, B. 2012. Co dělá z chlapců muže : duchovní přechodové rituály ve věku nevíšimavosti. DharmaGaia, Praha, 349 s.
20. Šindelářová, M. 2006. Stabilita způsobů zvládnání zátěžových situací. Diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Psychologický ústav, Brno. 90 s.
21. Úlehla, I. 2005. Umění pomáhat. Sociologické nakladatelství (SLON), Praha, 128 s.
22. Vágnerová, M. 1996. Vývojová psychologie I.. Karolinum, Praha, 353 s.
23. Vágnerová, M. 2008. Psychopatologie pro pomáhající profese. Portál, Praha, 870 s.
24. Vávrová, S. 2012. Doprovázení v pomáhajících profesích. Portál, Praha, 160 s.
25. Zahradník, M. Kontaktní pracovník a jeho kompetence v sociálním poli. In: Klíma, P., Herzog, A., Kunc, S., Racek, J., Zahradník, M. 2007. Kontaktní práce. Antologie textů České asociace streetwork. Praha, 359 s.

Internetové zdroje:

26. Česká asociace streetwork (ČAS), 2008. Pojmosloví nízkoprahových zařízení pro děti a mládež. Česká asociace streetwork (ČAS) a Národní vzdělávací fond (NVF-CEKAS), Praha, [online]. [cit. 2012-06-27]. Dostupné z http://www.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=202>.
27. Člověk v tísní, 2012. Jeden svět na školách : Zpráva o dotazníkovém šetření na středních školách 2012 včetně porovnání s rokem 2009. [online]. [cit. 2012-06-25]. Dostupné z http://www.jedensvetnaskolach.cz/test/File/DOTAZNIKOVE_SETRENI_STREDOSKOL_ACI_JSNS_2012.pdf>.
28. Databáze sociální služby Nízkoprahový klub Husita při Husitském centru, o.p.s. [online]. [cit. 2012-06-25]. Z důvody ochrany práv uživatelů služby nedostupné.
29. Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV), 2011. Individuální projekt MPSV – Podpora procesů v sociálních službách. [online]. [cit. 2012-06-25]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/9749>>.
30. Perquin, L. Pesso Boyden system psychomotor therapy (PBSP). Capita selecta [online]. [cit. 2012-06-25]. Dostupné z <http://iregistr.mpsv.cz/http://www.pbsp.cz/texty/txtprq1.htm>>.
31. Petrušek, M. 2006. Zygmunt Bauman, sociolog a filozof naší pozdní doby. Vesmír, 85 (10):

- 627-628 [online]. [cit. 2012-06-25]. Dostupné z <<http://www.vesmir.cz/clanek/zygmunt-bauman-sociolog-a-filozof-nasi-pozdni-doby>>.
32. Registr poskytovatelů sociálních služeb. [online]. [cit. 2012-06-25] Dostupné z <<http://iregistr.mpsv.cz>>.
33. ČSÚ, oddělení regionálních analýz a informačních služeb Praha. NUMERI PRAGENSES 2011 : Statistická ročenka hl.m. Prahy 2011. [online]. [cit.2012-06-08]. Dostupné z <[http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/60003C38E4/\\$File/10101111op.pdf](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/60003C38E4/$File/10101111op.pdf)>.
34. Zákon č. 108/2006 Sb., ze dne 14. března 2006, o sociálních službách. In: Sbírka zákonů České republiky 2006, částka 37, s. 1257 – 1289 [online]. [cit. 2012-06-25]. Dostupné z <<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=4883>>.

Seznam příloh

Příloha č. 1 – dotazník pro žáky škol	64
Příloha č. 2 – dotazník pro pedagogické pracovníky	70
Příloha č. 3 - Dotazník pro zástupce pedagogicko-psychologické poradny pro Prahu 3 a 9 ...	83
Příloha č. 4 – Otázky k rozhovoru	95
Příloha č. 5 – Přehled výstupů dotazníků pro pedagogické pracovníky (škola „A“).	96
Příloha č. 6 – Přehled výstupů dotazníků pro pedagogické pracovníky (škola „B“)	101
Příloha č. 7 – Přehled výstupů dotazníků pro metodika prevence	105

8 Přílohy

Příloha č. 1 – dotazník pro žáky škol

Michaela Burdová
HTF UK
Sociální pedagogika

Analýza potřebnosti nízkoprahových klubů pro děti a mládež v Praze 3 dotazník pro žáky

Ahoj,

jmenuji se Michaela a dokončuji studium na vysoké škole. Tento dotazník je součástí mé závěrečné – bakalářské – práce. Jeho cílem je zjistit, jak děti a mladí lidé na Žižkově tráví svůj volný čas, s čím se v životě setkávají, co je štve a co je pro ně těžké. Také mě zajímá, co si myslíš o nízkoprahových klubech pro děti a mládež.

Prosím Tě o **upřímnost** při vyplňování. Není to žádný test znalostí, **zajímá mě tvůj názor, jak to vidíš Ty.** Dotazník je **anonymní – tvoje odpovědi se nikdo nedozví.**

Potřebuji o Tobě vědět pouze, jestli jsi holka, nebo kluk a kolik je ti let. Některé odpovědi budeš zaškrtnávat křížkem – vyber vždy ty odpovědi, které jsou nejbližší pravdě. Jinde je třeba odpověď vypsát. Pokud budeš mít otázky, neváhej se zeptat.

Děkuji Ti za vyplnění!

Jsem

☐	Holka
☐	Kluk

Je mi ..... let

➤ Volný čas trávím

Zaškrtni všechny správné možnosti.	velmi často	často	občas	skoro nikdy	nikdy
sám/a					
s rodiči					
s nejlepším kamarádem/kamarádkou					
se svým klukem/se svojí dívkou					
s partou kamarádů					
s někým jiným (doplň s kým):					

➤ Ve volném čase jsem

Zaškrtni všechny správné možnosti.	velmi často	často	Občas	skoro nikdy	nikdy
v nízkoprahovém klubu					
v parku, na ulici					
Doma					
na hřišti					
v přírodě					
na kroužku/tréninku/v oddíle apod.					
někde jinde (doplň kde):					

➤ Do kolika hodin býváš venku? (Zaškrtni **všechny** správné možnosti a doplň hodinu.)

	rodiče mi neříkají, v kolik mám být doma
--	--

	musím přijít domů do .....hod.
	... a dodržuji to
	... a občas to poruším
	... ale často to porušuji
	... ale kašlu na to, chodím, jak chci, třeba v ..... hod.

➤ S kým žiješ v domácnosti? (Zaškrtni **všechny** správné možnosti, doplň.)

	s mámou a tátou
	se svými (napiš kolika) ..... sourozenci pokud se sourozenci nežiješ, napiš proč:
	s mámou a jejím mužem/přítelem
	s tátou a jeho ženou/přítelkyní
	jenom s mámou
	jenom s tátou
	s babičkou, dědečkem
	s dospělým sourozencem a jeho rodinou
	s náhradními rodiči
	s někým jiným (napiš, s kým):

- Za kým jdeš, když Tě něco trápí, když máš nějaký problém? (Zaškrtni **všechny** správné možnosti, doplň.)

	za mámou
	za tátou
	za sourozencem
	za kamarádem
	za svým klukem/za svojí dívkou
	za učitelem
	za pracovníkem nízkoprahového klubu
	za trenérem, vedoucím kroužku, oddílu, kam chodím ve volném čase
	za někým jiným (napiš, za kým):
	za nikým

- Co Tě nejčastěji trápí, nebo štve?

Zaškrtni všechny správné možnosti	velmi často	často	Občas	skoro nikdy	nikdy
Rozvod rodičů					
Hádky mezi rodiči					
Hádky Tebe s rodiči					
Neshody s nevlastním rodičem (partnerem rodiče)					
Problémy ve škole					
Volba budoucího povolání					
Problémy s Tvým klukem/Tvojí dívkou					
Hádka s kamarádem/kamarádkou					
Osamělost					

Stěhování					
Finanční problémy rodiny					
Nedostatek soukromí doma					
Nuda					
Myslím si, že nevypadám dobře					
Ostatní kluci/holky se mi posmívají					
Ostatní kluci/holky mě bijí					
Něco jiného (co):					

- Jak často se ocitáš v následujících situacích? Dotazník je anonymní, Tvoje odpovědi se nikdo nedozví.

Zaškrtni všechny správné možnosti	velmi často	často	občas	skoro nikdy	nikdy
Kouřím cigarety					
Hulím (marihuanu, hašiš)					
Zkouším nějaké další drogy					
Mám zkušenosti s kurátorem pro mládež					
Poperu se					
Mám trochu problémy s policií					
Myslím, že táta/máma moc pije					
Někdo z mých kamarádů potřebuje těhotenský test					
Ublíží mi někdo z mých nejbližších					
Přemýšlím, že uteču z domova					
Piji alkohol					

➤ Co Tě naposledy nejvíc naštvalo, rozhodilo? (Stručně popiš, co se stalo a jak jsi to vnímal/a.)

➤ Jak jsi tu situaci řešil/a, co jsi udělal/a?

➤ Chodíš do nízkoprahového klubu pro děti a mládež?

Zaškrtni 1 nejbližší volbu	velmi často	často	občas	skoro nikdy	nikdy
Do nízkoprahového klubu chodím					

➤ Co si myslíš o nízkoprahových klubech?

Zaškrtni všechny správné možnosti	velmi často	často	občas	skoro nikdy	nikdy	nevím
je jich málo , bývá tam plno						
je tam zábava						
cítím se tam bezpečně						
pomáhají člověku, když má nějaké starosti						
chodí tam lidi, které nemám rád/a						

Co ještě chceš říct o nízkoprahových klubech?

To je vše, díky za Tvoje odpovědi!

Příloha č. 2 – dotazník pro pedagogické pracovníky

Michaela Burdová
HTF UK
Sociální pedagogika

Analýza potřebnosti nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v Praze 3

dotazník pro pedagogy

Tento dotazník si klade za cíl zjistit potřebnost nízkoprahových zařízení pro děti a mládež na Praze 3. Výsledky dotazníku nevypovídají a ani nemají za cíl vypovídat nic o kvalitě výuky a školy, účelem je zmapovat situaci dětí a dospívajících na Praze 3 a specifika této lokality. Dotazník je anonymní a je součástí výzkumu v rámci mé bakalářské práce – analýzy potřebnosti nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v Praze 3. Děkuji Vám za jeho vyplnění.

1. Kolik žáků školu navštěvuje?

2. Působí na škole
(nehodící se škrtněte)

výchovný poradce

ANO	NE
-----	----

školní psycholog

ANO	NE
-----	----

pedagogický asistent? Pokud ano, kolik?

ANO	NE
-----	----

3. Jaký je podíl romských dětí na škole? Jaké je jejich postavení, vztahy s ne-romskými dětmi?

4. Jaký je podíl dětí cizinců na škole? Jaké je jejich postavení, vztahy s ostatními dětmi?

5. Jak byste charakterizoval/a dnešní dospívající děti na Vaší škole v těchto klíčových oblastech:

➤ rodina – zázemí, vztahy, práva a povinnosti v rodině

➤ škola – přístup ke vzdělání, k učitelům

➤ kamarádi – vrstevnická skupina

➤ mezilidské vztahy – jejich uspořádání, kvalita

➤ volný čas a zájmy

➤ přístup ke svému okolí, prostředí?

6. Co Vás napadne, když se řekne Žižkov? Jak byste charakterizoval/a prostředí Prahy 3 v kontextu výchovy dětí?

7. Jaká je podle Vás lokalita Prahy 3 co do míry rizikovosti? (přítomnost soc. patologických jevů, rizikových skupin)

	vysoce riziková
	spíše riziková
	málo riziková
	neriziková

8. Jak často se mezi žáky školy objevují soc. patologické jevy a další konfliktní společenské situace?

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ problémy se šikanou

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ drobná kriminalita

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ násilné chování

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ vandalismus

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ konzumace alkoholu

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ návykové a psychotropní látky

	velmi často
	často
	občas

	velmi zřídka
	nikdy

➤ kouření

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ rasismus

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ záškoláctví

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ domácí násilí

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ mezigenerační konflikty (např. s rodiči, učiteli)

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ útěky z domova

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ předčasný a rizikový sex

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka

	nikdy
--	-------

- zneužívání (nebo odůvodněné podezření na zneužívání)

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

9. Jak často se ve škole setkáváte s tím, že dítě vyrůstá v omezujících životních podmínkách, tj. v omezujícím rodinném, nebo sociálním prostředí, které dítě negativně formuje?

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

Jak často se podle Vás u žáků objevují tyto dílčí problémy, jejichž podstata tkví v omezujících životních podmínkách?

- neschopnost adaptace

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

- neschopnost navázání vztahů

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

- asociální životní způsob (destruktivita v sociálních situacích, nepřijímání odpovědnosti, parazitní uspořádání vztahů)

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

- odcizení, absence citlivosti

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

- omezující podmínky doma, v rodině

	velmi často
	často

	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ absence zájmů, pasivita

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

10. Jak často se ve škole setkáváte s tím, že dítě vyrůstá v omezujících životních podmínkách, tj. v omezujícím rodinném, nebo sociálním prostředí, které dítě negativně formuje?

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

Zaznamenáváte u žáků následující problémy?

➤ rozpad rodiny

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka

	nikdy
--	-------

- partnerské problémy rodičů

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

- krize dítěte vyžadující bezodkladné řešení

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

- sexuální debut

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

- problémy s volbou školy a povolání

	velmi často
--	-------------

	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

- partnerské problémy dospívajících, rozpad vlastních partnerských vztahů

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

- těhotenství

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

- bytové problémy rodiny

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ finanční problémy rodiny

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

11. V čem spatřujete pozitiva, případně nezastupitelnost nízkoprahových klubů pro děti a mládež (dále NZDM) na Praze 3?

12. V čem vidíte slabé stránky NZDM?

13. Jak si představujete vzájemnou spolupráci školy a NZDM?

..

Děkuji Vám za Váš čas!

Příloha č. 3 – Dotazník pro zástupce pedagogicko-psychologické poradny pro Prahu 3 a 9.

Michaela Burdová
HTF UK
Sociální pedagogika

Analýza potřebnosti nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v Praze 3

dotazník pro metodiky prevence

Tento dotazník si klade za cíl zjistit potřebnost nízkoprahových zařízení pro děti a mládež na Praze 3. Účelem je zmapovat situaci dětí a dospívajících na Praze 3 a specifika této lokality. Dotazník je anonymní a je součástí výzkumu v rámci mé bakalářské práce – analýzy potřebnosti nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v Praze 3. Děkuji Vám za jeho vyplnění.

1. S kolika školami spolupracujete a jak spolupráci hodnotíte?

2. Jak vnímáte postavení romských dětí na jednotlivých školách, vztahy s ne-romskými dětmi?
Kolik % romských dětí (dle kvalifikovaného odhadu) chodí v Praze 3 do běžných základních škol?

3. Jak vnímáte postavení dětí cizinců na jednotlivých školách, vztahy s ostatními dětmi?

4. Jak byste charakterizoval/a dnešní dospívající děti v těchto klíčových oblastech:

- rodina – zázemí, vztahy, práva a povinnosti v rodině
- škola – přístup ke vzdělání, k učitelům
- kamarádi – vrstevnická skupina
- mezilidské vztahy – jejich uspořádání, kvalita
- volný čas a zájmy
- přístup ke svému okolí, prostředí?

5. Co Vás napadne, když se řekne Žižkov? Jak byste charakterizoval/a prostředí Prahy 3 v kontextu výchovy dětí?

6. Jaká je podle Vás lokalita Prahy 3 co do míry rizikovosti? (přítomnost soc. patologických jevů, rizikových skupin)

	vysoce riziková
	spíše riziková
	málo riziková
	neriziková

7. Jak často se podle Vás mezi žáky škol v Praze 3 objevují soc. patologické jevy a další konfliktní společenské situace? (kvalifikovaný odhad)

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ problémy se šikanou

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ drobná kriminalita

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ násilné chování

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka

	nikdy
--	-------

➤ vandalismus

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ konzumace alkoholu

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ návykové a psychotropní látky

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ kouření

	velmi často
--	-------------

	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ rasismus

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ záškoláctví

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ domácí násilí

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

- mezigenerační konflikty (např. s rodiči, učiteli)

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

- útěky z domova

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

- předčasný a rizikový sex

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

- zneužívání (nebo odůvodněné podezření na zneužívání)

	velmi často
	často
	občas

	velmi zřídka
	nikdy

8. Jak často se setkáváte s tím, že dítě vyrůstá v omezujících životních podmínkách, tj. v omezujícím rodinném, nebo sociálním prostředí, které dítě negativně formuje?

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

9. Jak často se podle Vás u dětí z Prahy 3 objevují tyto dílčí problémy, jejichž podstata tkví v omezujících životních podmínkách?

➤ neschopnost adaptace

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ neschopnost navázání vztahů

	velmi často
	často
	občas

	velmi zřídka
	nikdy

- asociální životní způsob (destruktivita v sociálních situacích, nepřijímání odpovědnosti, parazitní uspořádání vztahů)

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

- odcizení, absence citlivosti

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

- omezující podmínky doma, v rodině

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ absence zájmů, pasivita

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

10. Jak často si myslíte, že děti a mladí lidé, s nimiž se setkáváte ve školách na území Prahy 3, řeší obtížné životní situace, tj. situace obtížně řešitelné vlastními silami? Zaznamenáváte v poradně, nebo na školách následující problémy dětí a dospívajících?

➤ rozpad rodiny

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ partnerské problémy rodičů

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ krize dítěte vyžadující bezodkladné řešení

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ sexuální debut

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ problémy s volbou školy a povolání

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ partnerské problémy dospívajících, rozpad vlastních partnerských vztahů

	velmi často
	často
	občas

	velmi zřídka
	nikdy

➤ těhotenství

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ bytové problémy rodiny

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

➤ finanční problémy rodiny

	velmi často
	často
	občas
	velmi zřídka
	nikdy

11. V čem spatřujete pozitiva, případně nezastupitelnost nízkoprahových klubů pro děti a mládež (dále NZDM) na Praze 3?

12. V čem vidíte slabé stránky NZDM?

13. Jak si představujete vzájemnou spolupráci pedagogicko-psychologické poradny a NZDM?

Děkuji Vám za Váš čas!

Příloha č. 4 – Otázky k rozhovoru:

1. Co je podle tebe stres?
  - a. Co Tě napadne, když se řekne stres?
  - b. Znáš pojem stres? Kdy ho používáš?
2. Co Tě naposledy naštvalo, z čeho jsi byl/a ve stresu?
  - a. Jaká byla příčina, že ses naštvál/a? Co ti vadilo?
  - b. Co se stalo?
3. Co tě běžně naštvá, z čeho máš „nervy“?
  - a. doma
  - b. ve škole
  - c. mezi kamarády
  - d. na veřejnosti (v obchodě, v MHD apod.)
4. Jakým způsobem řešíš stresové situace?
  - a. Jaké máš metody, jak stres zvládnout?
  - b. Co ti pomáhá, aby ses cítil/a klidněji?
5. Projevuje se u Tebe nějak stres navenek?
  - a. Jak to vypadá, když máš „nervy“?
  - b. Jak se chováš, když jsi ve stresu?

Příloha č. 5 – Přehled výstupů dotazníků pro pedagogické pracovníky (škola „A“)

1 Počet žáků navštěvujících školu

170

2 Specializované funkce

Na škole působí výchovný poradce, školní psycholog, speciální pedagog a 5 pedagogických asistentů

3 Podíl romských žáků

Romských žáků je většina, cca 90%, dobrý vzájemný vztah

4 Podíl dětí cizinců

3 žáci, kamarádský vztah, v minulosti do školy docházely čínské děti, problémem byla velká jazyková bariéra a izolace těchto dětí

5 Charakteristika žáků v klíčových oblastech

Respondent 1: *„zcela podle mentality, zvyků a kulturních vzorců chování romského etnika, žijícího komunitním způsobem života – komentář prochází všemi oblastmi“*

a) rodina

Respondent 2: *„Chlapci nemají většinou povinnosti téměř žádné, dívky se starají o mladší sourozence.“*

b) škola

Respondent 2: *„vzdělání není důležité, až na výjimky“*

c) kamarádi, vrstevnická skupina

Respondent 2: *„jsou velmi důležití, často na prvním místě“*

d) mezilidské vztahy

Respondent 2: nevyplněno

e) volný čas a zájmy

Respondent 2: *„konkrétní zájmy projevují velmi málo, volný čas tráví často jen tak venku“.*

f) přístup ke svému okolí, prostředí

Respondent 2: *„Lhostejný, přehlíživý, nevnímají ani hezké, ani ošklivé. Vyskytuje se vandalismus.“*

6 Charakteristika prostředí Prahy 3

Respondent 1: *„Žižkov“ asociuje: „Rodné místo“, „tradice“, „charakteristický ráz“, „nespatřují výjimečnost s jinými částmi centra Prahy v kontextu výchovy dětí“.*

Respondent 2: *„Já myslím, že Praha 3 není jen Žižkov a jednotlivé lokality se liší.“*

7 Rizikovost lokality

Respondent 1: Málo riziková

Respondent 2: Spíše riziková (vztaženo k dolnímu Žižkovu)

8 Sociálně patologické jevy a konfliktní společenské situace se u žáků školy objevují:

Respondent 1: občas

Respondent 2: často

➤ Problémy se šikanou se vyskytují:

Respondent 1: velmi zřídka

Respondent 2: občas

➤ Drobná kriminalita je jev:

Respondent 1: občasný

Respondent 2: častý

➤ Násilné chování bývá zaznamenáno:

Respondent 1: velmi zřídka

Respondent 2: občas

➤ Vandalismus se vyskytuje:

Respondent 1: občas

Respondent 2: často

➤ Ke konzumaci alkoholu u žáků dochází:

Respondent 1: na úrovni experimentování

Respondent 2: občas

➤ Návykové a psychotropní látky žáci užívají:

Respondent 1: velmi zřídka

Respondent 2: občas

➤ Kouření se mezi žáky vyskytuje:

Respondent 1: občas

Respondent 2: velmi často

➤ K projevům rasismu dochází:

Respondent 1: velmi zřídka až nikdy

Respondent 2: velmi zřídka

➤ Záškoláctví je jev:

Respondent 1, respondent 2: častý

➤ Domácí násilí se v rodinách objevuje:

Respondent 1: občas

Respondent 2: velmi zřídka

- K mezigeneračním konfliktům dochází:

Respondent 1: velmi zřídka

Respondent 2: občas

- K útěkům z domova dochází:

Respondent 1, respondent 2: velmi zřídka

- Předčasný a rizikový sex je jev, který se vyskytuje:

Respondent 1, respondent 2: často

- Zneužívání (nebo důvodné podezření na zneužívání) bylo zaznamenáno:

Respondent 1: nikdy

Respondent 2: velmi zřídka

9 Omezující životní podmínky

V omezujících životních podmínkách žáci školy vyrůstají velmi často. Rodiny se potýkají s „*nízkými příjmy, bytovými problémy a sociálním handicapem*“, je znatelná „*odlišná kulturní úroveň rodin a menší míra rodičovské podpory ve vztahu ke škole*“.

- Neschopnost adaptace se vyskytuje:

Respondent 1: občas

Respondent 2: často

- Neschopnost navázání vztahů se objevuje:

Respondent 1: nikdy

Respondent 2: občas

- s asociálním životním způsobem se respondent u dětí setkává:

Respondent 1: děti jsou zřídka destruktivní v sociálních vztazích, velmi často však nepřijímají svoji odpovědnost a občas mají tendence k parazitnímu uspořádání vztahů

Respondent 2: často

- odcizení, absence citlivosti jsou zaznamenávány:

Respondent 1: odcizení zaznamenává u dětí občas, absenci citlivosti nikdy

Respondent 2: často

- omezující podmínky doma, v rodině jsou problémem:

Respondent 1, respondent 2: velmi často

- absence zájmů, pasivita se vyskytuje:

Respondent 1, respondent 2: velmi často

10 Obtížné životní situace žáci dle respondentů zažívají:

Respondent 1, respondent 2: občas

- K rozpadu rodiny dochází:

Respondent 1: často

Respondent 2: občas

- Partnerské problémy rodičů zažívají děti:

Respondent 1: často

Respondent 2: občas

- Krize dítěte vyžadující bezodkladné řešení se vyskytuje:

Respondent 1: neuvěd

Respondent 2: často

- Sexuální debut je problémem:

Respondent 1: děti ho nevnímají jako problém

Respondent 2: občasným

- Problémy s volbou školy a povolání se vyskytují:

Respondent 1: velmi často

Respondent 2: velmi často

- Partnerské problémy mají dospívající děti:

Respondent 1: občas

Respondent 2: často

- Těhotenství žákyně školy se vyskytuje:

Respondent 1, respondent 2: velmi zřídka

- Bytové problémy rodiny se objevují:

Respondent 1, respondent 2: velmi často

- Finanční problémy mají rodiny:

Respondent 1, respondent 2: velmi často

11 Pozitiva NZDM

Respondent 1: „*smysluplné trávení volného času, terénní sociální pomoc, poradenská práce, podpora vzdělávání*“

Respondent 2: „*Nabízejí alternativu pro trávení volného času dětem, jejichž rodiče nemají prostředky na zájmové kroužky, nebo sami nemají představu, jak různě by se děti mohly bavit. Také zajišťují doučování dětí.*“

12 Slabé stránky NZDM

Respondent 1: *„Komunikace se školou.“*

Respondent 2: *„Některé kluby nenaplňují volný čas dětí cílenými aktivitami.“*

13 Představa spolupráce školy a NZDM

Respondent 1: *„Představuji si ji jako SPOLUPRÁCI obou subjektů tak, aby postupovaly v zájmu a prospěchu dítěte – komunikovaly, informovaly se, volily společné postupy a strategie, nastavily společné mantinely, PODPOROVALY SE.“*

Respondent 2: *„Spolupráce jako informovanost o dětech, které navštěvují kluby, čemu se tam věnují, jak tráví volný čas.“*

Příloha č. 6 – Přehled výstupů dotazníků pro pedagogické pracovníky (škola „B“)

1 Počet žáků navštěvujících školu

„cca 495“

2 Specializované funkce

Na škole působí výchovný poradce, 1x za 14 dní navštěvuje školu školní psycholog

3 Podíl romských žáků

„Nezjišťujeme podíl romských dětí. Tmavších dětí tady běhá asi 10.“

4 Podíl dětí cizinců

„16 žáků + 5 žáků narozených v ČR, ale s jinou státní příslušností; bez problémů“

5 Charakteristika žáků v klíčových oblastech

a) rodina

„Rodiče nemají na děti čas, děti mluví často o svých právech, ne o povinnostech“

b) škola

„Už to není, co to bývalo.“

c) kamarádi, vrstevnická skupina

„Nevidím příliš rozdíl ve vztazích mezi dětmi dnes a např. před 10 lety.“

d) vztahy

nevyplněno

e) volný čas a zájmy

„Rodiče se snaží vyplňovat volný čas dětí mnoha aktivitami (ale spíš jen 1. stupeň). Velkou roli však hrají peníze.“

f) přístup ke svému okolí

nevyplněno

6 Charakteristika prostředí Prahy 3

„Je potřeba rozdělit Žižkov na horní a dolní. Na „horním“ Žižkově je prostředí k výchově dětí standardní jako např. na Vinohradech. Ze „spodního“ Žižkova se lidé stále raději stěhují – mají strach o své děti na ulicích.“

7 Rizikovost lokality

spíše riziková

8 Sociálně patologické jevy a konfliktní společenské situace

- se u žáků školy objevují:

občas

- Problémy se šikanou se vyskytují:

občas

- Drobná kriminalita se vyskytuje:

občas

- Násilné chování bývá zaznamenáno:

velmi zřídka

- Vandalismus se vyskytuje:

občas

- Ke konzumaci alkoholu u žáků dochází:

nevyplněno

- Návykové a psychotropní látky žáci užívají:

velmi zřídka

- Kouření se mezi žáky vyskytuje:

občas

- K projevům rasismu dochází:

velmi zřídka

- Záškoláctví je jev:

občasný

- Domácí násilí se v rodinách objevuje:

velmi zřídka

- K mezigeneračním konfliktům dochází:

občas

- K útěkům z domova dochází:

nikdy

- Předčasný a rizikový sex je jev, který se vyskytuje:

nevyplněno

- Zneužívání (nebo důvodné podezření na zneužívání) bylo zaznamenáno:

nikdy

9 Omezující životní podmínky – s tím, že dítě vyrůstá v omezujících životních podmínkách se škola setkává:

velmi zřídka

- Neschopnost adaptace se vyskytuje:

velmi zřídka

- Neschopnost navázání vztahů se objevuje:

občas

- s asociálním životním způsobem se respondent u dětí setkává:

nevýplněno

- odcizení, absence citlivosti jsou zaznamenávány:

občas

- omezující podmínky doma, v rodině jsou problémem:

občas

- absence zájmů, pasivita se vyskytuje:

občas

10 Obtížné životní situace žáci dle respondenta zažívají:

občas

- K rozpadu rodiny dochází:

velmi často

- Partnerské problémy rodičů zažívají děti:

často

- Krize dítěte vyžadující bezodkladné řešení se vyskytuje:

občas

- Sexuální debut je problémem:

velmi zřídka

- Problémy s volbou školy a povolání se vyskytují:

velmi zřídka

- Partnerské problémy mají dospívající děti:

velmi zřídka

- Těhotenství žákyně školy se vyskytuje:

nikdy

- Bytové problémy rodiny se objevují:

občas

- Finanční problémy mají rodiny:
občas

11 Pozitiva NZDM

„NZDM na P3 jsem navštívil 3x a vždy jsem měl pocit, že je dobře, že jsou – děti si zde můžou napsat úkoly a nejsou na ulici.“

12 Slabé stránky NZDM

„Relativně ohrožení jedinci zde jasně navazují potenciálně nebezpečné vztahy.“

13 Představa spolupráce školy a NZDM

„Současná spolupráce se mi zdá dostačující – z NZDM zavolají, přijde dvojice mladých lidí, či mladík, o velké přestávce proběhne školu, rozdá letáky (výborně graficky zpracované) na nějakou akci.“

Příloha č. 7 – Přehled výstupů dotazníků pro metodika prevence

1 Spolupráce se školami

„V oblasti Prahy 3 spolupracuji se všemi základními i středními školami na úrovni předávání metodiky prevence rizikového chování. Intenzivně spolupracuji (vstupy do tříd, řešení krizových situací) s 5 základními školami na Praze 3.“

2 Postavení romských dětí na jednotlivých školách

Nevyplněno

3 Postavení dětí cizinců na jednotlivých školách

„Cítím velice silný limit v jazykové obratnosti mnohých dětí. Někdy také záleží, zda se dítě cizinec narodilo v ČR, či do ČR až imigrovalo. Důležitý je přístup rodiny k jazykové vybavenosti. Mezi takovými dětmi se objevuje oboustranné nepochopení, nedostatečná komunikace, problém s navazováním vztahů. Asijská komunita se snaží do společnosti zapadnout přizpůsobením formy jména českým podmínkám (děti si nechají říkat česky: Anička, Fanda...).“

4 Charakteristika dospívajících v klíčových oblastech

a) rodina

„Problematický okruh. Rodina a škola často nestojí na jedné straně barikády. Tím způsobena nejednotnost pravidel. Rodiče nemají na děti čas.“

b) škola

„Mnohé děti škola nebaví, netěší se do ní (příčiny mohou být různé).“

c) kamarádi, vrstevnická skupina

„V současnosti je moderní komunikace a život na internetových sociálních sítích. Reálná komunikační obratnost „face to face“ klesá. Mnohdy se děti neumí domluvit živě. Chybí empatie, mnohé situace jsou pro děti sranda, nezamýšlí se ale nad pocity druhých. Půjčování si věcí bez dovození.“

d) mezilidské vztahy

„viz c)“

e) volný čas, zájmy

„Děti mají možnost navštěvovat DDM, ZUŠ, několik NZDM, kroužky organizované školami. Reálnou návštěvnost neznám.“

f) přístup ke svému okolí

„Záleží jim hlavně na svých vlastních věcech. Viz pohazování s penály ve škole, půjčování si od druhých bez dovolení.“

5 Charakteristika prostředí Prahy 3

„Dostatek škol a školních zařízení, které mohou pomoci rodičům a jejich dětem. Sociálně slabší obyvatelé. Složení obyvatel může nahrávat xenofobii a rasismu (velký počet romských obyvatel). V oblasti funguje několik heren a zastaváren, které mohou ovlivňovat postoj dětí k rizikovému chování.“

6 Rizikovost lokality

spíše riziková

7 Sociálně patologické jevy a konfliktní společenské situace

„Nedokážu povšechně odpovědět, každá škola se potýká s jinými druhy rizikového chování.“

8 Omezující životní podmínky

➤ neschopnost adaptace

občas

➤ neschopnost navázání vztahů

občas

➤ asociální životní způsob

často

➤ odcizení, absence citlivosti

občas

➤ omezující podmínky doma, v rodině

občas

➤ absence zájmů, pasivita

velmi často

9 Obtížné životní situace

Nevyplněno

10 Pozitiva NZDM na Praze 3

„Pro děti je to skvělá nabídka (jak trávit čas po škole, poznávat kamarády...), která je zdarma. Streetwork – kontakt s dětmi, které se vyhýbají institucím, nabídka činnosti NZDM, preventivní osvěta

na ulicích.“

11 Slabé stránky NZDM

„Ochrana klientů za každou cenu. Tedy, jak řešit krizové situace s agresivním klientem, když je služba „anonymní“. „Volat policii? Ano či ne?“

12 Představa spolupráce s NZDM

„Vzájemný kontakt při zjištění potřeby druhého zařízení. Tzn. potřeba psychologického, školského poradenství -> pedagogicko-psychologická poradna; nestrukturovaný volný čas dítěte, nuda, toulání se po ulicích -> NZDM.“